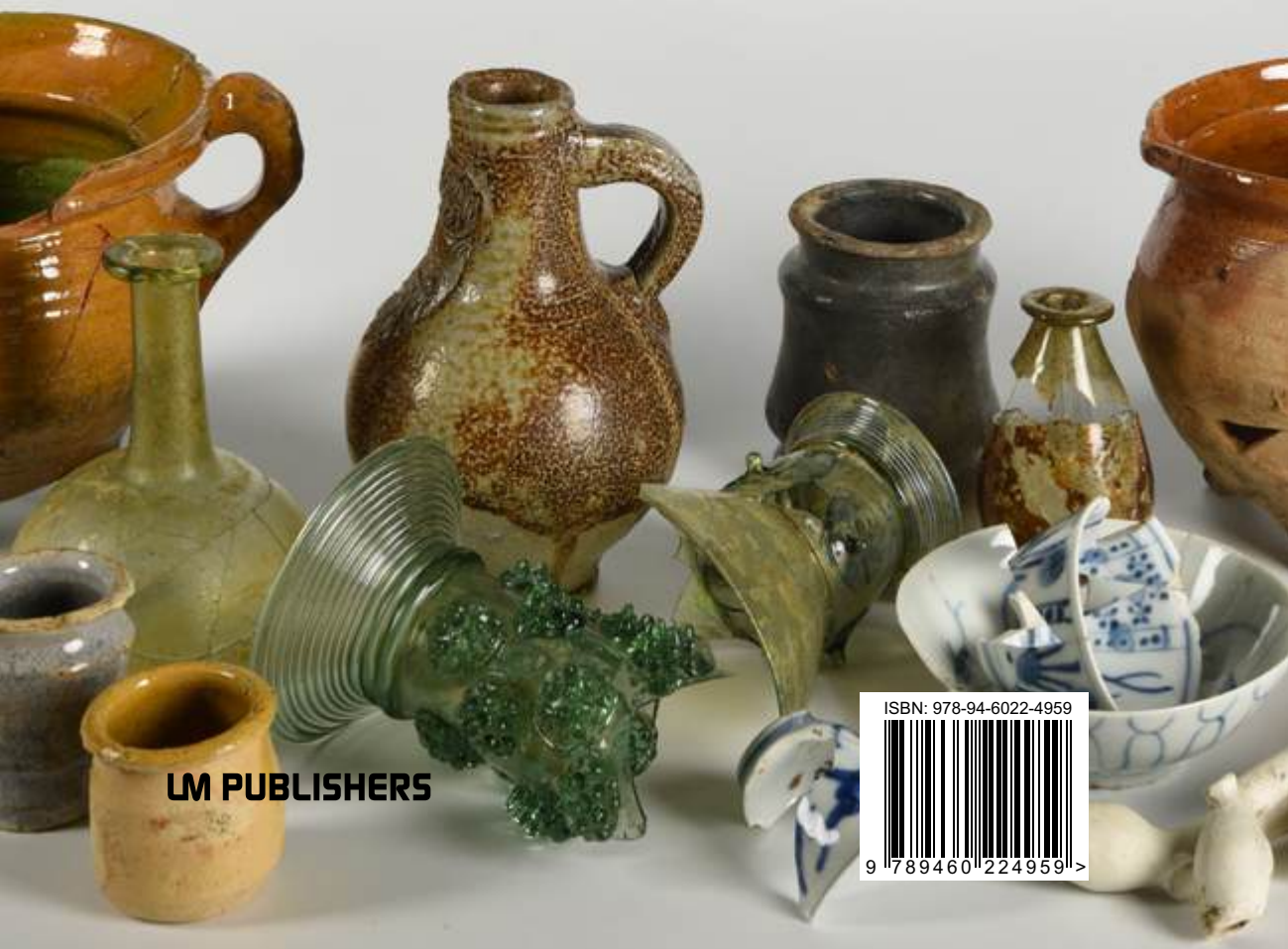

Enkhuizen is in de zeventiende eeuw een bloeiende stad. In de haven liggen talrijke koopvaardijsschepen, die goederen uit verre landen aan wal brengen. In de stad zijn scheepswerven, touwslagerijen, kuiperijen en smederijen. Er wonen en werken meer dan 20.000 mensen.

Een van de inwoners is dokter Zacheus de Jager. Hij is getrouwd met Margaretha, een dochter uit de rijke familie Van Beresteyn. Het huwelijk loopt echter in 1649 uit op een grote ruzie, die in die tijd het gesprek van de dag moet zijn geweest. Margaretha verlaat haar man en neemt al haar spullen mee.

Bij een opgraving aan de Torenstraat in Enkhuizen is een afvalput gevonden vol met voorwerpen die van het echtpaar zijn geweest, waaronder glaswerk uit de dokterspraktijk, bier- en wijnglazen en duur porselein. Dankzij deze vondst en de aanwezige archiefstukken krijgen we een bijzondere inkijk in het bewogen leven van Zacheus en Margaretha. Dit historische verhaal laat zich lezen als een roman.

LM PUBLISHERS

Een huwelijk aan diggelen

Het turbulente leven van een Enkhuizer echtpaar in de Gouden Eeuw

Het turbulente leven van een Enkhuizer echtpaar in de Gouden Eeuw

Een huwelijk aan diggelen

EEN HUWELIJK AAN DIGGELEN

Historisch en archeologisch onderzoek
naar dokter Zacheus de Jager en zijn vrouw
Margaretha van Beresteyn

Een huwelijk aan diggelelen

HET TURBULENTE LEVEN
VAN EEN ENKHUIZER ECHTPAAR
IN DE GOUDEN EEUW

8 Voorwoord

10 Archeologisch onderzoek in Enkhuizen:
van los zand naar vaste grond

Michiel Bartels

14 Een opgraving, een afvalput, een dokter

Dieuwertje Duijn

20 De jonge jaren van Zacheus de Jager

Dieuwertje Duijn en Christiaan Schrickx

40 Het gilde van doktoren en chirurgijns

Dieuwertje Duijn

Kadertekst:

De kleding van Zacheus en de vier chirurgijns

Leontine Kuijvenhoven-Groeneweg

56 Margaretha van Beresteyn

Dieuwertje Duijn

70 Ruzie in huize De Jager

Dieuwertje Duijn

88 De spullen van Margaretha

Dieuwertje Duijn

108 De kledingkast van Margaretha van Beresteyn

Leontine Kuijvenhoven-Groeneweg

126 De vondsten uit de afvalput

Dieuwertje Duijn

148 Enkhuizen in de 17de eeuw: de wereld
binnen handbereik

Dieuwertje Duijn

158 Bijlage:

Boedelinventaris Margaretha van Beresteyn uit 1649

182 Noten en gebruikte afkortingen

186 Summary in English

190 Literatuur

191 Verantwoording afbeeldingen

192 Colofon

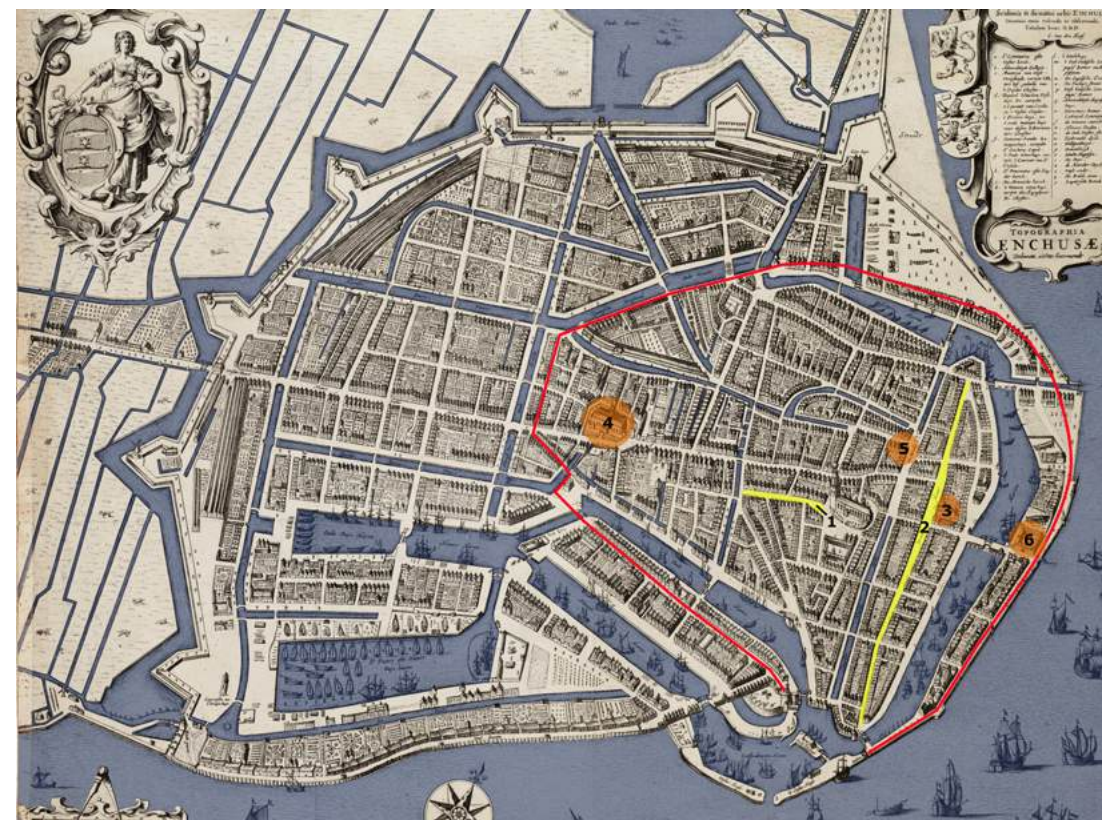

- 1. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 2. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 3. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 4. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 5. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 6. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 7. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 8. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 9. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 10. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 11. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 12. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 13. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 14. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 15. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 16. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 17. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 18. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 19. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 20. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 21. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 22. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 23. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 24. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 25. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 26. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 27. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 28. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 29. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 30. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 31. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 32. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 33. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 34. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 35. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 36. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 37. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 38. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 39. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 40. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 41. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 42. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 43. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 44. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 45. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 46. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 47. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 48. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 49. S. Cononius ofte Nijver Arch.
- 50. S. Cononius ofte Nijver Arch.

TOPOGRAPHIA
ENCHUSE
Delmata, ab Otto Suermont

VOORWOORD

↑
 Kaart van Enkhuizen in de 17de eeuw, afkomstig uit de kroniek van Gerard Brandt uit 1666.
 Blauw: Zuiderzee, havens, grachten en sloten
 Rode lijn: de omvang van Enkhuizen tot de grote stadsuitbreiding van rond 1600

Geel: straten die in het verhaal voorkomen, namelijk de Torenstraat (nr 1) en de Breedstraat (nr 2)
 Oranje: gebouwen die in het verhaal voorkomen, namelijk het stadhuis (nr 3), de Westerkerk (nr 4), de Waag (nr 5) en het kantoor van de VOC (nr 6)

van los zand naar vaste grond

←
Opgraving van de Ketenboom, een waterpoort uit 1598,
op het bedrijventerrein Ketenwaal in 2017.

Enkhuizen is al decennialang een uitgelezen plaats om de geschiedenis van de Gouden Eeuw te leren kennen. Deze welvarende periode komt bij uitstek in het stedenschoon met de monumenten, grachten, havens en de vesting tot uiting. Maar ook de opgravingen in de historische binnenstad geven een beeld van het leven in deze bijzondere tijd.

In de afgelopen tientallen jaren is de archeologie van Enkhuizen de kinderschoenen ontgroeid. In de beginperiode groeven in de binnenstad verschillende groepen vrije gravers gaten, op zoek naar mooie en vooral goed verkoopbare spullen. Slechts een klein deel van de Enkhuizer bevolking had hier profijt van. De fraaie spullen uit de bodem belandden bij opkopers, verzamelaars en musea.

Als reactie hierop richtte de Vereniging Oud Enkhuizen rond 1980 een archeologische werkgroep op. De werkgroep verrichtte opgravingen, maakte aantekeningen en foto's en schreef korte verslagen in het jaarboek van de vereniging. Zo groeven ze bijvoorbeeld resten van middeleeuwse huizen op aan de Breedstraat en vonden ze de fundamenten van de Spijtbroektoren aan het Spaans Leger.

De beroepsarcheologen kwamen toen jammer genoeg nog maar zelden naar Enkhuizen. Toen aan het Spaans Leger in 1979 een pottenbakkerij werd ontdekt waar vroeger Werra-keramiek werd gemaakt, toonden zowel verzamelaars als beroepsarcheologen interesse. De eerste systematische opgraving op kleine schaal vond in 1994 plaats op de hoek van de Van Bleiswijkstraat en de Vissersdijk, op het terrein van de Enkhuizer Banketfabriek.

Vanaf 2004 waren diverse commerciële archeologische bedrijven actief in Enkhuizen. Door gebrekkige inhoudelijke kennis van de stad en onvoldoende heldere sturing werden de opgravingen soms echter weinig adequaat uitgevoerd; bovendien ontbrak het aan samenhang tussen de onderzoeken. De schatgraverij kreeg weer een kans, zelfs binnen de archeologische opgravingen.

In 2009 zette de Gemeente Enkhuizen een nieuwe koers in. De gemeente verenigde zich met andere gemeenten in oostelijk West-Friesland in een archeologisch samenwerkingsverband: Archeologie West-Friesland. Deskundigen werden ingeroepen om het beleid uit te voeren en dwarsverbanden tussen lokale historici, amateurarcheologen en

universiteiten te leggen. Er kwam een inventarisatie van alle opgravingen en vondsten tot stand. Overzicht, diepgang en heldere onderzoeksdoelen volgden hieruit. Belangrijke doelstellingen van het archeologisch onderzoek zijn de koppeling van historische en archeologische gegevens, de integratie van gegevens uit verschillende opgravingen en het informeren van het publiek over de onderzoeksresultaten.

In de periode 2010-2017 vond een haast ononderbroken reeks van archeologische opgravingen plaats in de stad en langs het Westeinde. Naar aanleiding hiervan is een aanzienlijke hoeveelheid rapporten verschenen, die getuigen van voortschrijdend inzicht in de ontwikkeling van de stad en de materiële cultuur. Enkele hoogtepunten zijn de opgraving van vijftien woonhuizen en het complex van de West-Indische Compagnie langs de Paktuinen in 2013, de vondst van een 13de-eeuws huis tijdens rioolwerkzaamheden in de Kalksteiger in 2010 en de opgraving van de verdwenen waterpoort in 2017 – de Ketenboom uit 1598.

Eén markant project bleef tot op heden echter onuitgewerkt: de afvalput van de familie De Jager. Met dit boek wordt een lang gekoesterde wens van de onderzoekster van de Enkhuizer archeologie en geschiedenis, Dieuwertje Duijn, vervuld: de reconstructie van een Enkhuizer society familie van wie het huwelijk en de reputatie veelbesproken was. Bijna vier eeuwen later doen archeologen en historici in deze publicatie het stof weer opwaaien rond dit turbulente Enkhuizer echtpaar.

Een opgraving, een afvalput, een dokter

←

Open middag/avond bij de opgraving aan de Paktuinen in 2013. Meer dan 900 mensen kwamen naar de archeologische resten kijken.

In de winter van 2008/2009 voerde het archeologisch bedrijf Hollandia Archeologen uit Zaanijk onder toezicht van Archeologie West-Friesland een opgraving uit langs de Torenstraat en de Baansteeg. Het onderzoek vond plaats naar aanleiding van de geplande nieuwbouw op de voormalige locatie van slagerij en worstenmakerij Kroeb. Inmiddels staan op deze plek starterswoningen voor jongeren en appartementen voor cliënten van Esdégé-Reigersdaal.

DE TORENSTRAAT EN DE BAANSTEEG

In de Torenstraat was oorspronkelijk een gracht. De huizen aan de de zuidzijde van de gracht stonden met hun voorgevel vrijwel direct tegen het water aan. Op de oudste stadsplattegrond van Enkhuizen, gemaakt rond 1560 door Jacob van Deventer, is deze situatie zichtbaar. De Baansteeg bestond toen nog niet.

In 1607 is de gracht overkluisd, oftewel overdekt door middel van een halfrond bakstenen gewelf.¹ Hierdoor werd de straat een stuk breder en kwam bovendien een einde aan de stankoverlast als gevolg van fecaliën in de gracht. Grachten werden destijds immers ook (illegaal) gebruikt als riool.

Ergens tussen 1560 en 1577 is de Baansteeg aangelegd.² Langs de oostzijde ervan bouwde men langwerpige lijnbanen, bestemd voor het maken van touw. De naam Baansteeg is hiervan afgeleid. Waarschijnlijk werden de lijnbanen op deze plek al rond 1600 afgebroken. De grote stadsuitbreiding van Enkhuizen was op dat moment in volle gang en aan de buitenrand van het nieuwe stadsdeel was ruimte in overvloed voor industriële activiteiten. In de Baansteeg verrezen woonhuizen, daaraan was grote behoefte door het snelgroeiende aantal inwoners.

WOONHUIZEN EN LIJNBANEN

In de Torenstraat zijn twee woonhuizen opgegraven.³ Een van de huizen was bijna 13 meter lang en had een grote kelder met een plavuizen vloer aan de voorkant. Het andere huis, ongeveer even groot, was gefundeerd op dikke ronde palen van naaldhout. Beide huizen hadden aan de achterkant een watervoorziening. Bij het ene huis was dit een rechthoekige waterkelder voor de opslag van regenwater van het dak, bij het andere een ronde waterput voor het omhoog halen van grondwater.

Langs de Baansteeg zijn palenrijen gevonden die kunnen worden gekoppeld aan de lijnbanen uit de late 16de eeuw. Hoewel zeker is dat hier ook woonhuizen hebben gestaan, is daarvan weinig teruggevonden.⁴

De nieuwbouw aan de Torenstraat op de locatie van de opgraving uit 2008/2009. Het pand op de voorgrond was vanaf 1917 slagerij Kroeb.

Uitsnede uit de oudste stadsplattegrond van Enkhuizen, rond 1560 getekend door Jacob van Deventer. Het water in de Torenstraat is duidelijk zichtbaar als een smalle blauwe streep. Binnen de cirkel de locatie van de opgraving.

↑
Tekening van de Torenstraat uit 1865 door Cornelis Springer. In de straat is een houten luik te zien, dat toegang gaf tot de overkluizing eronder.

←
Uitsnede van de kaart van Suermondt uit de kroniek van Brandt uit 1666. In rood het huis van Zacheus de Jager aan de zuidzijde van de Torenstraat.

De huizen aan de Baansteeg waren kleiner en minder goed gebouwd dan de panden van de Torenstraat, waardoor minder sporen zijn achtergebleven in de bodem.

EEN WATERPUT MET AFVAL

Aan de kant van de Baansteeg, op ongeveer 9 meter uit de straat, werd bij de opgraving een ronde bakstenen waterput ontdekt. De bakstenen wand van de put was gebouwd op een houten wagenwiel waaruit de spaken en de as waren verwijderd.⁵ Deze manier van funderen van een waterput kwam in het verleden vaak voor.

Het grootste deel van de put was volgestort met puin, namelijk brokken baksteen en mortel. Onderin bleek een dikke laag afval te zitten, die opvallend veel glaswerk bevatte. De laag is daarom in zijn geheel geborgen en vervolgens gezeefd. Hierna volgde een uiterst tijdrovende klus: het aan elkaar puzzelen en plakken van het aardewerk en glas. De afdeling Noord-Holland Noord van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) heeft dit karwei met groot enthousiasme ter hand genomen. Vele uren zijn aan de vondsten uit de afvalput besteed. Het resultaat was verbluffend: veel 17de-eeuws huisraad is nu weer compleet.

DOKTER ZACHEUS DE JAGER

Diverse voorwerpen uit de afvalput doen vermoeden dat het om het afval van een rijk huishouden gaat. Bovendien wijst een aantal vondsten in de richting van een dokterspraktijk. Toen dit idee op de jaarvergadering van Oud Enkhuizen in 2010 werd gepresenteerd, noemde Enkhuizenspecialist Piet de Vries direct de naam van dokter Zacheus de Jager. Bij de voorbereiding van een tentoonstelling in het Zuiderzeemuseum in 1990/1991 was namelijk ontdekt dat deze dokter De Jager in de 17de eeuw in de Torenstraat woonde. Een speurtocht in het Westfries Archief bracht zekerheid: de voorwerpen uit de afvalput waren afkomstig uit het huishouden van dokter Zacheus de Jager.

Dit is een vrij unieke situatie: het gebeurt zelden dat de vondsten uit een afvalput aan een persoon kunnen worden gekoppeld. Dat de eigenaar van de afvalput bovendien een bekend historisch figuur in Enkhuizen is en de archieven veel informatie over hem en zijn familie bevatten, maakt het onderzoek nog eens extra bijzonder.

Z. de Jager

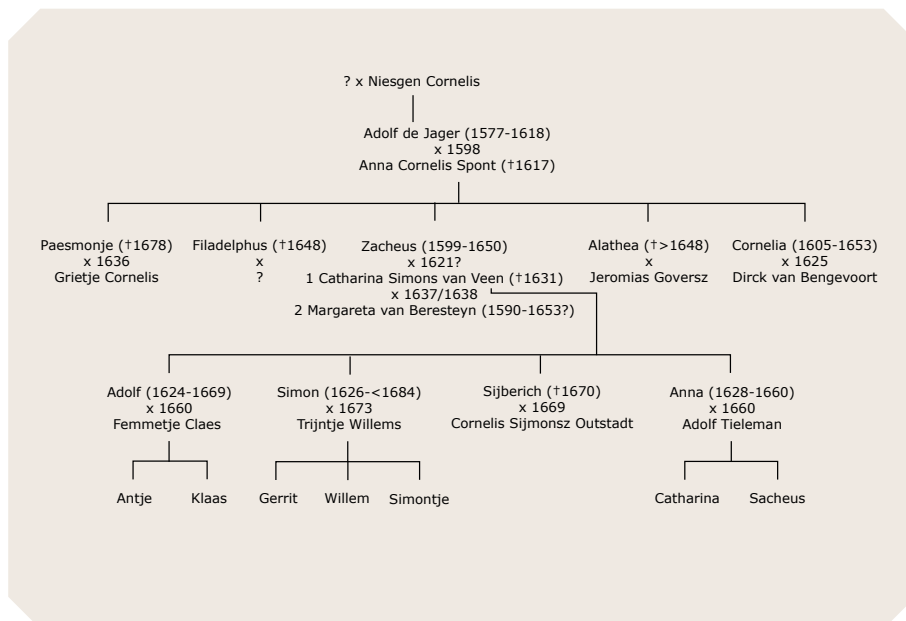
De jonge jaren van Zacheus de Jager

←

Het stadhuis van Enkhuizen aan de Breedstraat, gebouwd in de jaren 1686-1688. Op dezelfde plek stond ook het oude stadhuis uit de 15de eeuw. In het stadhuis was de schepenbank gevestigd, die optrad als rechtbank en bestuur van de stad.

Zacheus de Jager werd in 1599 geboren in Alkmaar als zoon van Adolf de Jager en Anna Cornelisdochter Spont.⁶ Hij had twee broers, Paesmonje en Filadelphus, en twee zussen, Alatheia en Cornelia.⁷ Zacheus koos in 1617 als 19-jarige voor de opleiding medicijnen aan de Universiteit van Leiden, de oudste universiteit van het land.⁸ De afsluiting van een universitaire opleiding betekende toentertijd altijd een promotie, maar de naam van Zacheus komt niet voor in de lijst van Nederlandse promovendi. Dit betekent vermoedelijk dat Zacheus aan een buitenlandse universiteit is gepromoveerd. Onbekend is welke dat was en dus ook in welk jaar hij zijn opleiding voltooide.

Na zijn studie keerde Zacheus terug naar Alkmaar, waar hij trouwde met Catharina Simons van Veen.⁹ De datum van het huwelijk is niet bekend. In 1622 kregen zij een kind, dat kort na de bevalling overleed.¹⁰ Niet lang daarna verhuisde het paar naar Enkhuizen, waar Zacheus zijn eigen dokterspraktijk begon. Hier kregen ze twee zoons en twee dochters, respectievelijk Adolf en Simon en Sijberich en Anna.¹¹ In september 1631 overleed Catharina.¹² Zacheus bleef met zijn vier kleine kinderen alleen achter.

→

Een gezelschap op het erf achter een huis. De jongeman met de pijp probeert de jongedame te verleiden. Achter hen staat een oudere vrouw met een bierglas. Is dit wellicht de moeder van de jongedame? Op de achtergrond schuurt de meid een koperen ketel. Geschilderd door Pieter de Hooch tussen 1663 en 1665.

DE VADER VAN ZACHEUS

De jeugd van Zacheus in Alkmaar en vooral de prominente rol die zijn vader Adolf daarin speelde, heeft Zacheus in hoge mate gevormd. Zijn belangstelling voor de medische wereld had hij van zijn vader. Maar ook op persoonlijk vlak heeft Adolfs levenswandel Zacheus beïnvloed. Conflicten waren Adolf op zijn zachtst gezegd niet vreemd en ook Zacheus kreeg er in zijn latere leven herhaaldelijk mee te maken.

Adolf de Jager noemde zichzelf Adolphus Tectander Venator. Het was in de geleerde kringen destijds gebruikelijk om de eigen naam te latiniseren. Venator is het Latijnse woord voor 'jager'. Ook Zacheus gebruikte Venator vaak in plaats van zijn gewone achternaam.

Adolf de Jager werd in 1577 in Duisburg (Duitsland) geboren, studeerde theologie in Herborn en volgde in 1597 zijn broer Johannes Venator naar Nijmegen. Johannes was daar sinds 1592 predikant. In Nijmegen ontmoette Adolf in 1597 een aantal afgevaardigden van de kerkenraad van Alkmaar. Hij hield voor hen een proefpreek, die grote indruk maakte. Zij haalden hem over om naar Alkmaar te komen en nog hetzelfde jaar werd hij op slechts 20-jarige leeftijd benoemd tot predikant in deze Hollandse stad. Een jaar later trouwde hij hier met Anna Cornelisdochter Spont.¹³

Adolf was gedurende 19 jaar predikant in Alkmaar. Hij was geliefd, maar had ook veel tegenstanders. Zijn loopbaan was getekend door conflicten, die uiteindelijk zelfs leidden tot afzetting uit zijn ambt. Sinds 1572 was de Gereformeerde Kerk de enige officieel toegestane religie, maar hierbinnen bestonden verschillende stromingen. De remonstranten stonden in een aantal van hun opvattingen lijnrecht tegenover de contraremonstranten. Het conflict tussen beide groepen liep zeer hoog op. Prins Maurits van Oranje sloot zich aan bij de contraremonstranten, terwijl landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt de remonstranten steunde. In 1619, Adolf de Jager was toen al overleden, liet Maurits hem onthoofden en nog datzelfde jaar werd de contraremonstrantse stroming de officiële kerkelijke leer van de Republiek.

←

Titelpagina van een pamflet uit 1618 met als titel 'Wonderlijke School-houdinghe van Mr. Jan van Olden Bernevelt'. Johan van Oldenbarnevelt is hierop afgebeeld als schoolmeester voor een klas met daarin de belangrijkste remonstranten en andere vrijzinnige denkers. Onder hen bevindt zich 'den vreden jager' (letter M), waarmee Adolf de Jager wordt bedoeld. De afgebeelde personen worden als Spaansgezind, dus als de vijand, aangeduid.

Adolf hoorde bij de remonstranten. Hij hield er echter zulke vrijzinnige opvattingen op na, dat ze ook de remonstranten te ver gingen. Jarenlange ruzies waren het gevolg, die voor de Alkmaarse kerkenraad, landelijke kerkelijke synodes en de Staten van Holland werden uitgevochten. Adolf stak zijn opvattingen niet onder stoelen of banken, maar publiceerde deze in diverse gedrukte werken. Het meeste opzien baarde de *Theologia vera et mera* uit 1617; dit boekje betekende zijn ondergang. Het werd door de Staten van Holland verboden en Adolf werd als predikant geschorst.

Adolf hield er niet alleen in zijn geloof, maar ook op het morele vlak vrijzinnige opvattingen op na. Die indruk krijgen we althans doordat zijn tegenstanders hem een aantal beschuldigingen voor de voeten wierpen. In 1608 deden geruchten over oneerbare handelingen de ronde; hij zou hebben geprobeerd zijn hand onder het ‘*schortelaken*’ van Maria Jans, de vrouw van Pieter Harmensz van Persijn, te steken, waarop zij die ruw zou hebben weggeduwd. De Hoge Raad in Den Haag verklaarde de beschuldigingen ongegrond. Jaren later, rond 1616, waren er opnieuw geruchten. Adolf zou omgang hebben met Lijsbeth Jans, de vrouw van soldaat Jan Cordes. Opnieuw werd hij vrijgesproken. Toch kunnen we ons niet aan de indruk onttrekken dat er een kern van waarheid in de beschuldigingen zal hebben gezeten.

Adolfs’ werkterrein beperkte zich niet tot de kansel. Hij was geschoold in Grieks en Latijn en hield huisbijeekkomsten om kinderen in deze talen te onderwijzen. In 1603 liet hij hen onder muzikale begeleiding de Romeinse komedie *Andria van Terentius* opvoeren, bij hem thuis, de kinderen gehuld in Romeinse kleding. Uiteraard leidde dit tot kritiek: het opvoeren van een komedie door een predikant was in de ogen van anderen ongeoorloofd. Maar het stadsbestuur zag dit kennelijk anders, want in 1610 werd Adolf tot hoofd van de Latijnse school benoemd. Enkele jaren later voelde hij zich gedwongen weer afstand van deze functie te doen, omdat de kerkelijke zaken en twisten al zijn tijd opeisten.

Adolf liet niet alleen de genoemde komedie opvoeren, maar schreef zelf ook twee toneelstukken. In één, getiteld *Tectander*, had hij zichzelf en verschillende andere inwoners van Alkmaar een rol toebedeeld. Het andere stuk heette *Reden-Vreucht der Wijsen* en gaf opnieuw aanstoot vanwege bepaalde godsdienstige opvattingen die erin verwerkt waren. Het werk was gebaseerd op de brieven van Hippocrates, die in de Griekse Oudheid leefde en als de grondlegger van de geneeskunde wordt beschouwd. Hierin zien we voor het eerst Adolfs belangstelling voor de

medische wereld. Waarschijnlijk zijn ook deze toneelstukken bij hem thuis door kinderen opgevoerd. Wellicht was Zacheus er als klein jongetje bij aanwezig en hebben de opvoeringen grote indruk op hem gemaakt.

Opmerkelijk is dat Adolf volgens eigen zeggen een geneeskundige praktijk had, die hij bij de aanvaarding van het rectoraat van de Latijnse school had moeten opgeven. Hij beschouwde zichzelf dus ook als medisch onderlegd. Dat hij een geneeskundige praktijk oprichtte, hangt mogelijk samen met zijn doodsangst voor de pest. Toen hij in 1597 in Herborn studeerde, ontvluchtte hij de stad vanwege de pest. In 1598 overleed zijn broer Johannes in Nijmegen aan deze zeer besmettelijke ziekte. Toen de pest in datzelfde jaar ook in Alkmaar uitbrak, wilde hij uit zijn ambt van predikant worden ontslagen om maar geen ziekenbezoek te hoeven afleggen. Het stadsbestuur stelde toen een aparte ziekenbezoeker aan zodat hij in functie kon blijven. Wellicht voelde hij zich schuldig daarover en begon hij daarom zijn kleine medische praktijk.

Toen hij in 1617 na talloze conflicten uit zijn ambt werd gezet, besloot hij zich verder te verdiepen in de medische wereld. In 1618 schreef hij zich in voor de studie medicijnen aan de Universiteit van Leiden. Deze studie heeft hij echter nooit afgemaakt. Om onbekende redenen reisde hij al snel door naar Frankrijk, waar hij nog datzelfde jaar overleed. Zijn begrafenis vond plaats op 28 november 1618 in de Grote Kerk van Alkmaar.¹⁴

DE HUIZEN VAN ZACHEUS

Zacheus woonde in ieder geval vanaf 1630 tot zijn overlijden aan de zuidzijde van de Torenstraat, midden in het oude centrum van Enkhuizen. Zeer waarschijnlijk bevond zijn huis zich op het perceel Torenstraat 7, waar vanaf 1917 slagerij Kroeb was gevestigd.¹⁵ Het woonhuis van Zacheus moet een groot en duur pand zijn geweest, aangezien hij in een belastingregister op onroerend goed uit 1630 wordt aangeslagen voor 125 pond.¹⁶ Dit was het hoogste bedrag in de hele Torenstraat. Van het huis bestaat helaas geen afbeelding. Uit verschillende historische documenten komen we iets te weten over verschillende kamers die in het huis aanwezig waren. Zo is sprake van de achterbovenkamer¹⁷, de kachelkamer¹⁸, het voorhuis¹⁹, de werkkamer van Zacheus²⁰ en een kelder met vaten bier en wijn.²¹

Het huizenbezit van Zacheus in Enkhuizen beperkte zich niet tot zijn woonhuis aan de Torenstraat; hij was tevens eigenaar van twee huizen aan

de Baansteeg, deze werden verhuurd.²² De panden stonden vlak bij het woonhuis aan de Torenstraat en de achtererven van de percelen waren waarschijnlijk bij elkaar getrokken tot één geheel. Het grote huis aan de Torenstraat had op deze manier een extra groot achtererf.

De drie huizen aan de Torenstraat en de Baansteeg zijn waarschijnlijk tot het einde van de 19de eeuw één geheel gebleven. Op de oudste kadastrale kaart van de stad uit 1823 zijn de panden voor het eerst nauwkeurig ingetekend. Vermoedelijk bestond in dat jaar het woonhuis van Zacheus nog: de kaart laat op het betreffende perceel een groot pand zien van 22 meter lang en bijna 10 meter breed. Dit huis werd in 1878 afgebroken en vervangen door een nieuw, veel kleiner woonhuis, dat afgebeeld is op oude foto's van de Torenstraat uit het einde van de 19de eeuw. In 1917 kreeg het huis een nieuwe voorgevel en werd het inpandig verbouwd tot slagerij door slager Jacob Kroeb.²³

JUTTEMOER TEUNIS

Zacheus werd in 1631 weduwnaar. In de jaren daarna lijkt hij zich vooral op zijn werk als dokter te hebben gericht; het archief bevat diverse stukken die getuigen van zijn rol als arts.²⁴ Enkele jaren later, in 1635 en 1636, zien we een hele andere kant van Zacheus: hij raakte verwickeld in een hoogoplopend conflict met een jonge vrouw genaamd Juttemoer Teunis. Juttemoer moet van eenvoudige komaf zijn geweest, want zij kon niet lezen en schrijven.²⁵ Zij woonde in 1635 een tijd lang bij schipper Dirk Cleijer en zijn vrouw Griet Claes, Zacheus' burens in de Torenstraat.²⁶ Waarschijnlijk werkte ze voor hen als dienstmeisje. In die tijd zal zij Zacheus hebben leren kennen.

←

De oudste foto van de Torenstraat, gemaakt aan het einde van de 19de eeuw. In het derde huis aan de rechterkant is in 1917 slagerij Kroeb gevestigd. Op deze plek stond het huis van de familie De Jager.

→

Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart uit 1823. De zwarte stippellijn geeft het bezit van Zacheus aan de Torenstraat en Baansteeg aan. De blauwe stip is de locatie van de waterput.

N. MAES F. 1657

In het archief zijn enkele aktes bewaard gebleven over het conflict tussen Juttemoer en Zacheus.²⁷ Jammer genoeg legt geen ervan uit waar het conflict nu precies over gaat. Zeker is dat de zaak is behandeld door de schepenbank van Enkhuizen – in de 17de eeuw de rechtbank van de stad – en dat uitspraak is gedaan.²⁸ De betreffende processtukken zijn echter verloren gegaan.²⁹ We moeten het dus doen met spaarzame gegevens en op basis hiervan gissen naar de kern van het conflict. Met een beetje fantasie is echter wel een reconstructie te maken van de gang van zaken.

Het is zeer aannemelijk dat Juttemoer zwanger was en dat het conflict voortvloeide uit haar bewering dat Zacheus de vader was. In de 17de eeuw kwam het regelmatig voor dat een jonge ongetrouwde vrouw zwanger raakte. Meestal werd dat probleem snel opgelost doordat de vrouw en haar vrijer met elkaar trouwden.³⁰ Uit een akte blijkt dat Juttemoer van Zacheus eiste dat hij met haar trouwde, maar hij weigerde dit.³¹ Hij probeerde juist aan te tonen dat het kind niet van hem kon zijn, omdat hij nooit het bed met haar had gedeeld. In december 1635 liet Zacheus daarom drie personen getuigen die Juttemoer hadden gesproken; volgens hen zou zij in alle gevallen hebben ontkend dat Zacheus iets met haar situatie van doen had. Een van de getuigen, een jongedame genaamd Pietertje Pieters, vertelde bijvoorbeeld dat zij tegen Juttemoer had gezegd: *‘Wel Juttemoer d’ luijden seggen dat ghij bij d’ docter d’ Jager inde kraem valt ende dat sij Juttemoer daer op antwoorde neen ick hebbe niet bij [hem] geslapen daer heeft onse lieven heere mij voor bewaert.’* Met ‘in de kraam liggen of vallen’ wordt een zwangerschap bedoeld.

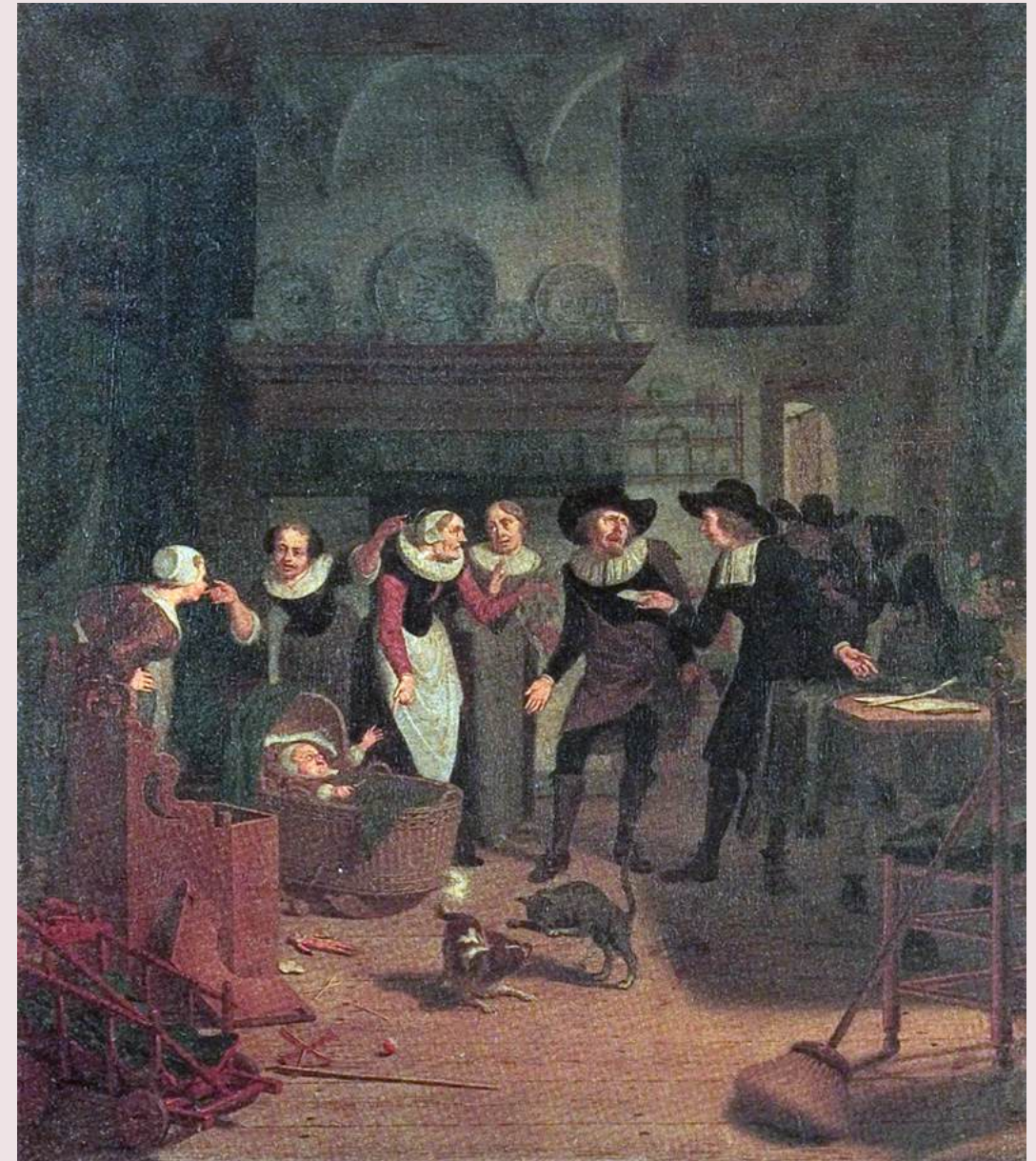
Maar Juttemoer op haar beurt liet ook personen verklaringen afleggen om haar zaak tegen Zacheus te ondersteunen. Hieruit blijkt onder meer dat Zacheus geld aan Juttemoer zou hebben beloofd.³² Wanneer van trouwen geen sprake was, moest de man in dit soort situaties geld geven aan de zwangere vrouw als compensatie voor haar verloren eer en voor het onderhoud van het kind (alimentatie).³³ Als de verklaring klopt, erkende Zacheus hiermee in feite dat hij de vader van het ongeboren kind was.

←

‘De luistervink’, in 1657 geschilderd door Nicolaas Maes. Rechts zien we een vriend paartje, in de kamer linksachter zit een gezelschap nietsvermoedend aan tafel. De dienstmeid in het midden is de enige die doorheeft wat er aan de hand is.

→

‘Betwist vaderschap’, toegeschreven aan Michiel van Musscher, 1670-1680. De figuren op het schilderij vragen zich duidelijk af wie de vader van het kind in de wieg is. De man in het midden met de doek om zijn middel is een notaris.

Een jonge vrouw geeft aan een meisje een kan met deksel.
Links de toegang naar een kelder met een vat wijn of bier.
Geschilderd door Pieter de Hooch tussen 1656 en 1660.

Verder wordt beschreven dat Zacheus in een gesprek met Griet Claes, de vrouw bij wie Juttemoer inwoonde, gezegd heeft dat hij wel om een gouden munt met haar wilde wedden dat Juttemoer een vrijer had, waarop Griet tegen hem zei dat hij daar wel twee munten op kon inzetten.³⁴ Hiermee insinueerde ze dat Zacheus natuurlijk wist dat Juttemoer een vrijer had, want dat was hij immers zelf! De man van Griet, Dirk Cleijer, had een gesprek gevoerd met kleermaker Frederik Hendrik. Beiden waren het erover eens dat het beter was geweest als de ruzie tussen Juttemoer en Zacheus *'in stille gebleven'* was. Hiermee doelden zij op het proces dat voor de schepbank van de stad werd gevoerd. Dirk was van mening dat ze er dan wel voor hadden gezorgd dat een akkoord tussen beide partijen was bereikt.³⁵

Uit de getuigenverklaringen blijkt dat veel mensen op de hoogte waren van het conflict; van een geheime aangelegenheid was bepaald geen sprake. Zacheus zal op straat wel de nodige blikken hebben moeten trotseren.

De vraag is wat werkelijk de situatie was rond de zwangerschap van Juttemoer. Dat Zacheus het bed heeft gedeeld met Juttemoer lijkt aannemelijk, maar was hij ook de vader van het kind? Zacheus ontkent dit. Wellicht had hij reden om aan te nemen dat een andere man de vader was en wist hij dat ze met meer mannen het bed had gedeeld. Dat zij toch Zacheus aanwees als vader is niet zo vreemd, aangezien hij ongetwijfeld de rijkste persoon onder haar vrijers was. Aannemelijk is dat Zacheus, als hij zeker had geweten dat hij de vader was, het direct met Juttemoer op een akkoord had gegooid. Dan had het niet tot een rechtszaak hoeven komen en was er ook geen publiek schandaal geweest. Hoe de vork precies in de steel zat is onduidelijk, misschien ook voor de mensen die de zaak destijds van dichtbij meemaakten.

IN HOGER BEROEP

Zoals gezegd deed de schepbank van Enkhuizen uitspraak in het conflict en Zacheus won zijn zaak. Of dat terecht was? Bewijslast is moeilijk in dit soort zaken; het kwam vaak neer op het woord van de man tegen dat van de vrouw. En in dit geval woog Zacheus' woord zwaarder, simpelweg omdat hij een man was en tot een hogere sociale klasse behoorde.³⁶

Juttemoer nam echter geen genoegen met de uitspraak en ging in hoger beroep. Dit kon alleen bij het Hof van Holland in Den Haag. Het moet voor de eenvoudige Juttemoer een flinke stap zijn geweest om

de gang naar de rechtbank in deze verre stad te maken, ook vanwege de eraan verbonden kosten. Zowel Juttemoer als Zacheus stelden bij het Hof van Holland een procureur aan, die de zaak namens hen in Den Haag behandelde.³⁷ In de boeken van het Hof van Holland zijn slechts enkele korte vermeldingen te vinden over de zaak; een deel van het archief is namelijk verloren gegaan.³⁸ Juttemoer blijkt in september 1636 een serie eisen te hebben ingediend. Zacheus en zijn procureur verzochten vervolgens deze eisen als niet ontvankelijk te verklaren. Zij wilden bovendien het eerste vonnis uit Enkhuizen door het Hof van Holland bevestigd zien en Juttemoer voor de proceskosten aansprakelijk stellen. Het Hof besloot vervolgens de zaak voor de commissarissen te laten verschijnen.³⁹ Dit gebeurde vaak bij processen waarbij een schikking mogelijk werd geacht, zoals bij een geldkwestie.⁴⁰ Tot een schikking kwam het echter niet, want ruim een half jaar later loopt de zaak nog steeds. In mei 1637 deed Juttemoer een nieuwe poging om tot een overeenkomst te komen, waarschijnlijk in de vorm van een voorstel voor een bepaald geldbedrag. Dit wees Zacheus resoluut af.⁴¹ Enkele dagen later liet Juttemoer in Enkhuizen twee vrouwen een verklaring afleggen bij een notaris: Griet Claes, de buurvrouw van Zacheus en de vrouw bij wie Juttemoer in 1635 inwoonde, en een dienstmeid die in 1633 en 1634 voor Zacheus had gewerkt. Zij verklaarden dat Paesmonje, Filadelphus en Cornelia de Jager, broers en een zus van Zacheus, hun hadden verteld dat Zacheus van de familie van zijn eerste vrouw bij hun huwelijk het enorme bedrag van 12.000 gulden had gekregen. Nu zou dat neerkomen op ongeveer 400.000 euro. Zelf bracht hij 6.000 gulden in bij het huwelijk. Buurvrouw Griet Claes meldde bovendien dat Zacheus haar drie of vier jaar daarvoor had verteld dat hij 6.000 gulden van zijn grootmoeder had geërfd. Volgens de vrouwen moest het vermogen van Zacheus op minimaal 50.000 gulden worden geschat.⁴² Naar onze huidige maatstaven betekent dit dat Zacheus miljonair was. Het doel van de verklaringen was blijkbaar om aan te tonen dat Zacheus zeer rijk was. Vermoedelijk was bij het proces in Den Haag discussie ontstaan over de hoogte van het geldbedrag dat Zacheus moest uitkeren en speelde zijn vermogen hierbij een rol.

Over de afloop van het conflict tasten we helaas in het duister. Zeker is dat het Hof van Holland geen uitspraak heeft gedaan.⁴³ Het lijkt er dus sterk op dat Zacheus toch heeft geschikt, waarschijnlijk in de vorm van een geldbedrag. Dit moet in mei 1637 of later zijn gebeurd en tegen die tijd was Juttemoer al lang bevallen van haar kind. Een doopregistratie van

dit kind is niet te vinden en ook later is geen melding gemaakt van een zoon of dochter uit deze tijd. Dit doet vermoeden dat het kind jong is overleden, misschien zelfs bij de geboorte.⁴⁴ In dat geval verviel het recht op alimentatie, maar Juttemoer behield haar recht op een compensatie voor haar verloren eer.

IEDER HUN EIGEN WEG

Juttemoer bleef na het proces jarenlang ongetrouwd. Pas in 1644 trad zij in het huwelijk met Jacob Willemsz Noblet, een meester-boekbinder.⁴⁵ Zij woonde toen in de Barnesteeg, hij in de Westerstraat.⁴⁶ Ongeveer een jaar later kregen ze een dochter, maar het meisje stierf al snel.⁴⁷ In 1648 werd weer een dochter geboren, die de naam Kniertje kreeg. Ongeveer twee weken later overleed Juttemoer, mogelijk als gevolg van complicaties na de bevalling.⁴⁸ Ze ligt begraven in de Westerkerk. Jacob hertrouwde nog hetzelfde jaar met een zekere Geesje Claas.⁴⁹

Zacheus hertrouwde eind 1637 of begin 1638, dus kort na of misschien zelfs nog tijdens het conflict met Juttemoer. Met zijn nieuwe vrouw, Margaretha van Beresteyn, had hij al enkele jaren een relatie. Het huwelijk markeert het begin van een periode van nieuwe ruzies in het leven van Zacheus ...

Het Hof van Holland in Den Haag, met rechts de gebouwen van het Binnenhof. Daarnaast schaatsers op het ijs van de Hofvijver. Gravure uit 1634.

Het gilde van doktoren en chirurgijns

←

De zieke vrouw' door Jan Steen, ca. 1663-1666.
De dokter probeert een diagnose te stellen.

De gezondheidszorg in 17de-eeuws Enkhuizen was in handen van verschillende beroepsgroepen. Het hoogst in aanzien stonden de doktoren, de groep waartoe ook Zacheus de Jager behoorde. Ze hadden gestudeerd aan een universiteit; een dergelijke lange en dure opleiding was voor slechts weinig mensen weggelegd. De doktoren hielden zich vooral bezig met het stellen van diagnoses en het behandelen van inwendige aandoeningen. Lager in rang stonden de chirurgijns. Zij hadden het vak in de praktijk geleerd tijdens een leertijd bij een ervaren chirurgijn en deden vooral uitwendige behandelingen, zoals wondverzorging, operaties en botbreuken. Het beroep was echter niet strak omlind; sommige chirurgijns werkten ook als barbier of verkochten medicijnen. In de stad waren verder apothekers, vroedvrouwen en rondreizende kwakzalvers actief.

DE PEST ALS AANLEIDING

Vrijwel iedereen kent de grote pestepidemie die Europa in de 14de eeuw teisterde, de Zwarte Dood, waarbij ongeveer een derde van de bevolking stierf. Minder bekend is dat tot in de 17de eeuw pestepidemieën plaatsvonden. Enkhuizen werd, net als veel andere Hollandse steden, zwaar getroffen in het jaar 1636.⁵⁰ Alleen al in de tweede helft van dat jaar stierven in de stad 2.640 mensen, ongeveer 12,5 procent van de bevolking.⁵¹

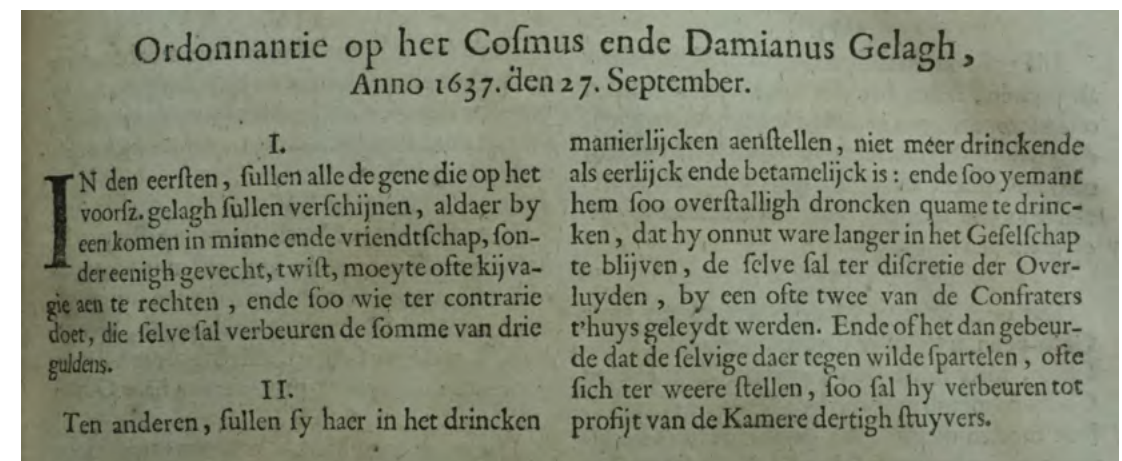
De pestepidemie bracht waarschijnlijk de nodige tekortkomingen binnen de gezondheidszorg in de stad aan het licht. Om de kwaliteit van de zorg te verbeteren besloot het stadsbestuur om de doktoren en chirurgijns te verenigen in een nieuw gilde.⁵² Dit was zeer ongebruikelijk gezien het verschil in opleiding en sociale status van beide beroepsgroepen. Men zette er echter vaart achter en al op 27 september 1636, dus tijdens de pestepidemie, vond de eerste gildevergadering plaats.⁵³ Gezamenlijk stelden ze een document met gilderegels op, dat na enige aanpassingen door het stadsbestuur officieel werd vastgesteld op 7 december 1636.⁵⁴ Zacheus de Jager heeft waarschijnlijk een actieve rol gespeeld bij de oprichting van het gilde.

REILEN EN ZEILEN VAN HET GILDE

Het bestuur van het gilde lag in handen van twee doktoren en vier chirurgijns, de overlieden genaamd. Steeds werden na een jaar drie nieuwe chirurgijns aangesteld, de vierde bleef nog een jaar zitten. Hij werd de deken genoemd. Zacheus de Jager was een van de twee doktoren die in 1636 in het gildebestuur werd aangesteld.

Om het werk van de chirurgijns kwalitatief te verbeteren, kregen zij les van een van de doktoren, de zogenaamde praelector. In Enkhuizen was geen vaste praelector, de doktoren wisselden elkaar af in deze functie.⁵⁵ Het gilde stelde hiernaast examens in voor leerling-chirurgijns, waarbij onderscheid werd gemaakt tussen de Zeeproef, voor chirurgijns die hun werk wilden uitoefenen aan boord van een schip, en de Huisproef, voor hun collega's die in Enkhuizen wilden werken. Het examen voor de scheepschirurgijns was een stuk gemakkelijker en goedkoper dan het examen voor de landchirurgijns: voor de Huisproef moest een aanzienlijk bedrag op tafel worden gelegd, terwijl voor de Zeeproef kon worden volstaan met het aanbieden van een maaltijd. Zo werd voorkomen dat er een tekort aan scheepschirurgijns zou ontstaan.⁵⁶

Ieder jaar kwam het gilde onder het genot van veel eten en drinken bijeen op de feestdag van Cosmas en Damianus, de patroonheiligen van de medische sector. Al in 1637, tijdens het eerste gildefeest, liep het uit de hand. Wat er precies gebeurde is onduidelijk, maar het lijkt erop dat diverse gildeleden te diep in het glaasje hadden gekeken en dat er een vechtpartij ontstond. Nog dezelfde dag verspreidde het stadsbestuur een document met nieuwe regels omtrent het gildefeest om herhaling te voorkomen.⁵⁷

Nieuwe regels omtrent het gildefeest van doktoren en chirurgijns. Fragment uit het keurboek van Enkhuizen uit 1667

HONORA MEDICVM PRIMUM NECESSITATE

Fontanelis
Os Fibula

← De chirurgijnskamer op de eerste verdieping van de Waag.

↑ De Waag aan de Kaasmarkt rond 1900, door fotograaf A. Dekema.

→ De kast met schildering van Hippocrates en Galenus

DE CHIRURGIJNSKAMER IN DE WAAG

Het gilde kreeg van het stadsbestuur de bovenverdieping van de Waag op de hoek van de Waagstraat en Kaasmarkt toegewezen om te kunnen vergaderen, les te geven en examens af te nemen. De ruimte werd in de 17de eeuw zo ingericht en aangekleed, dat deze aan de wensen van het gilde voldeed. Zo is bijvoorbeeld een 'zweethok' gemaakt, bedoeld als wachtkamer voor de gespannen examenkandidaten. Les werd gegeven vanaf een prachtig versierde lessenaar met een schoolbord ernaast. Beide zijn nog steeds in de kamer te vinden, evenals een kast met op de deuren een schildering van Hippocrates en Galenus, twee artsen uit de Oudheid. Tussen beide personen ziet men een skelet, waarboven de Latijnse tekst *Mors ultima linea rerum* staat, wat betekent: 'de dood is de uiterste grens der dingen'.⁵⁸

Gebrandschilderd raam uit 1639 met symbolen van het gilde

Bijzonder is dat de chirurgijnskamer is voorzien van twintig glas-in-loodramen met een brandschildering uit de 17de eeuw.⁵⁹ Op ongeveer de helft van de ramen staat een jaartal, ze dateren vooral uit 1639 en 1640. Op een van de ramen uit 1639 staat een schildering in het teken van het gilde. Deze toont twee slangen die om elkaar heen kronkelen, een oud medisch symbool, met erboven een kroon en onderin de letters EDC en het jaartal 1639. De letters staan voor Enkhuizen Doktoren Chirurgijns. De andere ramen hebben allemaal ongeveer dezelfde beschildering,

Het gebrandschilderde raam uit 1639 van Zacheus de Jager. De tekst in de cartouche is in het verleden verloren gegaan.

namelijk een wapenschild met een helm, rondom bladeren en onderaan een cartouche voor tekst. Leden van het gilde hebben de ramen laten maken om zichzelf te vereeuwigen. Bij elf ramen is de opdrachtgever direct duidelijk, omdat zijn naam in de cartouche staat. Een van de ramen zonder naam kan met zekerheid aan Zacheus de Jager worden toegeschreven.⁶⁰ Op het wapenschild zijn namelijk drie jachthoorns afgebeeld, een verwijzing naar zijn achternaam. Het raam moet gezien de vormgeving uit 1639 dateren.

DE ANATOMISCHE LES UIT 1640

In 1640 schonken de vier overlieden en de praelector een schilderij aan het gilde, dat zij zelf bekostigden.⁶¹ Het werk is geschilderd door Christiaan Coevershoff en toont de schenkers tijdens een anatomische les. Zacheus de Jager, op dat moment 41 jaar, is in het midden afgebeeld in de functie van praelector, terwijl hij de borst van het te bestuderen lijk opensnijdt. Het is het enige bekende portret van Zacheus. Om de wijsvinger van zijn linkerhand draagt hij een doctorsring, als teken dat hij is gepromoveerd. Rechts van hem staat Frederik Poort, deken van het gilde en tevens kapitein-geweldige van de Admiraliteit van West-Friesland, wat de degen aan zijn zijde verklaart. De overige drie personen zijn de chirurgijns Otto Roeloffs Loninga, Evert Hidding en Jacob Nieuwlant. Het is onbekend of het gilde daadwerkelijk anatomische lessen heeft gegeven, omdat in de historische bronnen hiervoor geen enkele aanwijzing is te vinden.⁶²

Het schilderij heeft waarschijnlijk tot het einde van de 18de eeuw in de chirurgijnkamer in de Waag gehangen. Na diverse omzwervingen, waarbij de informatie over het werk verloren ging, kwam het uiteindelijk in Museum Gouda terecht. Daar veronderstelden ze in eerste instantie dat het om een onbekend portret van de Amsterdamse chirurgijns ging, totdat in 1981 werd ontdekt dat het werk uit Enkhuizen afkomstig was. Sinds enkele jaren is het schilderij als permanente bruikleen te zien in het Westfries Museum in Hoorn. Het schilderij, dat overigens niet bepaald uitblinkt in artistieke kwaliteit, is bijzonder te noemen, omdat dit het enige anatomiestuk buiten Delft en Amsterdam is.⁶³

OPHEFFING VAN HET GILDE

In 1644 ontstond ruzie tussen de doktoren en chirurgijns. De doktoren waren ontevreden over de samenvoeging van beide beroepsgroepen in één gilde, omdat ze door hun universitaire opleiding recht hadden op een vrij beroep. De chirurgijns vonden het op hun beurt onterecht dat ze werden geleid door doktoren en niet door mede-chirurgijns. Het stadsbestuur ondernam nog een poging om de partijen tot elkaar te brengen, maar dit heeft niet mogen baten. Op 16 september 1644 werd het gilde officieel ontbonden, waarna beide beroepsgroepen zich afzonderlijk organiseerden.

←

‘Anatomische les van doctor Zacheus de Jager’, geschilderd door Christiaan Coevershoff in 1640. In het midden, met scalpel in de hand, staat Zacheus. Rechts van hem staat chirurgijn Frederik Poort. De overige personen zijn de chirurgijns Otto Roeloffs Loninga, Evert Hidding en Jacob Nieuwlant.

De chirurgijns vormden het chirurgijnsgilde. De doktoren bleven aan dit nieuwe gilde verbonden als praelector, dus voor het geven van les en de controle op de proeven.⁶⁴ De doktoren verenigden zich in een college. Zij stelden zichzelf tot doel om toezicht te houden op alle medische beroepsgroepen in de stad, dus niet alleen op de chirurgijns, maar ook op de apothekers en de vroedvrouwen. Zowel de doktoren als de chirurgijns bleven de kamer in de Waag gebruiken als vergaderruimte.⁶⁵ Het lijkt erop dat Zacheus ook na 1644 goede banden onderhield met de chirurgijns. In 1647 schonk hij namelijk met zes van hen een zilveren katheter aan de gildekamer.⁶⁶

Zacheus de Jager

De kleding van Zacheus en de vier chirurgijns

Het schilderij uit 1640 waarop Zacheus de Jager staat afgebeeld te midden van de overliden van het gilde, is misschien niet van grote kunsthistorische waarde. Voor de kostuumgeschiedenis echter is het een belangrijk document: vijf soorten kragen en vijf verschillende kapsels naast elkaar, die in één periode worden gedragen!

Zacheus heeft als enige een hoed op. Dit is een 'kastorenhod', zoals een hoed van geschoren beverbont (kastoor) of bevervilt wordt genoemd. Zo'n type hoed kan ook van kameelhaar gemaakt zijn. De bol is hoog.

Zoals de toenmalige mode vereiste, heeft Zacheus een puntbaardje, deftige, maar ouderwetse donkere kleding en een grote witte kraag. Zijn haar draagt hij nog kort, maar zijn linnen kraag is al een liggend, niet-gesteven exemplaar: een dubbele kraag, de *fraise à la confusion*. Als hij zijn haar laat groeien, zal hij geen last van de kraag hebben. De figuur geheel links draagt een middelmaat, stijf geplooid ronde kraag. Dit soort kragen heet molensteenkraag, naar de maalstenen in een molen. Die kragen waren er in alle maten. Hij heeft een klein zwart mutsje, een kalotje, op het hoofd en zijn hoed ligt naast hem.

Frederik Poort, direct links naast Zacheus, heeft een lange krullenbos en draagt een *col vidé*: een platte kraag van fijn linnen (kamerrijks doek) met kant afgezet. Zo te zien is het Vlaamse kloskant, dat speciaal voor de Hollandse markt werd gemaakt. De heren rechts van Zacheus dragen respectievelijk een soepele plooiakraag en een liggende kraag *à la confusion*.

In het laatste kwart van de 17de eeuw raakten de kragen uit de mode. Ze werden vervangen door een bef, ook wel jabot genoemd.

Akertjes en kant

De kragen werden in de 17de eeuw gesloten door een koordje met witte kwastjes, de zogenaamde akertjes. Akertjes maken was een priegelwerk. Het zijn in elkaar gedraaide gehaakte draden (frivolitéwerk), toen razend populair. Akertjesmaaksters, doorgaans vrouwen, verdienden er een karige boterham mee. Deze kwastjes werden in de 17de en 18de eeuw ook aan punten van halsdoeken gezet. Dat gebeurt nog steeds in sommige streekdrachten die uit de toenmalige gewone mode zijn ontstaan. De sluitingen gaan hier schuil onder de baardjes van de heren, maar op veel portretten zijn akertjes een prominente versiering.

Kant werd steeds vaker toegepast in de 17de eeuw, aan de molensteenkragen, aan de liggende kragen en later in de eeuw aan het jabot. Kant was er in alle prijsklassen, van een eenvoudig Vlaams kloskantje tot dure Italiaanse naaldkant, de Reticella-kant. Een soort die op deze kostbare kant lijkt en veel werd toegepast in Holland, is de geometrische kloskant uit Vlaanderen.

Haarkwestie

Net als in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw leidde haardracht ook toen tot conflicten tussen vaders en zonen. In 1640 was het pleit beslecht ten gunste van lang haar, kort haar is dan ouderwets. Rond 1600 had iedere man kort haar en een opstaande kraag. Met de lange haarmode werd de kraag platter en kwam op de schouders te liggen. In de tweede helft van de 17de eeuw waren er nog maar weinig mannen met kort haar. Ze bedekten het met een zwart kalotje. Het puntbaardje bleef de hele eeuw in zwang.

In Den Haag, met als voorbeeld het Hof van de toen regerende stadhouder prins Frederik Hendrik, volgde men de Franse mode, die uitbundiger was dan de mode die in Amsterdam en omstreken gangbaar was. De ijdele stadhouder werd in de volksmond 'Mooi Heintje' genoemd. Zijn secretaris, de dichter Constantijn Huygens, stond echter zeer kritisch tegenover nieuwe modeverschijnselen. Tegen lang haar verzette hij zich geruime tijd, tot hij er zelf aan moest geloven. Hij ging chique maar sober gekleed; als diplomaat en representatief persoon moest hij er goed uitzien.

Officiële kleding

Zacheus draagt op het schilderij eenvoudige witte geplooid manchetten (ponjetten). De vier chirurgijns hebben geen manchetten, terwijl sets van witte kragen en manchetten, al of dan niet afgezet met kant, voor goedgesitueerden gewoon waren in die tijd. Bij donkere kleding stak het wit mooi af.

De heren dragen kleding volgens de Spaanse mode: een wambuis (kort jasje) of een kasak (een lang jasje) met een knielange pofbroek van laken (een geschoren wollen weefsel), conform de kleding van deftige Hollandse lieden in officiële functies. Zwart bleef lang in gebruik voor officiële gelegenheden. Op portretten van chirurgijns, regenten van wees- en armenhuizen en overliden van de gilden uit de tweede helft van de 17de eeuw staan deze personen nog steeds in stemmig zwart afgebeeld. Ook de dames regentessen droegen toen zwart. De snit van de kleding, de kragen en kapsels zijn wél gewijzigd

Margaretha van Beresteyn

Het wapen van de familie Van Beresteyn.
Afdruk van een medaillon uit 1579.

De tweede vrouw van Zacheus de Jager, Margaretha van Beresteyn, was een telg uit een zeer rijke familie. Margaretha werd geboren op 24 maart 1590 in Haarlem, waar zij de eerste jaren van haar leven woonde met haar ouders Gijsbert van Beresteyn (1553-1616) en Dirkje Pieters Raet.⁶⁷ In Haarlem woonden in de 16de en 17de eeuw meer leden van de familie Van Beresteyn en veel van hen vervulden belangrijke functies in de stad. Een bekend figuur is Paulus van Beresteyn (1588-1636/1637), een neef van Margaretha. Hij was advocaat van beroep, maar is vooral bekend door de portretten van hem en zijn derde vrouw die tegenwoordig in het Louvre in Parijs hangen.⁶⁸ Zijn portret door Frans Hals is een wereldberoemd meesterwerk. Van Margaretha is helaas geen portret bekend.

In 1594 verhuisden Gijsbert van Beresteyn en zijn vrouw naar Enkhuizen. Gijsbert verdiende er zijn fortuin met de handel in haring en als reder van schepen. Hij bezat daarnaast een haringpakkerij en een ververij en vervulde diverse hoge functies in de stad, onder meer als schepen en bewindhebber van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC).⁶⁹

Gijsbert en Dirkje kregen samen zeven kinderen. Naast dochter Margaretha zijn dit de dochters Erminia, Cecilia, Geertruid en Catharina en de zoons Cornelis en Pieter.⁷⁰ Geertruid overleed op jonge leeftijd.⁷¹ De beide zoons traden als haringkoopman in de voetsporen van hun vader, maar voor Cornelis liep dit niet goed af. Hij raakte financieel in de problemen en moest in 1628 afstand doen van al zijn bezittingen.⁷² Zijn broer Pieter (ca. 1598-1631) had meer geluk in zaken. Hij was behalve haringkoopman ook bierbrouwer. In 1625 liet hij op de Wierdijk een groot woonhuis annex pakhuis bouwen. Dit pand bestaat nog en is nu onderdeel van het Binnenmuseum van het Zuiderzeemuseum. De vrouw van Pieter, Maria Frederiks Non, bleef na zijn overlijden in 1631 nog decennialang in het pand wonen. In 1682 werd het gebouw verkocht aan de VOC, die het in gebruik nam als pakhuis. Het pand heette vanaf dat moment in de volksmond het 'Peperhuis'.⁷³

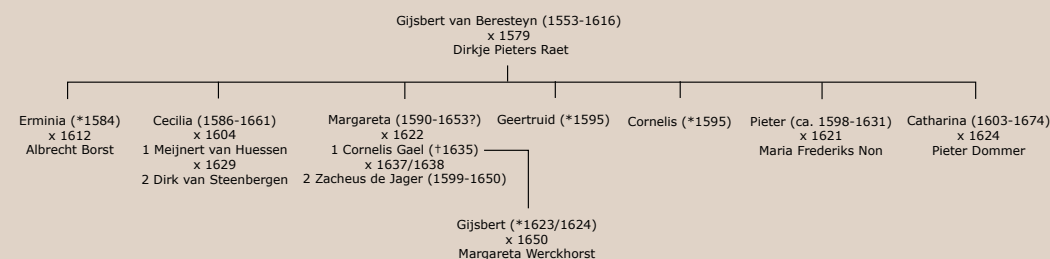
↗

Portretten van Paulus van Beresteyn, een neef van Margaretha, en zijn vrouw in het Louvre in Parijs.

→

Beknopte stamboom van de familie Van Beresteyn.

Margaretha van Beresteyn

→

Rijke families ontvingen graag bezoek en dan werd veel gegeten en gedronken. Links schenkt een bediende wijn in. Geschilderd door Anthonie Palamedesz. in 1633.

↑
Het Peperhuis rond 1895, door fotograaf A. Dekema.

→
Portretten van de ouders van Cornelis Gael: Jacob Huygensz. Gael en Margaretha Deyman. Geschilderd door Pieter Pietersz. in 1581.

MARGARETHA'S EERSTE HUWELIJK

Op 16 juli 1622 trouwde Margaretha met Cornelis Gael, een kunstschilder uit Haarlem.⁷⁴ De vader van Cornelis was burgemeester in die stad en het moet dus een welgestelde familie zijn geweest. Jammer genoeg zijn geen schilderijen bekend die door Cornelis zijn gemaakt. Margaretha was voor 17de-eeuwse begrippen een oude bruid, want ten tijde van de huwelijksvoltrekking was ze al 32 jaar. Het echtpaar ging in Enkhuizen wonen, de thuisstad van Margaretha.

Margaretha en Cornelis kregen samen een zoon, Gijsbert Gael.⁷⁵ In de zomer van 1623, toen ze nog niet eens één jaar waren getrouwd, kregen de twee ruzie. Margaretha verliet daarop het huis en verbleef enige tijd bij familie in Delft, waar zij een testament liet maken dat haar echtgenoot uitsloot van de opvoeding van hun kind. Hij zou bovendien geen rooie cent uit haar erfenis krijgen, mocht zij komen te overlijden.⁷⁶ Margaretha keerde vervolgens terug naar hun woonhuis, maar de relatie tussen haar en haar man bleef slecht. Tegenwoordig zouden mensen een echtscheiding aanvragen, maar in de 17de eeuw was het ontbinden van een huwelijk niet eenvoudig. De enige geldige redenen hiervoor waren bewezen overspel en kwaadwillige verlating. Na de scheiding had alleen de onschuldige partij het recht om opnieuw te trouwen. Was een echtscheiding door het ontbreken van een geldige reden niet mogelijk, dan was een zogenaamde

scheiding van tafel en bed een optie. Man en vrouw bleven getrouwd, maar leefden voortaan gescheiden. Hertrouwen was in dat geval niet mogelijk. Ook voor een scheiding van tafel en bed moest vaak een reden worden aangedragen, bijvoorbeeld mishandeling. Een rechter deed uitspraak.⁷⁷

Margaretha stuurde in 1623 en 1624 duidelijk aan op een scheiding: ze probeerde aan te tonen dat haar man overspel pleegde en haar slecht behandelde. Cornelis liet hierop in juli 1624 drie vrouwen getuigen voor een notaris om het tegendeel te bewijzen. Deze vrouwen waren een

jaar lang de achterburen van Cornelis en Margaretha geweest en hadden het reilen en zeilen in huize Gael daardoor goed kunnen volgen. Zij verklaarden nooit iets te hebben gehoord waaruit zou blijken dat Cornelis zijn vrouw slecht behandelde of sloeg. Margaretha had tegen de vrouwen gezegd dat Cornelis wel te veel bier dronk, maar dat hij niet naar de hoeren ging. Margaretha zou zelfs hebben gezegd dat *‘dronck mijn man niet, hij was volmaeckt, hij is soe goet als een lam’*. Over Margaretha en haar zus Cecilia, die ook in Enkhuizen woonde, hadden ze echter weinig

goeds te melden. Cecilia zou haar zus hebben opgejut tegen haar man. Zij zou hebben gezegd dat Cornelis een eerloos stuk schelvis was die ze het liefst aan de hoogste galg zag hangen en dat, als hij op haar stoep zou staan, ze een mes in zijn hart zou steken. Een van de vrouwen, Teuntje, vertelde verder dat zij onder belofte van een geldbedrag van Margaretha de opdracht had gekregen om Cornelis stiekem te volgen in de stad, om te kijken waar hij naar binnenging. Cornelis had de spionne echter door en stuurde haar terug naar huis. Cecilia had haar vervolgens bedreigd: ze mocht niemand vertellen over het incident of ze zou gedwongen worden Enkhuizen te verlaten. Antje, een van de andere vrouwen, vertelde bovendien dat Margaretha haar een keer had gevraagd om ’s nachts bij haar te blijven. Cornelis was namelijk in de stad aan het drinken en Margaretha was bang dat hij bij thuiskomst haar keel zou doorsnijden. Toen Cornelis arriveerde, was hij echter buitengewoon beleefd. Margaretha daarentegen schreeuwde dat hij had gevochten. Cornelis deed dit af als onzin en ging hierna naar bed.⁷⁸

Kort hierna legden nog twee vrouwen een verklaring af op verzoek van Cornelis, onder wie een achterbuurvrouw van hem. Zij verklaarde dat ze

“Mijn man drinckt wel een kanne bier maer hij is geen hoerjagger hij sal nae geen hoer loopen [...] dronck mijn man niet hij was volmaeckt hij is soe goet als een lam”

Mijn man drinkt wel een kan bier per dag, maar hij is geen hoerenloper. Dronk mijn man niet zoveel, dan was hij volmaakt. Hij is zo goed als een lam.

Margaretha over Cornelis Gael, rond 1623 volgens buurvrouwen Neeltje Jans, Teuntje Jans en Annelien Jans

“ick woud dat ick den eerlosen stucken schelvis [...] sach hangen aen dese hoochte dieven galge die in hollant is ende soe hij in mijn stoepen quaem ick soude hem een mes int hert omdraeyen”

Ik wou dat ik dat eerloze stuk schelvis zag hangen aan de hoogste galg die er in Holland is. Als hij bij mij op de stoep stond, dan zou ik hem een mes in het hart omdraaien.

Cecilia van Beresteyn over Cornelis Gael, rond 1623 volgens buurvrouw Teuntje Jans

Cornelis nooit iets verkeerd had zien doen en dat hij zijn vrouw niet sloeg. Ze had Margaretha zelfs eens gevraagd of haar man haar sloeg, maar die had hierop ontkennend geantwoord. De andere vrouw, Barber Jans, was op een ochtend in het huis van Margaretha en Cornelis. Cornelis nam daar afscheid van Margaretha en zijn zoontje Gijsbert, omdat hij enige tijd in Haarlem zou verblijven. Hij kuste vrouw en kind en noemde zijn vrouw ‘liefste’. Kortom, hij moest wel een liefdevolle echtgenoot en vader zijn.⁷⁹

Hier bleef het niet bij. Cornelis machtigde eind juli 1624 Albert Philips Cooman⁸⁰, procureur bij de rechtbank van Enkhuizen, om geld en andere eigendommen van zijn vrouw in beslag te nemen.⁸¹ Hij stond hiermee in zijn recht, maar fraai was het natuurlijk niet.⁸² Of daadwerkelijk spullen in beslag zijn genomen, is niet bekend.

De echtelijke ruzie bereikte een climax op 2 november 1624. Margaretha vertrok met haar zoontje Gijsbert uit het huis van haar man en ging logeren bij haar zus Cecilia en haar man Meijnert van Heusen aan de Breedstraat. Cornelis was laaiend! Bij het huis van Cecilia en Meijnert werd hij niet binnengelaten en vervolgens misdroeg hij zich op de stoep. Zowel Cornelis als Meijnert lieten hierna getuigen van het incident verklaringen afleggen, uiteraard met het doel hun eigen standpunt in de zaak te ondersteunen. De getuigen van Meijnert verklaarden dat hij tijdens het incident niet thuis was en dat Cecilia ziek op bed lag. Cornelis had een mes in zijn hand, hij dreigde de deur in te trappen en maakte Meijnert en

Cecilia uit voor van alles en nog wat.⁸³ Volgens de getuigen van Cornelis, beide achterburen van Meijnert, was het echter heel anders gegaan. Cornelis was toevallig bij het huis van Meijnert, omdat zijn paard daar stond vastgebonden. Hij kwam daar de dienstmeid van Meijnert tegen, die hem begon uit te lachen. Cornelis werd vervolgens kwaad, riep dat hij zijn vrouw en kind terug wilde en schold de meid uit voor hoer. Volgens de getuigen was dat echter begrijpelijk, hij wou immers zijn gezin terug en de dienstmeid dreef de spot met hem.⁸⁴

mijn man is te bier ick derff alleen niet in huijs blieden hij sal soe boeren als hij tuijs comt hijsal sijn mes uijthaelen ende mij willen die keel affsnijden gelijk ghij wel sien sult”

Mijn man is bier aan het drinken en ik durf niet alleen thuis te blijven. Als hij thuis komt, zal hij ruzie zoeken en hij zal zijn mes trekken en mij de keel willen doorsnijden, zoals je wel zult zien.

Margaretha over Cornelis Gael, rond 1623 volgens buurvrouw Annelien Jans

Een openlijke ruzie als deze zal in het drukke 17de-eeuwse Enkhuizen niet onopgemerkt zijn gebleven, ook al omdat de personen in kwestie tot de rijke bovenklasse van de stad behoorden. We kunnen gerust zeggen dat heel Enkhuizen heeft meegenoten van de echtelijke twist!

UIT ELKAAR

Margaretha ging na 1624 waarschijnlijk niet meer terug naar haar man. Van een officiële scheiding kon geen sprake zijn door het ontbreken van een geldige reden. De twee bleven dus op papier getrouwd en konden daarom niet hertrouwen.

Margaretha bleef samen met zoontje Gijsbert in Enkhuizen wonen. In 1630 woonde zij aan de oostzijde van de Breedstraat, waar ze een huis huurde van ene Elbert Tappart.⁸⁵ Dit huis stond naast het woonhuis van haar zus Cecilia en haar man.

Ondanks hun gescheiden levens bleven Margaretha en Cornelis op gespannen voet met elkaar staan. In 1627 liet Margaretha een nieuw testament maken, waarin zij haar zus Cecilia en broer Pieter aanstelde als voogd over haar kind in het geval zij zou overlijden. Zij kregen bovendien haar erfenis, mocht tegen die tijd haar kind niet meer in leven zijn. Cornelis werd opnieuw nadrukkelijk uitgesloten van enige vorm van zeggenschap over de kleine Gijsbert of recht op haar erfenis.⁸⁶ Opvallend is dat Margaretha twee jaar later nogmaals een testament liet opstellen. De inhoud is bijna exact hetzelfde als die van het testament van 1627, de enige verandering is dat nu alleen haar broer Pieter werd aangewezen als voogd en erfgenaam.⁸⁷ Had Margaretha inmiddels ook ruzie met haar zus Cecilia?

In 1634 is zoon Gijsbert ongeveer 11 jaar en moest er een besluit worden genomen over zijn opleiding. Ook dit is weer een bron van conflict. Margaretha wil dat Gijsbert leerling wordt van de Latijnse school in Schagen. Cornelis, die inmiddels in Haarlem woont, wil daarentegen dat zijn zoon naar de Franse school in Rijnsburg gaat. Hij zal daar volgens hem goed worden onderwezen in schrijven, rekenen en boekhouden en leert ook nog wat Frans. De onenigheid hierover liep zo hoog op dat het een zaak werd voor de Hoge Raad in Den Haag. Die stelde Margaretha in het gelijk en bepaalde bovendien dat de opleiding volledig door Cornelis moest worden betaald.⁸⁸

Kort hierna, ergens tussen 25 februari en 28 juni 1635, overleed Cornelis.⁸⁹ Hij was al enkele jaren ziek en ook de aanhoudende ruzies met Margaretha zullen hun tol hebben geëist.⁹⁰

↗
Portretten van Catharina van Beresteyn, de jongste zus van Margaretha, en haar echtgenoot Pieter Dommer, circa 1625.

↓
Erminia van Beresteyn op de leeftijd van 38 jaar, gemaakt door een onbekende schilder in 1582. Erminia is een tante van Margaretha en ook zij is getrouwd met een lid van de familie Gael. Rechtsboven zijn de wapens van beide families geschilderd.

Met zoon Gijsbert kwam het overigens wel goed. Hij studeerde van 1644 tot 1648 rechten aan de Universiteit van Leiden en ging daarna aan de slag als advocaat voor het Hof van Holland in Den Haag. In 1650 trouwde hij met Margaretha Werckhorst.⁹¹ Voor zover wij weten hadden zij een gelukkig huwelijk.

HUWELIJK MARGARETHA EN ZACHEUS

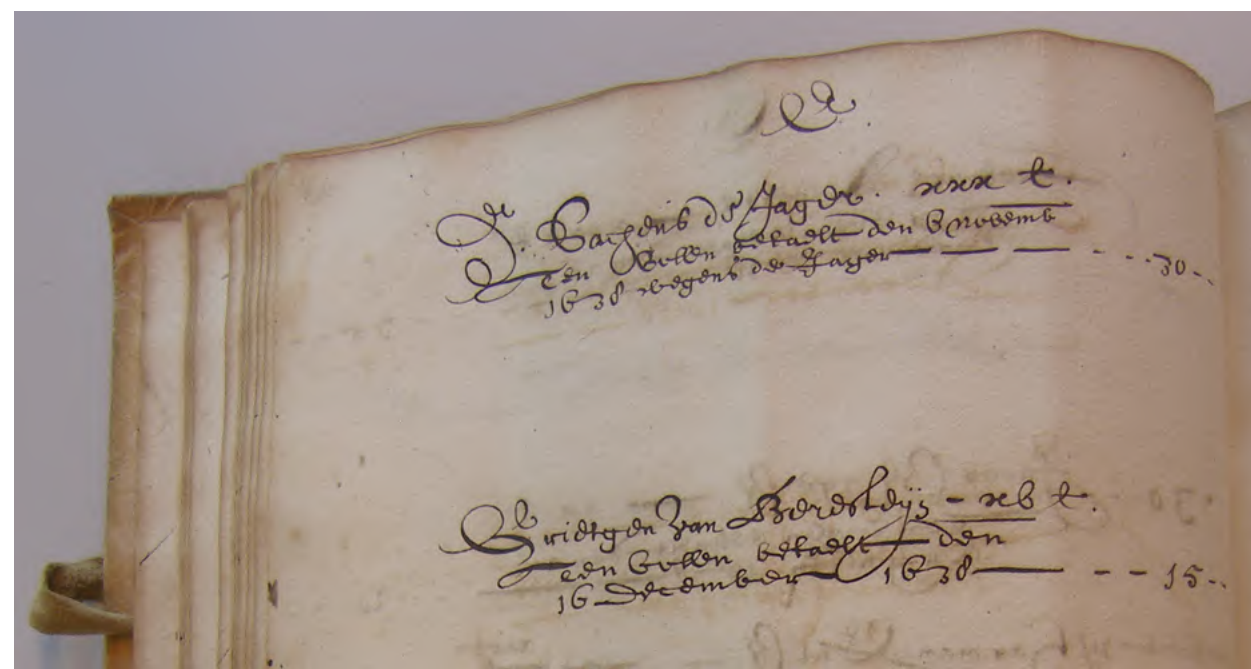
Omstreeks 1634 kreeg Margaretha een relatie met dokter Zacheus de Jager.⁹² Dit is enigszins opmerkelijk, want Margaretha was negen jaar ouder dan Zacheus. Van trouwen kon in de eerste jaren geen sprake zijn, aangezien Margaretha officieel nog getrouwd was met haar eerste echtgenoot Cornelis Gael. Ook na zijn overlijden in 1635 stapten Margaretha en Zacheus niet direct in het huwelijksbootje, zodat we ons kunnen afvragen of het paar op dat moment wel bij elkaar was. Daarbij doet de verhouding tussen Zacheus en Juttemoer Teunis in 1635 vermoeden dat de twee niet jarenlang aaneengesloten een vaste relatie hebben gehad.

Hoe het ook zij, eind 1637 besloten Zacheus en Margaretha definitief om te trouwen. Op 22 december 1637 ging Zacheus met zijn zwager, Willem van Veen, naar een notaris⁹³ om een overeenkomst te laten maken over de erfenis van zijn overleden eerste vrouw Catharina, want de vier kinderen hadden recht op de helft van haar bezit.⁹⁴ Op dezelfde dag liet Zacheus samen met Margaretha nóg een akte bij de notaris opstellen, namelijk hun huwelijksvoorwaarden.⁹⁵ De overeenkomst tussen beide personen heeft een opvallend zakelijke karakter. Vastgelegd is namelijk dat het bezit van beide personen volledig gescheiden bleef. Er is een lijst opgesteld van alle spullen van Margaretha, zodat in de toekomst geen onduidelijkheid kon bestaan over eigendom. Margaretha zal hier op hebben aangedrongen naar aanleiding van haar rampzalig verlopen eerste huwelijk, waarbij haar man vermoedelijk goederen en geld van haar in beslag nam. De kosten die in hun toekomstige huishouden worden gemaakt, zijn allemaal voor rekening van Zacheus. Margaretha leverde echter ook een financiële bijdrage: zij betaalde Zacheus ieder jaar 300 gulden. Bovendien kwamen alle uitgaven die samenhangen met haar zoon Gijsbert voor haar rekening en kwam hij bij hen in Enkhuizen logeren, dan werd kostgeld berekend. Als Zacheus als eerste overleed, kreeg Margaretha 1000 gulden uit zijn erfenis. Omgekeerd kreeg Zacheus niets uit de erfenis van Margaretha.⁹⁶

Op 26 december 1637, dus op Tweede Kerstdag, gingen Margaretha en Zacheus in ondertrouw.⁹⁷ De ondertrouw was toen een belangrijk onderdeel van het huwelijk, in feite was het hiermee al deels gesloten.⁹⁸ Kort hierna, de exacte datum is onbekend, trouwden zij in het stadhuis van Enkhuizen. Dit was niet gebruikelijk: de meeste mensen trouwden in een van beide protestante kerken.⁹⁹ Ook het eerste huwelijk van Margaretha werd in het stadhuis gesloten en niet in een kerk. Dit wijst erop dat Margaretha niet protestant was. Op basis van een lijst van de spullen van Margaretha uit 1649 (zie verderop in dit boek) kan worden verondersteld dat zij katholiek was. Het katholieke geloof was in Enkhuizen vanaf 1572 verboden, maar veel mensen waren in het geheim nog katholiek. Ook Gijsbert van Beresteyn, de vader van Margaretha, is vermoedelijk altijd katholiek gebleven.¹⁰⁰

Het kersverse echtpaar nam zijn intrek in het grote huis van Zacheus aan de Torenstraat. Doordat in de huwelijksvoorwaarden was vastgelegd dat de bezittingen van Zacheus en Margaretha strikt gescheiden bleven, moesten beiden vermogensbelasting betalen. In registers uit 1638, 1644 en 1646 worden zij dan ook na elkaar als afzonderlijke betalers vermeld.¹⁰¹ Zacheus moest steeds twee keer zoveel betalen als Margaretha en zijn bezit werd dus ook op het dubbele van dat van haar geschat.

Margaretha en Zacheus kregen samen geen kinderen. Dit is niet zo gek, want Margaretha was bij hun huwelijk al 47 jaar oud. Het stel zou twaalf jaar bij elkaar blijven.

Ruzie in huize De Jager

←

Twee vrouwen wisselen de laatste nieuwtjes uit door een raam. De vrouw op straat heeft een marktemmer en enkele moten zalm bij zich. Geschilderd door Nicolaes Maes, circa 1655-1660.

De eerste tekenen van spanning in het huwelijk van Zacheus en Margaretha dateren uit 1644.¹⁰² Twee jaar later, in 1646, was sprake van een hoogoplopende ruzie, maar de bom barstte pas definitief in 1649. Over het verloop van het conflict zijn we bijzonder goed geïnformeerd doordat Margaretha er een gewoonte van maakte alle details te laten vastleggen bij notaris Samson. Op zeker moment maakte ze het zo bont dat de notaris vier akten op één dag voor haar moest schrijven! De stukken laten zich lezen als een soap, met veel moddergooien en sappige details. Margaretha komt in het verhaal steeds naar voren als het onschuldige slachtoffer. Wat

we echter in het achterhoofd moeten houden, is dat alle stukken vanuit haar perspectief zijn geschreven en ook de getuigenverklaringen op haar verzoek zijn gedaan. Het spreekwoord luidt ‘waar twee kijven, hebben twee schuld’ en dat zal ongetwijfeld ook hier het geval zijn. Met de gang van zaken rond haar eerste huwelijk nog vers in het geheugen kunnen we ons voorstellen dat Margaretha geen gemakkelijk mens was.

“seggende tegens haer ghij weerwolff, ghij onrust, ghij leugenachtige claddige (onreine) vrouw”

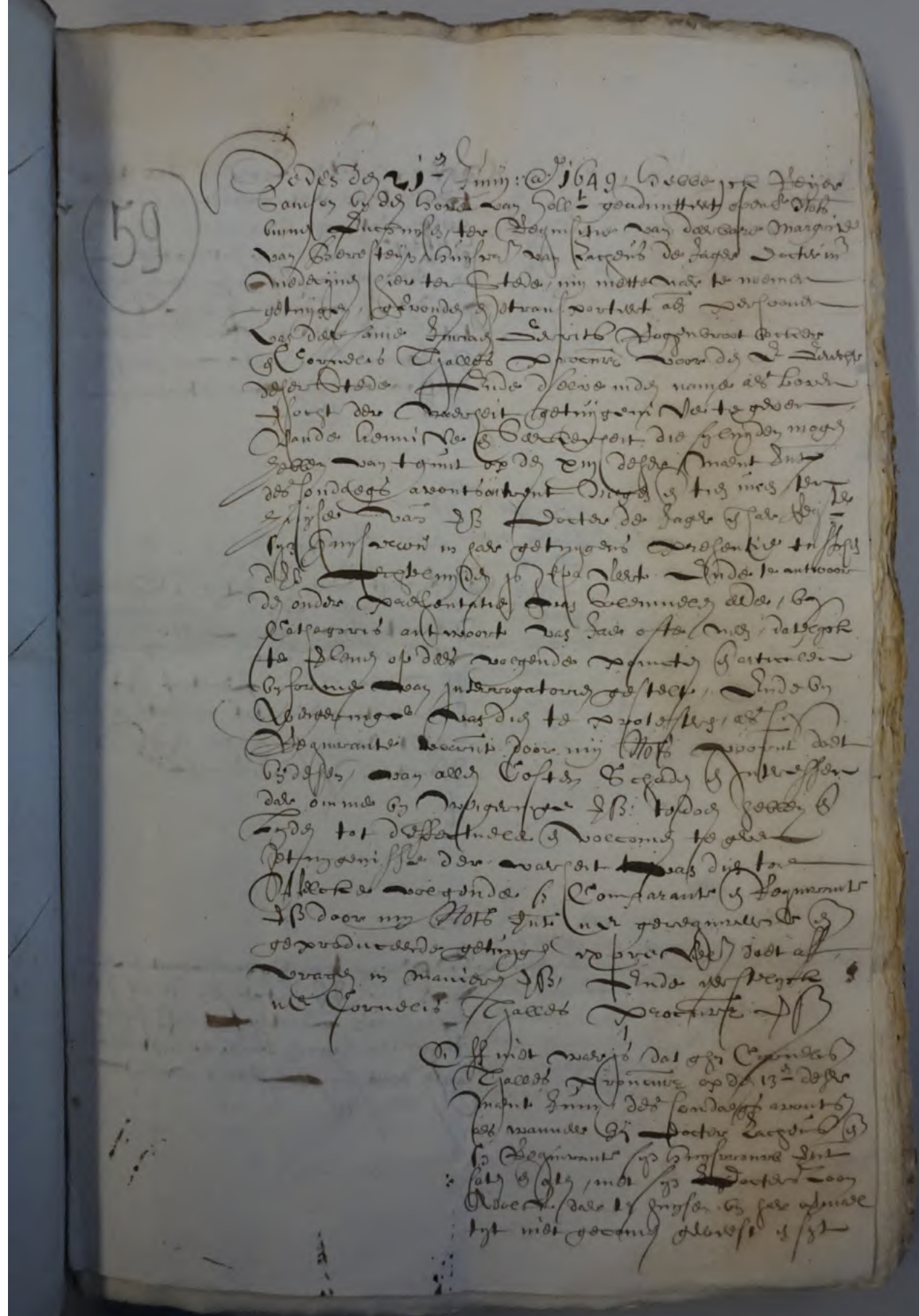
Mijn man drinkt wel een kan bier per dag, maar hij is geen hoerenloper. Dronk mijn man niet zoveel, dan

Zacheus tegen Margaretha, volgens dienstmeid Niesje Willems

BIJNA UIT ELKAAR IN 1646

In het voorjaar van 1646 is sprake van een flinke ruzie tussen Zacheus en Margaretha. Zacheus wilde dat zijn vrouw het huis aan de Torenstraat definitief verliet. Margaretha had hier weinig bezwaar tegen, maar stelde wel eisen, want ‘ghij hebt mij als een wettige vrou getrouwt, doet mij als een wettige vrou gaen’. Zij wilde de ontbinding door een notaris of schepenen van de stad laten vastleggen. Zacheus liet hierop vier personen van de straat plukken die als getuigen moesten dienen. In hun bijzijn verklaarde Margaretha dat zij zou vertrekken uit hun huis. Om de verklaring officieel te maken, moesten de getuigen de volgende ochtend voor de schepenen verschijnen om onder ede een verklaring af te leggen. Het bleek echter vakantietijd te zijn, waardoor de schepenen de aankomende dagen niet bijeenkwamen. Tegen die tijd was de ruzie tot bedaren gekomen en tot een scheiding kwam het daarom in 1646 niet.¹⁰³ Margaretha en Zacheus bleven gewoon in hetzelfde huis wonen, hoewel hun relatie nog steeds in zwaar weer verkeerde.

→ Een pagina van een akte, geschreven door notaris Samson in opdracht van Margaretha op 21 juni 1649.

Een vrouw geeft geld aan haar dienstmeid om eten te halen op de markt. Geschilderd door Pieter de Hooch, circa 1669.

DE DIENSTMEIDEN VERTELLEN

Op verzoek van Margaretha legden in 1649 drie vrouwen verklaringen af bij notaris Samson, namelijk Grietje Outgers (30 jaar), Griet Jans (21 jaar) en Niesje Willems (20 jaar).¹⁰⁴ Alle drie hadden zij voor kortere of langere tijd als dienstmeid gewerkt en gewoond in het huis van Zacheus en Margaretha. De vrouwen vertelden dat

“Daer op hij dan noch wel tegens haer seijde wel pluïjmstrijckster (laffe bedrieglijke vleier) ick heb met u niet te doen”

Mijn man drinkt wel een kan bier per dag, maar hij is geen hoerenloper. Dronk mijn man niet zoveel, dan

“seggende ghij dieff, ghij carongie (feeks) ende slingerde haer tegens de vloer aen, seggende gaet uijt mijn huïjs”

Mijn man drinkt wel een kan bier per dag, maar hij is geen hoerenloper. Dronk mijn man niet zoveel, dan

Zacheus tegen Margaretha, volgens dienstmeid Niesje Willems

en Margaretha. De vrouwen vertelden dat Sijberich, een van Zacheus' dochters, door haar vader was aangesteld als hoofd van de huishouding. Normaal gesproken zou deze taak bij Margaretha liggen, maar zij had helemaal niets te zeggen en kreeg geen geld om dingen voor het huis te kopen. Margaretha probeerde af en toe toch iets te doen: op zeker moment liep zij rond met een bundel vuile was. Sijberich trok het wasgoed echter uit haar handen en snauwde haar vervolgens af. Ook tijdens de maaltijd werd Margaretha gekleineerd. Ze mocht niet zelf het vlees snijden en eten opscheppen. De kinderen van Zacheus sneden het eten voor haar, waarna het *'op haer tafel bort toe gesmeten werde'*, maar pas nadat het personeel was voorzien.

De drie vrouwen vertelden bovendien dat Zacheus al jaren alleen sliep in een bedstede op zijn werkkamer. Hij kwam vaak pas diep in de nacht thuis en was zelfs een keer twaalf nachten achter elkaar niet thuisgekomen. Hij gedroeg zich zeer vijandig tegen Margaretha en toonde geen enkel respect voor haar. Vaak negeerde hij zijn vrouw, maar ook schold hij haar uit en duwde haar, zodat ze op de grond viel. Margaretha had volgens de dienstmeiden onder dit alles geduldig geleden: *'in alle lijt saemheit haer sulcx gedragen heeft als een eerlijke vrouwe betaemt'*. Zij was juist heel vriendelijk tegen haar man. Ze vroeg bijvoorbeeld hoe zijn dag was geweest, welke patiënten hij had bezocht en ze vertelde welke mensen voor hem aan de deur waren geweest.

Tot slot vertelde Grietje Outgers dat Zacheus na een van de vele ruzies bij haar kwam en vroeg hoe zij tegen de situatie aankeek. Grietje antwoordde hierop dat het haar goed leek als het echtpaar elkaar wat meer tegemoet zou komen. Hierop antwoordde Zacheus: *'Dat doen ick niet, al warende soo veel duijvels alsser blaetjes vallen inde tuijn.'*

DE RUZIE VAN 1649

Op zondagavond 13 juni 1649 zaten Margaretha, Zacheus en zijn oudste zoon Adolf gezamenlijk aan de maaltijd. Tijdens het eten ontstond weer een ruzie tussen het echtpaar, en dit keer wilde Zacheus er definitief een punt achter zetten. Hij liet daarom notaris Cornelis Tjallis naar hun huis komen en verzocht hem direct een akte op te stellen, met daarin de verklaring dat Margaretha uit het huis zal vertrekken. Notaris Tjallis weigerde dit. Hierop liet Zacheus een dienstmeid zijn buurman Juriaan Gerritsz (roggebroodbakker van beroep) halen, zodat die als extra getuige kon fungeren. Zacheus schreef vervolgens zelf een akte en las die voor aan de twee gasten. In de akte staat dat zijn vrouw *'veel onheijls in zijn hujs maecte'* en hij sommeerde haar daarom zijn huis te verlaten. Margaretha verklaarde hierop dat zij haar man geen aanleiding had gegeven om haar weg te sturen. Hij had haar slecht behandeld, maar ze wilde hem vergeven en verder met hem in vrede leven. De reactie van Zacheus is luid en duidelijk: *'dat sal niet geschieden, nu noch inde eeuwichheit'*.¹⁰⁵ Margaretha gaf haar man bedenktijd tot de volgende ochtend, ze hoopte dat hij dan tot bedaren zou zijn gekomen.

Aanvankelijk lijkt ook deze ruzie met een sissertje af te lopen, maar ruim een week later liet Margaretha bij notaris Samson een document opstellen waarin zij verslag doet van de gang van zaken op de bewuste zondagavond. Ze verklaarde *'dat het nijet langer verdraeghelijk is om te lijden'* en dat ze heeft besloten weg te gaan en haar spullen mee te nemen. De volgende dag las de notaris de verklaring voor aan Zacheus. Die reageerde slechts door te zeggen dat hij een kopie wilde van de verklaring.¹⁰⁶ Enkele dagen later stond de notaris om half 7 's ochtends bij Zacheus op de stoep om hem de kopie te overhandigen en hem om een reactie op het document te vragen. Zacheus was volgens de dienstmeid echter niet thuis, waarop de notaris weer vertrok. Die avond volgde poging twee: notaris Samson wandelde met zijn vrouw langs het huis aan de Torenstraat toen Margaretha hem zag en vroeg binnen te komen, want Zacheus was inmiddels thuis. Die weigerde echter de kopie van de verklaring in ontvangst te nemen en de notaris kon onverrichter zake weer vertrekken.¹⁰⁷

←

Een dienstmeid poetst een tinnen kan.
Geschilderd door Jan Steen, 1650-1660.

Twee dagen later, op 2 juli, deed de notaris een nieuwe poging. Ditmaal ging hij al om half 6 's ochtends naar Zacheus' huis om er zeker van te zijn dat hij hem zou aantreffen. De notaris liet Zacheus weten dat hij de kopie van de verklaring moest aannemen en binnen 24 uur een reactie moest geven. Zo niet, dan zou hij ervan uitgaan dat hij instemde met de beschuldigingen in het document. Zacheus weigerde opnieuw de kopie in ontvangst te nemen en stuurde notaris Samson zijn huis uit.¹⁰⁸ Om dit slepende kat-en-muisspel te doorbreken besloot de notaris het hogerop te zoeken. Hij liet Zacheus voor de schepenen van Enkhuizen verschijnen, waarop zij eindelijk de kopie van de verklaring aan hem konden overhandigen.¹⁰⁹

Ondertussen ging het Margaretha blijkbaar niet snel genoeg, want zij vroeg een andere notaris ook een verklaring te schrijven over de wijze waarop Zacheus haar had behandeld. Toen zij haar verhaal had gedaan, wilde de notaris getuigen horen van de ruzie op 13 juni. Ze besloten naar Cornelis Tjallis te gaan, een van de aanwezigen bij de ruzie. Die wilde echter geen getuigenis afleggen, omdat Zacheus *'hem gunstig is'*. De twee waren dus goede bekenden. Hij beloofde wel om met Zacheus te gaan praten.¹¹⁰

De volgende dag ging notaris Samson opnieuw naar het huis van Zacheus aan de Torenstraat. De 24-uurstermijn was inmiddels verstreken en hij wilde een antwoord op de verklaring. Weer ving de notaris bot: Zacheus was volgens de dienstmeid naar een begrafenis en dus niet thuis.¹¹¹ Drie dagen later, op 6 juli, probeerde hij het nogmaals. Zacheus blijkt dan thuis te zijn, maar wilde opnieuw niet meewerken. Notaris Samson was er toen echt klaar mee en hij noteerde dat de verklaring door het uitblijven van een reactie als bekend kon worden beschouwd.¹¹²

MARGARETHA VERTREKT

Na de ruzie in de zomer van 1649 bleef het opnieuw enige tijd stil. Pas in december dat jaar vond het slotstuk van het conflict tussen Zacheus en Margaretha plaatsnasleep. Vermoedelijk is Margaretha begin december uit het huis aan de Torenstraat vertrokken¹¹³ en logeerde ze vanaf dat moment een tijdje bij familie in de stad. Op 17 december gingen notaris Samson en Margaretha samen met twee getuigen naar Zacheus toe. De notaris verklaarde namens Margaretha dat het voor haar niet mogelijk was om nog langer met hem samen te wonen, omdat hij zich al jaren *'soo hart ende onvredelijck jegens haer [...] is aenstellende'*. Margaretha zou definitief vertrekken uit het huis en haar spullen en die van haar zoon

Een notaris overhandigt in zijn kantoor een akte aan een man, die uit zijn beurs het verschuldigde geld pakt. Toegeschreven aan Job Berckheyde, 1672.

meenemen. In de huwelijkse voorwaarden van het echtpaar was vastgelegd dat Margaretha ieder jaar 300 gulden moest betalen aan haar man ‘voor haer cost ende onderhout’, maar dit zou nu komen te vervallen.¹¹⁴ De notaris begon vervolgens direct met het maken van een inventarislijst van alle spullen die Margaretha met zich mee zou nemen.¹¹⁵ Het inventariseren nam twee dagen in beslag, want de hoeveelheid spullen was enorm! Nadat alles op 18 december was weggehaald, moet een halfleeg huis zijn achtergebleven. De boedelinventaris geeft een geweldige inkijk in de inrichting van het huis van Zacheus en Margaretha en de privéspullen van Margaretha. In de volgende hoofdstukken komt de inventaris uitgebreid aan de orde.

Enkele dagen later waren notaris Samsom, Margaretha en de getuigen opnieuw in het huis van Zacheus. Margaretha wilde hem het kostgeld van dat jaar tot aan begin december betalen, namelijk 277 gulden en negen stuivers. Zacheus was echter op pad, en het gezelschap besloot te wachten tot hij thuiskwam. Om half 10 's avonds is hun geduld echter op en vragen zij Sijberich, een van de dochters van Zacheus, of zij het geld in ontvangst wil nemen. Sijberich schreeuwde van boven dat ze dat niet wil doen, waarop Margaretha het geld aan notaris Samson gaf: hij moet het later maar aan Zacheus geven. Behalve het kostgeld moest de notaris ook drie gulden aan hem geven als betaling voor een ham, Zacheus zou wel weten waar het over ging. Toen gaf Margaretha haar vier huissleutels aan de dienstmeid en vertrok ze. Enige tijd later begaf notaris Samson zich samen met de getuigen opnieuw naar het huis van Zacheus om het geld af te leveren. Die wilde het kostgeld aannemen, maar de drie gulden voor de ham weigerde hij.¹¹⁶ Het stel had over de betaling van de ham waarschijnlijk al eerder ruzie gemaakt. Wellicht was het zelfs de druppel die de emmer heeft doen overlopen ...

NASLEEP VAN HET CONFLICT

Margaretha verliet hierna Enkhuizen. Waarschijnlijk is ze naar Den Haag gegaan, waar ze mogelijk een tijdlang bij haar zoon Gijsbert woonde.¹¹⁷ Zacheus leefde na haar vertrek niet lang meer: in oktober van het jaar 1650 overleed hij op de leeftijd van 50 of 51 jaar. Hij werd begraven in de doopkapel van de Westerkerk, net als zijn overleden eerste vrouw.¹¹⁸ Zijn overlijden was de aanleiding voor een nieuw conflict, dit keer tussen Margaretha en de kinderen van Zacheus. Margaretha en Zacheus waren nooit officieel gescheiden en daarom waren de huwelijkse voorwaarden uit

1637 nog steeds van kracht. Hierin was vastgelegd dat Margaretha 1000 gulden uit zijn erfenis zou krijgen wanneer Zacheus als eerste zou sterven. De kinderen van Zacheus wilden dit geld niet aan haar geven, wat gezien de gebeurtenissen van de jaren daarvoor wel te begrijpen is. Margaretha liet het er echter niet bij zitten, zij moest en zou krijgen waar ze officieel recht op had. Het gevolg was een rechtszaak voor het Hof van Holland in Den Haag in 1652. Margaretha werd door het Hof in het gelijk gesteld en Zacheus' kinderen moesten haar dus 1000 gulden betalen.¹¹⁹ Omgerekend naar de huidige tijd is dit een bedrag van ongeveer 10.000 euro.

Lang genoot ze niet van haar overwinning, want begin 1653 werd Margaretha ziek. In maart van dat jaar liet ze een nieuw testament maken bij een notaris in Den Haag, waarin ze haar zoon Gijsbert benoemt tot haar erfgenaam. Diens vrouw Margaretha Werckhorst sloot ze uit van enig recht op de erfenis. Had Margaretha wellicht ook ruzie met haar schoondochter?¹²⁰ Waarschijnlijk is Margaretha kort hierna overleden, op de leeftijd van ongeveer 63 jaar. De datum van haar sterfdag en de plaats van haar graf zijn niet bekend.¹²¹

→
Het zuidportaal van de Westerkerk met links de doopkapel, geschilderd door Dirk de Vries Lam in 1897. In deze kapel is Zacheus in 1650 begraven, net als zijn eerste vrouw Catharina in 1631.

DE KINDEREN VAN ZACHEUS

Na het overlijden van Zacheus bleef het huis aan de Torenstraat nog decennialang in het bezit van zijn kinderen. Opvallend is dat zowel zijn zoons, Adolf en Simon, als zijn dochters, Sijberich en Anna, allemaal pas op latere leeftijd trouwden. Hadden zij wellicht het vertrouwen in het instituut huwelijk verloren door de ruzies tussen hun vader en zijn tweede vrouw?

Het lijkt erop dat de kinderen lange tijd bij elkaar bleven wonen aan de Torenstraat als vrijgezelle broers en zussen. Over zoon Adolf is het meest bekend. Hij studeerde net als zijn vader en grootvader medicijnen in Leiden en was daarna werkzaam als dokter in Enkhuizen.¹²² Hij woonde zijn hele leven in het grote huis aan de Torenstraat.¹²³

In 1656 koos Adolf voor een nieuwe carrière: hij werd bewindhebber van de VOC in Enkhuizen.¹²⁴ Enkele jaren later, in 1659 en 1661, werd hij bovendien tot schepen van de stad gekozen.¹²⁵ In 1660 verbleef Adolf op Terschelling. Wat hij daar precies voor werk deed, is niet bekend. Hij was daar waarschijnlijk terechtgekomen via zijn oom Paesmonje, een broer van Zacheus, die secretaris van Terschelling was namens de Staten van Holland, destijds de eigenaar van het eiland.¹²⁶ Op Terschelling trouwde Adolf in datzelfde jaar Femmetje Claes uit Enkhuizen.¹²⁷ Adolf was toen 36 jaar oud. Dat het huwelijk met enige haast werd gesloten, hangt samen met het feit dat Femmetje zwanger was. Het kindje werd nog datzelfde jaar geboren, maar overleed kort daarna.¹²⁸ In 1661 en 1664 kregen Adolf en Femmetje nog twee kinderen, genaamd Antje en Klaas.¹²⁹ In december 1669 overleed Adolf op 45-jarige leeftijd. Hij werd begraven in hetzelfde graf in de Westerkerk als zijn overleden eerste kind. Ook zijn zus Anna werd in dit graf bijgezet.¹³⁰

Over zijn broer Simon is veel minder bekend. We weten bijvoorbeeld niet welk beroep hij uitoefende. Op zeker moment verhuisde hij naar Alkmaar, de geboorteplaats van zijn vader en moeder. Hier trouwde hij in 1673 op 46-jarige leeftijd met Trijntje Willems.¹³¹ Kort daarna verhuisde het echtpaar naar Enkhuizen, waar tussen 1674 en 1679 hun drie kinderen worden geboren, genaamd Gerrit, Willem en Simontje.¹³² Het is niet bekend wanneer Simon is overleden, maar dat is in ieder geval vóór februari 1684.¹³³

Het Oost-Indisch Huis aan de Wierdijk, het kantoor van de kamer Enkhuizen van de VOC. Rechts het Staverse poortje en de zeemuur. Adolf de Jager zal in zijn functie van bewindhebber het gebouw vaak hebben bezocht. In 1816 is het pand afgebrand. Aquarel door Anthonie Andriessen uit 1772.

Zus Sijberich trouwde begin 1669 in Alkmaar met Cornelis Sijmonsz Outstadt.¹³⁴ Tot dat moment woonde zij waarschijnlijk in haar ouderlijk huis aan de Torenstraat. Haar precieze leeftijd op haar trouwdag is niet bekend, maar zij was op z'n jongst 37 jaar oud.¹³⁵ Krap twee jaar later, in september 1670, is ze overleden. Ze werd begraven in de Grote Kerk in Alkmaar.¹³⁶

En dan was er tot slot dochter Anna. Begin 1660 trouwde zij in Enkhuizen met dokter Adolf Tieleman.¹³⁷ Ze moeten elkaar hebben leren kennen als burens, want beiden woonden bij hun huwelijk in de Torenstraat. Adolf Tieleman zal bovendien een goede kennis van haar broer Adolf zijn geweest, aangezien beiden als arts werkzaam waren. Anna was bij de huwelijksvoltrekking 31 jaar oud, dus ook zij was voor 17de-eeuwse begrippen een oude bruid. Het lijkt er sterk op dat sprake was van een 'moetje', aangezien Anna ten tijde van de bruiloft hoogzwanger was of mogelijk was het kind zelfs al geboren. Dit kind, een dochter, kreeg de naam Catharina, naar de overleden moeder van Anna.¹³⁸ In november 1660 werd nog een zoon geboren, genaamd Sacheus.¹³⁹ Rond of kort na de geboorte moeten complicaties zijn opgetreden, want Anna stierf ongeveer een week later.¹⁴⁰ Ook haar zoontje overleed jong.

Haar weduwnaar Adolf Tieleman bleef hierna tien jaar lang alleen, samen met zijn dochter Catharina. De band met de familie van zijn overleden vrouw bleef sterk, want omstreeks 1666 ging Adolf Tieleman in het grote huis aan de Torenstraat wonen. Daar woonde ook Adolf de Jager, waaruit blijkt dat het pand was opgesplitst in twee woonhuizen.¹⁴¹ Adolf Tieleman hertrouwde in 1670 met Dieuwer Jans, zijn voormalige dienstmeid.¹⁴² Twee jaar later verhuisden zij naar Alkmaar.¹⁴³ Het huis aan de Torenstraat werd hierna door de overgebleven leden van de familie verkocht. Mogelijk was de nieuwe eigenaar een telg van de bekende Enkhuizer familie Blaeuhulck.¹⁴⁴

In Alkmaar kregen Adolf Tieleman en Dieuwer Jans zes kinderen, maar de meesten van hen overleefden hun kinderjaren niet.¹⁴⁵ Naast zijn werk als dokter vervulde Adolf in zijn latere leven diverse andere functies. In 1671 was hij bijvoorbeeld commissaris van de bank van kleine zaken in Enkhuizen, een soort rechtbank die zich bezighield met kleine geschillen.¹⁴⁶ In Alkmaar was hij verder brouwer en weesmeester.¹⁴⁷ Adolf Tieleman is waarschijnlijk in 1688 overleden en ligt begraven in de Grote Kerk in Alkmaar.¹⁴⁸

Mijn A. Heeren Burgerm^{en} ende Regeerders
 des stads Enckhuysen hebben op de Request van de
 gravenmakers deses stads weagen de verbeteringe van hui-
 loon Soortevonden ende verstaen gelijk haer
 goervinden ende verstaen bij desen dat de selve tot loon
 sullen genieten als volghet /

	fl.	st.
<i>Inde kerck</i>		
Van een dubbelde serck 3 diep	3	0-0
twee diep	2	5-0
een diep	2	0-0
Van enckelde serck 3 diep	2	4-0
twee diep	1	12-0
een diep	1	8-0
Van kindt op de Beer	0	18-0
een kindt onder de arm	0	10-0
een dood uit en in te setten vercaen ofte niet	1	0-0
een kurt uit en in te setten	0	4-0
<i>Op't kerckhoff</i>		
Van een oude dood op't kerckhoff	0	10-0
een kindt op de beer	0	7-0
een kindt on der de arm	0	5-0

*Alus gedaen ende gearresteert bij mijn A. heeren
 Burgemeesteren voordoen: den 27. December. 1659
 Ter Ordonnantie van de selve /*
W. Semieijns

←
 Het interieur van de Westerkerk

↑
 Tarievenbord uit 1659 in de Westerkerk, met daarop
 de lonen van de gravenmakers.

De spullen van Margaretha

←
Kan van tin met een lange tuit, 17de eeuw.

In december 1649 liet Margaretha al haar spullen uit het huis aan de Torenstraat weghalen. In dat kader is toen een lijst gemaakt van alle voorwerpen die volgens Margaretha haar eigendom waren. Dit wordt een boedelinventaris genoemd. De lijst omvat een enorme hoeveelheid spullen, variërend van porselein tot zilverwerk en van kleding tot schilderijen. We krijgen op deze manier een geweldige inkijk in de inrichting van het huis aan de Torenstraat en de kleding en persoonlijke spullen van Margaretha. De hoeveelheid opgesomde kleding is dermate groot dat hieraan een apart hoofdstuk is gewijd.

AAN DE MUUR

Margaretha hield blijkbaar van kunst, want zij bezat een omvangrijke collectie schilderijen. Maar liefst 51 stuks worden in de boedelinventaris genoemd. Bij drie werken staat de maker vermeld. Dit is in de eerste plaats een schilderij van Maria, gemaakt door Maarten van Heemskerck (1498-1574). Deze woonde een groot deel van zijn leven in Haarlem en was in zijn tijd al een zeer gewaardeerd schilder. De andere twee schilderijen zijn kleine landschappen van Karel van Mander (1548-1606). Waarschijnlijk waren de landschapjes op de achtergrond voorzien van een mythologische of Bijbelse scène met figuren. Ook Van Mander was in zijn tijd een bekende schilder, wiens werken voor flinke bedragen werden verkocht.¹⁴⁹ Hij is tevens bekend als auteur van het *Schilderboek* uit 1604, waarin hij uitleg geeft over Italiaanse schildertechnieken en de beeldtaal van de klassieke oudheid. Net als Van Heemskerck woonde hij lange tijd in Haarlem. Aangezien de familie Van Beresteyn uit Haarlem kwam, is het niet verwonderlijk dat zij juist werken in bezit hadden van schilders uit deze stad. Of Margaretha de schilderijen zelf heeft gekocht of dat zij ze heeft geërfd van bijvoorbeeld haar vader, valt niet te achterhalen.

Van andere schilderijen is alleen het onderwerp vermeld, bijvoorbeeld schepen, een landschap, de profeet Esaias, Maria, een ‘geselschap’ en ‘Leckerbetjen’. Met het gezelschap wordt een groep feestende of musicerende figuren in een interieur bedoeld. Wat op het schilderij met ‘Leckerbetjen’ stond afgebeeld, is onzeker. Met deze term werd een smulpaap aangeduid, maar het gaat waarschijnlijk om de Slag van Lekkerbeetje, een veldslag uit 1600 op de Vugterheide (bij Den Bosch) met Gerard van Houwelingen, alias Lekkerbeetje, als bevelhebber.¹⁵⁰

Margaretha had negen familieportretten in haar bezit. Het meest dierbare werk zal het portret van haarzelf met haar zoon Gijsbert zijn geweest. Jammer genoeg is dit schilderij niet terug te vinden in een

↑
Reliëf van albast met daaromheen een eikenhouten lijst met stucwerk, 1600-1625.

→
Paulus Cornelisz van Beresteyn, een oom van Margaretha. Geschilderd door Jacob Willemsz Delft in 1592. ↑

hedendaagse collectie, zodat we niet weten hoe Margaretha eruitzag. Hiernaast was er nog een portret van zoon Gijsbert en een geëst portret van ‘Galen vader’. Of hiermee Cornelis Gael, de eerste echtgenoot van Margaretha, of diens vader wordt bedoeld, is onduidelijk. Dan waren er nog twee portretten van ‘Burgemeester Daijman ende sijn vrou’. Dit zijn de opa en oma van Cornelis Gael, namelijk Arent Deyman, burgemeester van Haarlem, en zijn vrouw Cornelia Cornelis. Het is opvallend dat Margaretha deze portretten bezat; je zou verwachten dat na de vechtscheiding tussen haar en Cornelis, hij de portretten van zijn eigen familie had meegenomen. Mogelijk had zoon Gijsbert de portretten van zijn overleden vader geërfd. Maar waarom hingen ze dan bij Margaretha in Enkhuizen en niet bij Gijsbert in Den Haag?

Twee andere portretten toonden ‘de oude Beresteijn ende sijn vrou salicher’. Vermoedelijk waren dit de ouders van Margaretha. Verder bezat Margaretha portretten van haar oom Paulus Cornelisz van Beresteyn (1548-1625), burgemeester van Delft, en van een onbekende oom, aangeduid als ‘oom Hacssaet’. Aan de muur hingen verder een spiegel met een lijst van ebbenhout en twee grote en drie kleine reliëfs van albast, een zachte steensoort. De reliëfs waren beschilderd of voorzien van bladgoud.

MEUBELS

Margaretha nam met haar vertrek een behoorlijke partij meubels mee uit het huis. In totaal ging het om vier tafels, zeventien stoelen, drie kasten, negen kisten, een linnenpers, een slaapbank en een wieg. De meeste meubels waren gemaakt van eikenhout, maar ook andere houtsoorten worden genoemd. Een grote trektafel oftewel een tafel met een uitschuifbaar blad, was gemaakt van hout uit Brazilië. Vermoedelijk gaat het om palissanderhout. Meubels van deze houtsoort waren zeer kostbaar en de grote trektafel was ongetwijfeld het duurste meubelstuk dat Margaretha bezat. Om het blad van de tafel te beschermen lag er een eikenhouten deksel op. Alleen bij speciale gelegenheden zal dit zijn verwijderd, zodat gasten de tafel in volle glorie konden bewonderen.

Van de zeventien stoelen waren er vijftien groen van kleur. Ze waren ofwel geverfd of voorzien van een groene bekleding. Drie stoelen waren zogenaamde vouwstoelen. De voor- en achterkant van dit type stoel heeft de vorm van een grote X. Twee andere stoelen waren van kersenhout, het model is niet gespecificeerd. Dan waren er ook nog een ‘vrouwen stoel’ met leuning, vermoedelijk een stoel met een relatief lage zitting, en elf stoelen zonder leuning.

Voor het opbergen van textiel werden in de 17de eeuw grote, vaak fraai versierde linnenkasten gebruikt. De boedelinventaris vermeldt zo'n kast niet: de enige kasten van Margaretha zijn een Haarlemse buffetkast en twee kleine kastjes. Dit hoeft niet te betekenen dat een dergelijke kast niet aanwezig was in het huis aan de Torenstraat; mogelijk waren alle linnenkasten eigendom van Zacheus. Margaretha bezat wel veel houten kisten en koffers. Het verschil tussen beide zat in de deksel: een kist had een plat deksel, een koffer een rond deksel. Zij zullen bij het vertrek van Margaretha goed van pas zijn gekomen om haar spullen te vervoeren. De kisten stonden binnenshuis meestal niet op de grond, maar op een soort onderstel. Een deel van de kisten is eenvoudig uitgevoerd, bijvoorbeeld twee grote koffers met ijzeren banden en een grote, groen geverfde, eiken kist. Er zijn ook luxere exemplaren bij, namelijk een klein kistje van cipressenhout, een klein ‘oosters’ kistje en een ‘viercante oostindische kiste’. De twee laatstgenoemde meubels zijn in Azië gemaakt en geïmporteerd door de VOC, of in Nederland vervaardigd uit een Aziatische houtsoort. Margaretha bezat ook nog een ijzeren kist.

Trektafel van palissanderhout, 1650-1700.

→
Een vouwstoel van notenhout met leren bekleding, 1620-1650.

↓
Een familie in een interieur in de Noordelijke Nederlanden, toegeschreven aan Gonzalès Coques, 1630-1635. Links een bedstede, op de achtergrond een haard met onder meer een koperen vuurstolp. Op de houten rand bovenin staan borden en kommen van Chinees porselein.

AANKLEDING VAN HET HUIS

In de opsomming van de meubels ontbreken bedden. In de 17de eeuw sloiep men in bedstedes en dat waren nagelvaste onderdelen van een huis. De toebehoren van de bedstedes worden wel genoemd in de boedelinventaris. Dit zijn in de eerste plaats drie matrassen, meestal opgevuld met dons en veren. Hierbij hoorde een langwerpige kussen aan het hoofdeinde, de peul of peluw genaamd, waaromheen linnen slopen gingen. De lijst noemt er tien. Hierop lagen de gewone hoofdkussens (elf stuks) met linnen overtrekken (60 stuks). Het beddengoed bestond verder uit twee 'bedcleden', 51 lakens van linnen, acht slopen van linnen, acht dekens en vier spreien. Zes van de acht dekens worden aangeduid als 'spaense deecken'. Vier hiervan zijn wit, de andere twee zijn groen. Een van de spreien is een 'oostindische geborduurde bed spreed', wat betekent dat deze in Azië is gemaakt.¹⁵¹

Ook elders in het huis was het nodige textiel aanwezig. Er worden bijvoorbeeld 36 kussens genoemd, waarvan de meeste zullen zijn gebruikt om op te zitten. Vier zitkussens worden aangeduid zijnde 'van Tobijas'. Vermoedelijk stonden op de kussens geweven taferelen uit het leven van Tobias, een figuur uit het Oude Testament die in de 17de eeuw populair was.¹⁵² Twee grote kussens stonden op de grond als pronkkussens en waren voorzien van wapenschilden. Welke wapens dat waren, is helaas niet vermeld.

Langs de onderrand van de schoorsteenmantel hing bij de meer welgestelde huishoudens een langwerpige kleed, in de inventaris een 'schoorsteen cleed' genoemd. Margaretha bezat er zes, waaronder exemplaren van groene, rode en blauwe zijde. Onder aan de schoorsteenkleden hingen franjes en kwastjes.

Ook bij de aankleding van de tafels viel wat te kiezen, want Margaretha bezat drie tafelkleden, waaronder een geborduurd 'oostindies' exemplaar, en 23 tafellakens. De meeste tafellakens waren van linnen, maar ook twee dure lakens van damast waren aanwezig. Een deel van de servetten was ook van deze luxe stof gemaakt: 'Anderhalff dosijn damest werckt servetten'.

PORSELEIN

De hoeveelheid porselein in de boedelinventaris is enorm: het gaat om ruim 500 objecten! Als we ervan uitgaan dat ook Zacheus porselein bezat, kunnen we ons voorstellen dat het huis aan de Torenstraat van onder tot boven vol stond met deze exotische keramieksoort. Porselein werd

alleen in Azië vervaardigd, vanwaar het door de VOC naar Nederland werd verscheept. In de 17de eeuw was porselein een exclusief en duur product dat lang niet ieder huishouden zich kon veroorloven. Voor de hogere klasse waren het gewilde en modieuze voorwerpen, die men graag ter decoratie op bijvoorbeeld kasten of de schoorsteenmantel zette. Ook op de buffetkast van Margaretha die in de boedellijst is vermeld, zal porselein hebben gestaan. Speciale pronkkasten met glazen deuren voor het uitstellen van porselein bestonden rond het midden van de 17de eeuw nog niet.

De vraag is hoe Margaretha aan al dat porselein kwam. In een VOC-stad als Enkhuizen werd deze keramieksoort waarschijnlijk op diverse plaatsen verkocht. Het is echter ook mogelijk dat Margaretha ten minste een deel van het porselein via haar vader heeft verworven, bijvoorbeeld uit zijn erfenis. Gijsbert van Beresteyn was namelijk vanaf de oprichting in 1602 bewindhebber van de VOC.

Het opgesomde porselein kan grofweg worden ingedeeld in drie groepen: borden (190 stuks), kopjes en kommen (294 stuks) en overige vormen, zoals flessen en potjes (38 stuks). De borden worden afhankelijk van de vorm en afmeting met verschillende termen aangeduid. Met 'boterschotels' worden bijvoorbeeld borden met een diameter van ongeveer 20 cm bedoeld, een dubbele boterschotel was een slag groter.¹⁵³ Het was een standaardtype bord waarvan Margaretha 91 stuks bezat! De 'sausiertjes' waren diepe bordjes, de 'grootste oostindische schotellen' hadden een diameter van ongeveer 50 cm. Ook voor de kommen waren verschillende namen in omloop. De 'klapmutsen' zijn bijvoorbeeld kommen met een brede, uitstaande rand. Margaretha had vijftig exemplaren in haar bezit. De naam klapmuts zou zijn verbonden met de vorm van de kommen: als je ze omdraaide, leken ze op een bepaald model hoofddeksel.¹⁵⁴ In de boedellijst komen ook 25 'pappgaeijs coppies' voor. Het gaat waarschijnlijk om een type kom dat tegenwoordig 'kraaikop' wordt genoemd. Op de bodem van deze kommen is altijd een vogel op een rots geschilderd.

Verreweg het meeste porselein in de eerste helft van de 17de eeuw was wit met een blauwe beschildering. Daarnaast kwam volledig wit porselein voor. De boedellijst van Margaretha vermeldt ook stukken met een ander soort versiering, bijvoorbeeld tien 'bonte sausierties'. Dit zijn bordjes met een meerkleurige beschildering. In 1649 was dit soort porselein nog erg zeldzaam. Ook bijzonder zijn veertien 'tralijsde copjens', waarschijnlijk

← Klapmuts van Chinees porselein, 1600-1650.

↓ Bord van Chinees porselein, 1600-1625.

↑ Kom van lakwerk, eind 16de eeuw.

↓ Een klein bordje van Chinees porselein met meerkleurige beschildering, 1620-1640.

koppen met een opengewerkte wand, die niet geschikt waren om uit te drinken. Ze waren alleen bedoeld voor de sier. Een ander sierstuk uit de lijst is een ‘witte oijevaer’. Waarschijnlijk is dit een onbeschilderd beeldje van een kraanvogel.¹⁵⁵ De notaris die het beeldje moest omschrijven, was niet bekend met dit type vogel en heeft het daarom maar een ooievaer genoemd.

De lijst vermeldt acht bordjes en een kopje, zijnde van lakwerk. Dit soort voorwerpen was gemaakt van hout en vervolgens door middel van een speciale methode overdekt met een rode of zwarte lak. De stukken kregen hierdoor een prachtige glans. Voorwerpen van lakwerk werden door de VOC uit Japan en China geïmporteerd. Het waren kostbare objecten en alleen de rijksten konden zich deze kunststukjes veroorloven.

Behalve het porselein vermeldt de boedelinventaris een kleine hoeveelheid ander aardewerk. Het gaat in de eerste plaats om acht borden uit Nederland, namelijk ‘haerlemme betielen’ en ‘delffsen betielen’. Met het laatste wordt het karakteristieke Delfts blauwe aardewerk bedoeld. Ook staan diverse ‘spaense’ borden, kannen en een kom op de lijst. De aanduiding Spaans is hier misleidend, want waarschijnlijk ging het om aardewerk uit Portugal.¹⁵⁶ Portugal hoorde lange tijd bij het Spaanse koninkrijk en het is daarom niet verwonderlijk dat het aardewerk als Spaans werd aangeduid.

↓

Kopje met een opengewerkte wand, 1635-1650. Bij dit kopje is een zilveren binnenkopje aangebracht, zodat het kan worden gebruikt om uit te drinken..

PERSOONLIJKE SPULLEN

Aan de hand van de boedellijst krijgen we een goed beeld van de persoonlijke spullen van Margaretha en daarmee ook een indruk van haar als persoon. Duidelijk wordt bijvoorbeeld dat zij bepaald geen lezer was. Slechts vier boeken behoorden tot haar eigendom, waaronder drie religieuze werken. Een hiervan is ‘een verguld boecken vanden naervolginge Cristi’. Hiermee wordt *Over de Navolging van Christus* bedoeld, een boek dat in de 15de eeuw is geschreven door de monnik Thomas A Kempis. Het werk wordt ook wel het ‘gulden boekske’ genoemd. Het is na de Bijbel het beroemdste en meest vertaalde christelijke boek. Het vierde boek uit de boedelinventaris is ‘een boeck van paledanus’. Bernardus Paludanus (1550-1633) is misschien wel de beroemdste inwoner van Enkhuizen. Hij was wetenschapper, wereldreiziger en arts en bezat een zeer omvangrijke collectie rariteiten. Het is goed mogelijk dat Zacheus en Margaretha hem hebben gekend, aangezien zij in dezelfde tijd in Enkhuizen woonden en ze alle drie tot de hogere kringen behoorden. Zacheus was bovendien arts, net als Paludanus. Margaretha bezat dus volgens de boedellijst een boek dat door hem was geschreven. Dit is vreemd, want Paludanus heeft (voor zover bekend) geen boeken geschreven. Een mogelijkheid is dat een boek wordt bedoeld van ontdekkingsreiziger Jan Huygen van Linschoten, een andere bekende inwoner van Enkhuizen en bovendien een goede vriend van Paludanus. Van Linschoten schreef diverse boeken over verre landen en culturen, onder meer in Azië en Afrika. Enkele van deze boeken zijn gedeeltelijk van de hand van Paludanus.

In een eerder hoofdstuk is al gemeld dat Margaretha vermoedelijk katholiek was, net als haar vader. Onder meer het feit dat zij tweemaal in het stadhuis is getrouwd in plaats van in een protestante kerk, wijst hier op. In de boedellijst worden bovendien enkele katholieke voorwerpen genoemd, namelijk een katholiek prekenboek en een zilveren misschaaltje en miskelkje.¹⁵⁷ Margaretha heeft deze voorwerpen vermoedelijk gebruikt om in haar eigen kamer haar geloof te belijden.

De enige manier om in de 17de eeuw contact te houden met vrienden en familie die ver weg woonden, was door middel van brieven. Lang niet iedereen kon destijds schrijven, maar Margaretha zeker wel. Zij schreef haar brieven aan een schrijftafeltje dat in de lijst staat vermeld. Schrijven gebeurde met een veer, waarvan de punt scherp werd gesneden met behulp van een klein mesje, een pennenmes genoemd. De boedelinventaris

←
Twee vrouwen in de winkel in rariteiten.
Schilderij door Cornelis de Man,
circa 1675-1680.

→
Portret van Bernardus Paludanus op
80-jarige leeftijd. Prent van Jan van de
Velde uit 1629.

Ἰησοῦν φίλος, φίλοιω πα ἡσίων ἱερωνῶν
 Θαύμα. Παλδανὸς τοῖος ἰδῆο μιλῆλα.
 Θαύματα παρ' ἀπειρατὰ τριφῶ, τὰτε πάντα θαλάσσης.
 Θαύματα τ' Οὐλ' ἰεπὸς μ' ἐπὸς ἔχον φίλτες.
 Τὸ χλῆος ἀδάσ' αὐτῶν τ' ἰσῶν ἐνεπ' αὐτῶν, ἐπελθῶν
 Πείρατα τῆς γαμψῆς ἡδὲ θῆρας. G. a. Nieuwenhuyzen
 Ora Paludani cernis, quanti cernis ora!
 Magnus Agollinca Doctor in arte riget
 Principibus charus, sic Protonotarius auat. J. J. Velde
 Quae non aule usquam regnat hinc vitro
 Gaudet ab extremis galea Antiquarius oris.
 Illius saud quemquam fama lateris potest. S. Amoyng

vermeldt er twee. De brieven werden verzegeld met rode lak, waarin een stempel werd gedrukt. Margaretha had twee zilveren zegelstempels, ongetwijfeld met haar eigen familiewapen.

Een zeer bijzonder stuk uit het bezit van Margaretha is 'een regnosters hoorn' oftewel de hoorn van een neushoorn uit Afrika of Azië. Waarschijnlijk is het door een VOC-schip meegenomen als curiositeit. In Holland waren dit soort rariteiten van exotische dieren zeer gewild. De hoorn van een neushoorn zal zeer kostbaar zijn geweest, aangezien het dier gedood moest worden om de hoorn te kunnen afzagen. Alleen verzamelaars met een goedgevulde beurs konden zich een exemplaar veroorloven.

VOORWERPEN VAN METAAL

In de 17de eeuw werden veel voorwerpen vervaardigd van metaal en in de boedelinventaris wordt dan ook een flinke lijst opgesomd. Het kostbaarst was natuurlijk het zilverwerk. De meeste stukken behoren tot het tafelgoed, namelijk twee zoutvaten, twee schalen, zeventien lepels, diverse messen en twee bekers. Deze luxe voorwerpen zullen vooral bij speciale gelegenheden uit de kast zijn gehaald. Ook wordt een zilveren belletje genoemd, dat zal zijn gebruikt om tijdens de maaltijd een dienstmeisje te roepen. Voor de minder uitgebreide etentjes kon worden volstaan met tafelwerk van tin. Margaretha bezat hiervan onder meer 25 borden, zes kannen, drie zoutvaten, een mosterdpot en twee boterpotten.

De meer praktische gebruiksvoorwerpen waren gemaakt van het goedkopere koper en ijzer. De kamers in het huis aan de Torenstraat werden 's avonds verlicht met koperen kandelaars. Een deel hiervan was aan de muur bevestigd, andere exemplaren stonden los en konden worden verplaatst. Margaretha nam 25 kandelaars mee, dus het huis zal de avond na haar vertrek wel behoorlijk donker zijn geweest ...

Veel voorwerpen die de lijst opsomt, zijn gebruikt bij het koken in de

↗
Messing kandelaar, 1625-1650.

←
Zilveren zoutvat,
in 1668 gemaakt in Amsterdam.

haard. Daaronder waren diverse ijzeren objecten die bestemd waren voor het onderhoud van het vuur, zoals tangen, een pook en een asschep. 's Nachts werd een halfronde vuurstolp over het smeulende vuur geplaatst om te voorkomen dat vonken konden wegspringen. Vuurstolpen waren vaak van aardewerk, maar Margaretha bezat een exemplaar van koper. Het opgesomde kookgerei van koper en ijzer betreft ketels, een hakmes, vijzels, schuimspanen en braadroosters. Op de roosters werd vlees gebraden. Eronder werd een vetvanger geplaatst om het afdruipe vet op te vangen. In de boedellijst staan ze als 'breet pannen' vermeld. Gezien de hoeveelheid kookgerei die Margaretha meenam, is het zeer de vraag of de dienstmeiden die avond nog een fatsoenlijke maaltijd konden bereiden.

→
Stilleven door Willem Claesz. Heda uit 1635.
Op de tafel zijn onder meer uitgesteld: tinnen borden,
damasten servetten, een tinnen kan, wijnglazen, een
bierbeker, een zilveren zoutvat, een glazen kannetje en
een verguld zilveren bokaal.

De kledingkast van Margaretha van Beresteyn

←
“Binnenhuis met vrouwen bij een linnenkast”
geschilderd door Pieter de Hooch in 1663.

Zoals iedere vrouw van stand bezat Margaretha van Beresteyn een aanzienlijke hoeveelheid kleding, linnengoed en stoffen. In de boedelinventaris uit 1649 beslaat de rubriek kleding en ander textiel vele pagina's. Er staan namen in van kledingstukken en stoffen die in onze tijd niet meer worden gebruikt of helemaal niet meer bekend zijn. Wie weet nog wat borat is, of grofgrein, of welk kledingstuk bedoeld wordt met een vlieger of een huik?

Uit de eerste helft van de 17de eeuw is nagenoeg geen textiel bewaard gebleven en dat geldt voor kledingstukken al helemaal. Er zijn wat archeologische vondsten, enkele stukken hofkleding, kantwerk en hoeden, de rest is vergaan. Toch is aan de hand van de boedelinventaris en de voorhanden zijnde gegevens over kleding uit deze periode een goed beeld te schetsen van de garderobe van Margaretha van Beresteyn.

EEN VROUW VAN STAND

Margaretha behoorde tot de gegoede stand, die de Hollandse eenvoud en deftigheid hoog in het vaandel had. Die deftigheid was niet altijd vrij van pronkzucht, tenzij het doopsgezinden betrof. Men droeg fluweel, zijde, bont en kantwerk. Ook kende men Italiaanse naaldkant (*reticella*), die zeer duur was, maar luchtiger en rijker dan de Vlaamse kant. Meestal waren de kragen en manchetten, zowel die van heren als van dames, met geometrische Vlaamse kloskant afgezet.

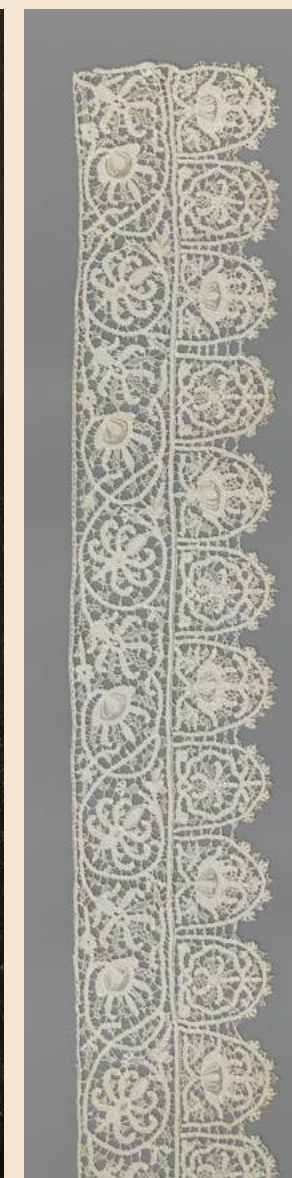
Parels waren in de mode: de dames droegen dubbele armbanden, vaak aan elke pols één, en halssnoeren en oorhangers van zowel kleine echte parels als grote van parelmoer op glas. Ook droegen de dames gouden en zilveren kettingen en ringen, en rond de taille gordels waaraan attributen hingen als een schaar, een pommander (bolletje gevuld met kruiden) of een bestekset. Deze komen niet in de boedellijst voor, maar Margaretha heeft ze ongetwijfeld wel gehad. De enige sieraden waarvan de boedelinventaris melding maakt zijn twee diamanten, waarvan één roosgeslepen en de andere gezet op een gladde ring. Ook wordt een 'verguld juweel coffer' genoemd. Blijkbaar was deze leeg. Vermoedelijk had Margaretha haar sieraden al enkele weken eerder meegenomen uit het huis.

SPAANSE MODE

De Spaanse mode was toonaangevend in het begin van de 17de eeuw. Een aantal kenmerkende kledingstukken voor deze tijd, zoals de vlieger en de huik, komt in de boedellijst van Margaretha voor. Deze werden al in de 16de eeuw gedragen en bleven in de 17de eeuw in de mode.

↑
Portret van Hillitjen Jans van Loosen uit Enkhuizen op de leeftijd van 24 jaar, geschilderd in 1623. Zij draagt een zwarte vlieger met daaronder een groen jak op een paarse rok. Rond haar hals een molensteenkraag en op haar hoofd een diadeemmutz. Om beide polsen draagt zij een armband, om de vingers diverse ringen. Rond de taille een gouden ketting met een pommander, in haar hand een paar geborduurde handschoenen. Het portret hangt in het stadhuis van Enkhuizen aan de Breedstraat, samen met het portret van haar echtgenoot.

↗
Strook Italiaans naaldkant, 1625-1675.

↑
 Portret van Suzanna van Someren uit Hoorn op de leeftijd van 20 jaar, geschilderd in 1629 door Jacob Waben. Zij draagt een zwarte vlieger met kanten bekermanchetten, met daaronder een rijk versierde 'borst' van leer of dikke zijde op een zwarte rok. Rond haar hals een grote molensteenkraag en op haar hoofd een diadeemmutz. Zij draagt diverse gouden sieraden: een haarnaald op het hoofd, om haar hals een ketting, rond haar polsen twee armbanden en twee ringen om de vingers. In haar handen houdt zij een paar handschoenen en een versierde tas en bestekkoker.

→
 Een manchet van linnen batist, rondom afgezet met kloskant, circa 1635-1640. Batist is een uitvinding van de wever Baptiste Chambrai uit de 13de eeuw.

De vlieger was een mouwloos donker gewaad dat van voren open was en ruim in de rug. Er werden losse lange mouwen bij gedragen, van dezelfde of een afwijkende stof. Op de schouders waren rollen van stof aangebracht, de zogenaamde bragoenen of schouderwrongen. Die konden qua afmeting verschillen. Mannen droegen in de 17de eeuw geen wrongen meer, maar kleppen.

Margaretha bezat drie vliegers, zowel voor netjes als voor dagelijks gebruik: één van zijden damast (dubbelweefsel met ingeweven bloempatroon), één van Turkse grofgrein (mengweefsel van wol en zijde, genoemd naar de eitjes, de grains, van de zijderups) en één van tassenijs (glanzende gekeperde stof, wol met zijde). Bij de laatstgenoemde hoorde een 'borst' van dezelfde stof. Vaak was de vlieger met bont gevoerd. De dame droeg onder de vlieger een jak (het lijf of corsage) en een rok. Bij bijzondere gelegenheden, zoals een huwelijk, droegen dames een zogeheten borst. Dat was een voorstuk dat op de buik naar voren stak en gemaakt was van dikke zijde of leer. Het waren ware pronkstukken, fraai geborduurd met zijde en gouddraad.

Bij het vliegerkostuum hoorde een stijf geplooid molensteenkraag, al of niet met kant afgezet. Een dame kon zich hierin niet gemakkelijk bewegen, ze droeg deze kraag dan ook niet iedere dag. Ze hield wel langer dan de heren vast aan het dragen van de grote ronde kraag, waarin wel zeventien meter linnen was verwerkt. Tot ongeveer 1660 werden oudere dames ermee afgebeeld.

In de boedellijst van Margaretha worden zowel kragen als manchetten (ponjetten) vermeld, maar er staat niet bij om welke kraagvorm het gaat. De molensteenkragen heeft ze zeker gedragen, aangezien drie 'portefrasen' (portefraisen) worden vermeld in de boedellijst. Dit zijn metalen ondersteuning van de kraag (fraise).

←
 Portret van Cornelia Claes Vooght, geschilderd door Frans Hals in 1631. Cornelia draagt een bontgevoerde vlieger met een zijden rok en een zwart fluwelen borst met veel knoopjes. Verder een molensteenkraag, manchetten met geometrische kloskant en een vleugelmuts over een ondermutsje met een kantje. Aan haar hand een gladde ring met diamantje.

→
 Vrouw uit Holland, gekleed in een huik. Ets uit 1643, gemaakt door Wenceslaus (Wenzel) Hollar in Londen.

Een ander kledingstuk uit de Spaanse mode was de huik, een capevormige mantel die van voren open was en over de bovenkleding ging. De cape zat vast aan een hoedje met een houten knop, waarmee men de 'huik naar de wind' kon zetten. Die knop kon rond zijn, snavelvormig of voorzien van een pluim. De mantel was meestal van donkere lakense stof (geschoren wol), maar kon ook van lichtere stofkwaliteit en/of geplisseerd (gekreukt/gekrenkt) zijn. Een spottend gezegde voor een bedrogen echtgenoot destijds was: 'hij heeft de blauwe huik om'. In de 17de eeuw droegen mannen de huik niet meer, het was toen alleen nog een vrouwenkledingstuk. Dit bij uitstek voor het weer in de Nederlanden geschikte kledingstuk was van oorsprong het gewaad uit Noord-Afrika, dat we tegenwoordig als burka kennen. Eind 17de eeuw raakte de huik uit de mode en de cape verviel tot een sluier aan een hoedje. De lange huik heeft op de Waddeneilanden tot ver in de 19de eeuw standgehouden als rouwmantel.

Margaretha bezat vier huiken: één 'gecrenckte' (gekreukte), dus geplisseerde, van laken, twee van fijn laken en een dagelijkse huik. Het woord 'opkreuken' komt tegenwoordig nog voor in de streekdrachten; het betekent strak opvouwen, zodat er vouwen en plooiën ontstaan.

“De Vismarkt”, geschilderd door Jacob Gerritsz Cuyper in 1627. Op de voorgrond een dame met een zwarte snavelhuik en molensteenkraag, naast haar een dienstmeid. Ook op de achtergrond staat een vrouw met een huik.

HET ONDERSTE GOED

In de lijst vinden we geen onderbroeken, die werden niet algemeen gedragen. In de 17de eeuw had men soms één of twee wollen onderbroeken, om bij het paardrijden de billen te beschermen. Onderbroeken voor kinderen staan soms in inventarislijsten van weeshuizen.

In de boedelbeschrijving komen 22 linnen vrouwenhemden voor, waarvan tien nieuw. Deze werden onder het korset (rijglijf, dus met veters) gedragen. De hemden liepen op de heupen breed uit, bij mannen waren ze recht. Aan de hals zat een split waar de initialen van de eigenaar en eigenaresse op geborduurd (gemerkt) waren, en vaak de huwelijksdatum.

Borstrokken, al of niet met mouwen, werden over een korset aangetrokken. In de boedellijst staan er acht. Dikwijls waren ze van een geruwde wollen stof, die baai genoemd werd. Baai was er in rood, donkerrood en bruin.

Men droeg een aantal rokken over elkaar, waarvan de onderste meestal wit was. Wat Margaretha's onderste goed betreft: er staat maar één witte rok op de lijst. Verder bezat ze ook een blauwe onderrok en rokken van rode (scharlaken) stof die zeker als onderrok gediend hebben. Bij het opnemen van de zwarte bovenrok stond een gekleurde onderrok heel fraai.

Om de rokken taps uit te laten staan, droeg de dame onder haar rokken een stellage van riet, een kegelvormige mand die in Holland fardegelijjn genoemd wordt. In het Frans heet deze rokondersteuner een *vertugadin*, in het Spaans *vertugado*. Het woord komt óf van deugd bewaren (*vertu* = deugd, *garder* = bewaren) of van het woord *virtudo*, dat ‘groene twijg’ betekent. Margaretha had er twee. Ze zal er nog een hebben gehad die ze aan had toen ze het huis verliet.

Op het eiland Marken spreken ze in klederdrachttermen over het fardegelijntje als de ondersteuning van de rok op de heupen bedoeld wordt. Eigenlijk is dat de beuling, een rol van opgevulde stof die op de heupen werd gedragen en in de taille werd vastgeknoopt. Het betekent worst en die vorm had de rol ook. In de boedellijst staan de beulingen niet onder die naam vermeld, wel worden wrongen en bourletten (opgestopte rollen stof) genoemd. Het ondergoed was de basis van het silhouet. In de 17de eeuw lag de nadruk op de heupen. De rokken vielen over de beuling, die in de volksmond ‘wijvenspek’ heette.

Kousen werden met een kousenband vastgezet, in de boedellijst staan er twee. Er worden acht paar kousen genoemd, hetgeen erg weinig is.

→
“Drinkende vrouw met een man in een
interieur”, geschilderd door Johannes
Vermeer rond 1658/1659. De vrouw draagt
een rode japon, op haar hoofd een witte
huiskaper.

↓
Zijden kousen uit de 17de eeuw, gevonden
in een scheepswrak bij Texel.

JAKKEN EN ROKKEN

Margaretha had veel rokken, namelijk minstens twintig stuks in de kleuren paars, geel, zwart en vooral scharlakenrood. Er staat doorgaans niet bij of het om boven- of onderrokken gaat. De rokken waren van verschillende stoffen, namelijk camelot, ras, grofgrein, tassenielje, laken en borat (brat). Dit zijn respectievelijk kameelhaar met wol, gekeperde grove wol met zijde, wol/zijde mengsel, glanzende stof, geschoren wol en zijde met wol. Margaretha bezat daarnaast twee rouwrokken. Bij het overlijden van familieleden droegen vrouwen rouwkleding. Het was toen niet gebruikelijk dat zij een begrafenis bijwoonden.

Schorten, in de boedellijst aangeduid met 'schortecleeden' en 'schorteldoecken', waren veel in gebruik. Ze waren vaak van mooi linnen of van batist gemaakt. De lijst vermeldt maar liefst 42 exemplaren.

Mevrouw van Beresteyn had ook kleurige jakken. Een jak werd, op zijn Frans, een corsage genoemd. Veertien stuks worden er vermeld, rood was favoriet. Ze hadden lange of driekwart mouwen en werden gesloten met haakjes en oogjes. De rokken werden in de taille eveneens met haken en ogen aan het jak vastgemaakt.

Margaretha bezat acht mantels, waaronder een reismantel en twee mantels van bont. De overige waren waarschijnlijk wijde fluwelen jasjes. Ze werden op een rok en over het jakje gedragen en zijn van latere datum dan de vlieger.

FRANSE MODE

Rond 1630 kwamen brede japonnen in de mode, naar Frans voorbeeld. De rokken werden opgeschort, de mouwen werden korter en wijder. De kragen kwamen op de schouders te liggen, linten en lussen versierden de kleding. De halsuitsnijding werd onder invloed van de manier van kleden van de Brabanders uit de Zuidelijke Nederlanden vierkant en open. Brabanders waren Frans georiënteerd en in de ogen van veel Hollanders waren het frivool geklede lieden. Constantijn Huygens stak er de draak mee: *'Wat doen de hoenders uyt de kooy, als sijn se niet te koop?'* vraagt hij zich af bij de diepe halsuitsnijdingen. Dominee Wittewrongel van de Oude Kerk in Amsterdam waarschuwde al in 1614: *'Dat is nog het meeste te beklagen dat diegene die uit Brabant ende Vlaanderen door die vervolghinge hier in Holland gevlucht sijn, om alhier herberghe te soecken de hovaerdije hier gebracht hebben...'* De Brabanders die waren gevlucht naar de Noordelijke Nederlanden waren strenger in de protestantse leer dan de Hollanders, maar gingen zwieriger gekleed.

↗
Bruidshandschoenen uit 1622 van wit wasleer met geborduurde kappen.

→
Geborduurd tasje van groen fluweel, circa 1617-1622.

Degelijke Hollandse dames gingen de Franse mode wel dragen, maar bedekten hun décolleté met een bef en een paar hals/neusdoeken, die tot een driehoek gevouwen om de hals geslagen werden. Van die hals/neusdoeken bezat men hele stapels. Margaretha had er 46.

HOOFDBEDEKKING EN ACCESSOIRES

De meeste vrouwen droegen een muts van batist of linnen, met een ondermutsje. Aan het begin van de eeuw hadden ze een vleugelmuts bij het vliegerkostuum. Rond 1630 was de diadeemmuts in de mode, bij de bredere japon. Een oorijzertje, het smalle ‘ysertgen’ uit de 16de eeuw, groeide uit tot een brede zilveren, vergulde of zelfs gouden band. Dit sieraad hield de muts op zijn plaats. Margaretha had één vergulde, maar ze had er ook twee van zilver, waarvan één met een pareltje. In de streekdrachten groeiden de hoofdijzers uit tot een statussymbool toen ze in de stad al uit de mode waren. Na 1630 droegen de dames een kapsel met uitgekamde krullen aan weerszijden van het gezicht met een knotje of chignon achter op het hoofd, zonder muts. Om de chignon ging een kapje en een met parels bezet riempje. Zo’n bandje had Margaretha, want de boedellijst vermeldt ‘een geborduijrt riempien met peerlen’. Het kapsel heette ‘huluberlu’, de Franse verbastering van het Engelse *hurlyburly*, wat rommeltje betekent.

In huis droegen vrouwen een witte kap of gevouwen doek over een kleine muts. Buitenshuis beschermde een kaper, een grote kap die over de schouders viel, de muts tegen regen en wind. Onze rijke dame had drie kapers met gouden haken en ogen. Zij had ook handschoenen: één paar gele van zijde en twee paar geborduurde. Eén van die twee paar waren misschien haar bruidshandschoenen, een cadeau dat partners elkaar gewoonlijk gaven bij de huwelijksluiting. In de lijst staan verder zes tasjes en beurzen, van fluweel of geborduurde exemplaren. Er zijn twee tasjes met zilveren kettingen bij.

Dat Margaretha beïnvloedt was door de Brabants/Franse mode, daarvan getuigen de Brabantse hoedjes en de veer in de boedelbeschrijving: vrouwen droegen slappe viltten hoeden met een veer (pluim). Die veer noemde men de ‘pleureuse’. Strooien hoedjes, in de boedellijst staan er twee, kwamen uit de plattelandsdracht. Ze waren vaak versierd met bloemetjes en men droeg ze over de muts.

Schoeisel vermeldt de boedellijst vreemd genoeg niet. Men droeg in de 17de eeuw elegante schoenen van stof en leer.

STOF AAN DE ROL EN LAPPEN

De boedel bevat vermeldingen van rollen stof en lappen. Margaretha had diverse stoffen in de kast om van alles te laten maken of verstellen. Ze had linnen voor hemden en onderrokken, scharlaken stof voor nog meer rode rokken en bont voor een manteltje. Er wordt onder andere melding gemaakt van vier ellen rood satijn, tweeën-een-half ellen rood zijden damast, vijf ellen fijn zwart Engels laken, 146 ellen fijn linnen en vier ellen grofgrein. Linnen voor ondergoed en lakens lag klaar voor de linnennaaster, een apart vak in die tijd. Margaretha had lakense stof voor de wolnaaster of de kleermaker: gilde-gebonden werk, dat streng gereguleerd was. Ze kon nog jaren voort.

EEN NIEUW LEVEN

In 1649 was Margaretha van Beresteyn een vrouw op leeftijd. Veel kleding die in de boedel wordt genoemd, was ouderwets. De lijst getuigt van een uitgebreide garderobe van een hele rijke dame, maar in 1649 kon ze in een deel daarvan niet meer verschijnen. Zeker niet in Den Haag, als ze daarheen was vertrokken. Want daar was de mode – onder invloed van het Hof van de in 1647 overleden stadhouder Frederik Hendrik en zijn vrouw Amalia van Solms – Frans en frivol. Het vliegerkostuum was al in 1630 uit de mode; alleen oude dames droegen het nadien nog door, uit behoudzucht of zuinigheid, want zoals gezegd: kleding was prijzig. Wat zij met haar ouderwetse kleren wilde doen, weten we niet. Misschien wilde zij ze verkopen. Er was een bloeiende handel in tweedehandskleding in winkels die werden gedreven door ‘uytdraegsters’.

Maar Margaretha volgde ook de laatste mode, gezien de vele gekleurde rokken, manteltjes, hals/neusdoeken en Brabantse hoeden die in de boedellijst worden genoemd. Ze probeerde met haar tijd mee te gaan. Ze was dan wel een vrouw op leeftijd, maar ook een die een nieuw leven ging beginnen: ze heeft tien nieuwe hemden en vier nieuwe schorten laten maken en waarschijnlijk nog veel meer.

←

“Binnenhuis met vrouwen bij een linnenkast”
geschilderd door Pieter de Hooch in 1663.
De twee vrouwen, een moeder en dochter,
bergen gevouwen linnengoed op in een
kast. De vrouw links draagt een rode rok met
wit schort, een zwart jak met bont afgezet
en een tipmuts. Haar dochter draagt een
opgeschorte gele bovenrok op een zwarte
onderrok, een rood jak en een hals/neusdoek.
Achter de vrouwen staat een wasmand, in
de deuropening speelt een meisje met een
kolfstok.

De vondsten uit de afvalput

Koekenpannen, kookpotten en deksels
van aardewerk uit de afvalput.

Op het achtererf van het huis van de familie De Jager aan de Torenstraat is een waterput opgegraven, met onderin een dikke laag afval. De waterput is door de familie gebruikt als afvalbak. De voorwerpen dateren globaal uit de periode 1625-1675 en stammen deels uit de periode na het vertrek van Margaretha in 1649 en het overlijden van Zacheus in 1650, toen de kinderen van Zacheus in het huis woonden. De vondsten uit de afvalput geven een bijzondere inkijk in het huishouden.¹⁵⁸ Wat voor potten gebruikten de dienstmeiden bijvoorbeeld om het eten te bereiden? Uit wat voor glazen dronk Margaretha haar wijn? Wat voor instrumenten gebruikten Zacheus en zijn zoon Adolf in hun dokterspraktijk? En wat stond er zoal op het menu voor de familie?

POTTEN EN PANNEN

In de afvalput zijn 113 stuks aardewerk gevonden en veel hiervan zijn gebruikt bij het bereiden van de maaltijd. Het gaat om kookpotten, koekenpannen, deksels, steelpannen, een lekschaal en een vergiet. De kookpotten staan altijd op drie poten. Zo konden ze gemakkelijk in de haard tussen het gloeiende hout en de as worden gezet, zonder dat de pot omviel. Veel kookpotten zijn niet beroet en deze hebben kennelijk een andere functie gehad, bijvoorbeeld als beslagkom of melkkan. In de koekenpannen werd vooral vis gebakken, maar ook eieren en pannenkoeken. Een lekschaal is een bord met gaatjes dat op poten staat. Hierop liet men bijvoorbeeld vis uitlekken. Een vergiet functioneerde natuurlijk ook als uitlekbak, maar werd daarnaast bijvoorbeeld bij de bereiding van kwark gebruikt.

In een 17de-eeuws huishouden was veel kookgerei van metaal aanwezig, zoals koperen ketels. Dit soort voorwerpen belandde niet in een afvalput, want het metaal kon worden hergebruikt. Een archeoloog komt dergelijke voorwerpen daarom zelden tegen, maar we kennen de objecten wel van schilderijen en uit boedelinventarissen. Hetzelfde geldt voor het eetgerei dat op tafel stond, zoals borden, kannen en zoutvaten. Die waren onder meer van tin vervaardigd. In het huishouden van de familie De Jager werd ook serviesgoed van aardewerk gebruikt, want er zijn diverse borden en papkommen gevonden in de afvalput. De borden zijn waarschijnlijk

←

Een vrouw en jongen in een keuken. Op en onder de tafel staan diverse koperen ketels, een schuimspaan, stukken aardewerk en etenswaren, onder meer appels, een meloen en artisjok. Op het rekje tegen de muur tinnen schotels en kommetjes van porselein. Geschilderd door Floris van Schooten rond 1615.

↗

Serviesgoed uit de afvalput, onder meer witte borden en een beschilderd bord uit Delft. Op de achtergrond een witte plooischtotel uit Frankrijk.

→

Pitten van olijven uit de afvalput.

allemaal gemaakt in Delft. Sommige borden hebben de karakteristieke beschildering van het Delfts blauw, maar veel stukken zijn onbeschilderd. Dit is geen teken van armoede: in de 17de eeuw was wit aardewerk een tijdlang in de mode. Ook een plooischtotel, zo genoemd vanwege de karakteristieke rand met lobben, is niet beschilderd. De schotel is gemaakt in Frankrijk en werd vermoedelijk gebruikt als fruitschaal. Aan tafel werd gegeten met een lepel en een mes; de vork bestond in de 17de eeuw nog niet.

RESTEN VAN DE MAALTIJD

Behalve gebroken vaatwerk zijn er etensresten in de afvalput gegooid. Deze resten bestaan uit botten van opgegeten dieren, pitten van fruit en zaden van groenten en kruiden. Op basis van dit materiaal kunnen we ons een goed beeld vormen van het voedsel dat de familie at. Wat hierbij in algemene zin opvalt, is de grote variëteit van het eten. Gezien de rijkdom van de familie is dit niet vreemd, want voor mensen met een goed gevulde beurs was in de 17de eeuw een breed scala aan producten verkrijgbaar. De minderbedeelden moesten het doen met een veelzijdiger dieet.

Stilleven met pauwenpastei, geschilderd door Pieter Claesz in 1627. Op porseleinen en tinnen borden liggen diverse etenswaren, waaronder een gebraden vogel, citroenen, suikergoed, appels en perziken. Op de tafel zien we verder brood, noten, een tinnen kan en twee roemers.

Er zijn pitten van twintig soorten fruit gevonden. Het meeste fruit zal in Enkhuizen en omgeving zijn gekweekt, zoals de appels, peren, aardbeien, kersen, bramen, rode bessen en pruimen. Misschien stonden in de tuin achter het huis aan de Torenstraat ook enkele fruitbomen of bessenstruiken en was een deel van het fruit uit eigen tuin afkomstig. Bijzonder zijn de resten in de put van meer exotisch fruit, zoals pitten van druif, perzik, abrikoos, vijg, meloen en granaatappel. Dit fruit was geïmporteerd uit zuidelijke landen als gedroogd of ingemaakt product. Uitzonderlijk is dat tussen het afval ook 57 olijvenpitten zijn gevonden. Slechts op enkele plekken in Nederland zijn in archeologische context eerder olijven aangetroffen uit de Gouden Eeuw.

In de keuken werden natuurlijk smaakmakers gebruikt: in de afvalput zaten resten van mosterd, koriander, dille, laurier, maanzaad, peterselie, anijs, rozemarijn en peper. Het plantaardige dieet werd aangevuld met noten, namelijk kastanje, hazelnoot, walnoot en amandel. De amandelen zijn zeer waarschijnlijk geïmporteerd uit Zuid-Europa.

In de afvalput zijn 140 botjes van zoogdieren en vogels gevonden.¹⁵⁹ Het vlees werd gekocht op de markt, waarna de dienstmeiden het bereidden. De botten die bij de bereiding of na het eten overbleven, zijn in de put gegooid. Veel botten zijn afkomstig van dieren die ook nu nog veel worden gegeten, zoals rund, varken, kip en schaap/geit.¹⁶⁰ Hiernaast zijn botten van minder gangbare consumptiedieren gevonden, waaronder konijn, haas en diverse soorten eenden, namelijk wintertaling, topper en wilde eend. Ook is er een botje van een goudplevier. Konijnen werden in de 17de eeuw gefokt in hokken, maar hazen waren wilde dieren en werden dus gevangen. Konijn en vooral haas waren een luxe op tafel en werden voornamelijk gegeten door rijke families. De eenden zijn niet gevangen in eendekooien, want die bestonden rond het midden van de 17de eeuw nog niet in de omgeving van Enkhuizen. Ze zijn ofwel geschoten met een geweer of gevangen met zogeheten slagnetten. De goudplevier is zeker gevangen met een net.¹⁶¹ Het meest bijzondere bot uit de afvalput is afkomstig van een pauw. Het eten van pauwen was een echte luxe, die alleen de elite zich kon veroorloven. Meestal werden het vlees van deze vogels verwerkt in een pastei, waarna de kop, vleugels en staart op de pastei werden geplaatst. Een echt pronkstuk op tafel!

Uit de afvalput kwamen verder maar liefst bijna 1000 botjes van vissen tevoorschijn¹⁶², voornamelijk afkomstig van platvis, haring, kabeljauw,

Botten van kabeljauw uit de afvalput.

baars en paling, maar ook van luxere vissoorten als zalm en zeebaars. De kabeljauw en zalm, grote vissen met een gewicht van 5 tot 10 kilo, zullen niet altijd in hun geheel zijn gekocht. Voor een gezin was zo'n vis te veel voor één maaltijd en de restanten konden niet worden bewaard tot de volgende dag. Op de vismarkt van Enkhuizen, in de 17de eeuw gesitueerd ter plaatse van de huidige Kaasmarkt, zullen ook moten van deze vissen zijn verkocht. Opvallend zijn de vele botjes van kleine baarsjes. Zij zijn waarschijnlijk niet gebakken, maar gekookt om bouillon van te trekken en visgelei van te maken. Enkele vissenbotten zijn vervormd, wat betekent dat ze een darmkanaal zijn gepasseerd. Waarschijnlijk zijn de botten niet door een mens, maar door een hond opgegeten. De hond van de familie kreeg blijkbaar klikjes te eten. Behalve vis at de familie De Jager ook schelpdieren; in de afvalput zijn schelpen van oesters en mosselen gevonden.

EXCLUSIEF PORSELEIN

Het afval bevatte vijftien stukken porselein uit China en één stuk porselein uit Japan. Dat de familie De Jager over een omvangrijke collectie porselein beschikte, blijkt dus niet alleen uit de boedelinventaris van Margaretha uit 1649, maar ook uit de vondsten afkomstig uit de afvalput. De porseleinvondsten uit de put bestaan uit drie borden, drie schotels, twee veelhoekige kommen, vijf kopjes en drie kleine kopjes op een hoge voet. Sommige stukken zijn zeldzaam. Een van de borden, gemaakt rond 1600, heeft bijvoorbeeld een zeer afwijkende beschildering voor die tijd. Uit kunsthistorische collecties zijn tegenwoordig wereldwijd slechts twee borden met hetzelfde decor bekend.¹⁶³ Ook een onbeschilderd bord is bijzonder, juist omdat het niet is gedecoreerd. Zacheus en Margaretha hadden blijkbaar een goed oog voor het verzamelen van bijzondere stukken!

↑
Borden en kopjes van Chinees porselein uit de afvalput.

→
Kleine baardmankruik van steengoed uit de afvalput. De kruik is gemaakt in Duitsland.

Bij twee schotels zit een geboord gaatje in de standring, wat betekent dat ze als decoratie aan de muur hingen. In Enkhuizen worden opvallend vaak borden en kommen van buitenlands keramiek opgegraven met dit soort gaatjes in de bodem. Het ophangen van aardewerk was hier in de 17de eeuw blijkbaar een gangbaar gebruik.¹⁶⁴ Aannemelijk is dat de porseleinen voorwerpen uit de afvalput niet alleen functioneerden als sierstukken, maar dat ze bij speciale gelegenheden ook zijn gebruikt als serviesgoed. De kleine kopjes zouden bijvoorbeeld prima dienst hebben kunnen doen als borrelglasjes voor sterke drank.

BIER- EN WIJNGLAZEN

In de 17de eeuw was schoon drinkwater slechts beperkt voorhanden; de algemene drank was bier. Dit werd drie of vier keer per dag gedronken door zowel volwassenen als kinderen. Het alcoholpercentage van veel bieren was laag. De meer welgestelde huishoudens konden zich daarnaast wijn veroorloven. In het huishouden van Zacheus en Margaretha werd bier en wijn niet in flessen gekocht, maar in vaten. Deze stonden in de kelder van het huis en daar werd het uit het vat in flessen getapt. De flessen waren van keramiek of van glas. In de afvalput zijn diverse exemplaren teruggevonden. Een leuke vondst is een kleine baardmankruik, zo genoemd vanwege het gezicht met baard dat dit type kannen altijd siert. Een sierlijke, zeer dunwandige glazen fles zal als tafelfles zijn gebruikt als er bijvoorbeeld gasten over de vloer waren. Ook zijn enkele glazen kelderflessen gevonden: vierzijdige flessen met een loden schroefdop. Kelderflessen zijn genoemd naar de houten rechthoekige kist waarin zij werden bewaard, de kelder genaamd.

Voor bier en wijn had de familie De Jager een breed assortiment drinkglazen voorhanden. In de afvalput zijn 31 bierbekers gevonden. De meeste bierglazen waren versierd, bijvoorbeeld met een wafelmotief, opgelegde glasdraden, druppelvormige knobbels of ingesmolten witte glasdraden. Een bijzondere categorie is het ijsglas, dat door een speciaal productieproces de textuur van gebarsten ijs heeft. Uit de afvalput komt onder meer een fraaie bierbeker met een oor van dit type glas. Een ander opvallend bierglas is het stangglas: een hoge smalle beker met op regelmatige afstand horizontale glasdraden, passen genoemd. Het stangglas was onderdeel van een drinkspel, waarbij de drinker moest proberen om het glas in één teug tot de volgende pas leeg te drinken. De familie De Jager had zeker drie van dit soort stangglazen.

Het meest gangbare type wijnglas in de 17de eeuw was de roemer van lichtgroen glas. Uit de afvalput zijn 25 exemplaren tevoorschijn gekomen. Dit type glas heeft altijd noppen op de stam, waarvan wordt verondersteld dat ze voor een betere grip op het glas zorgen. Met vette handen van het eten was dat waarschijnlijk geen overbodige luxe. In de roemers werd waarschijnlijk voornamelijk witte wijn geschonken, omdat rode wijn in het groene glas niet mooi uitkwam. Rode wijn werd juist gedronken uit kleurloze wijnglazen. Kelkglazen – in feite de voorlopers van onze moderne wijnglazen – kwamen het meest frequent voor. Uit de afvalput kwamen vijf kelkglazen en daarnaast twee fluitglazen. De hoge smalle kelk van de fluitglazen was waarschijnlijk niet erg praktisch, maar wel uitermate sierlijk. De exemplaren uit de afvalput hadden een stam van gedraaide, deels gekleurde glasdraden en zogenaamde vleugels. Het zijn echte kunststukjes, die waarschijnlijk ook als sierobject hebben gefungeerd.

HET HUWELIJKSGLAS VAN ZACHEUS EN MARGARETHA

Een van de kelkglazen uit de afvalput is een zeer bijzonder object, want het glas is gegraveerd. Glas graveren was een tijdrovende en daarom kostbare aangelegenheid. Met dit soort glazen werd zorgvuldig omgesprongen, zodat zij zelden als afval in de bodem zijn beland. Als archeologische vondst zijn gegraveerde glazen daarom zeldzaam.

Glazen werden in de 17de eeuw vaak gegraveerd om te dienen als geschenk bij een speciale gelegenheid en in dit geval was dat waarschijnlijk het huwelijk van Zacheus en Margaretha. De voet van het kelkglas is versierd met sierlijke bloemenranken. Op de baluster, de dikke knop in het midden van de stam, zijn de letters 'MH' te lezen. Waarschijnlijk zijn dit de initialen van de glasgraveur, maar wie dat was is helaas niet bekend. Van de kelk zijn niet alle scherven teruggevonden, waardoor slechts een deel van de voorstelling is te zien. Onderin staan twee vogels, waaronder een ooievaar of reiger met een slang in zijn bek. De vogels heeft de glasgraveur gekopieerd van een gravure van Hans Collaert uit de 16de eeuw. Op de bovenkant van de kelk zijn twee gekroonde duiven zichtbaar boven harten die met een pijl zijn doorboord. Ook in de 17de eeuw stond dit symbool voor de liefde. Links hiervan bevindt zich een ruit met daaromheen een lauwerkranen. In de ruit is een lopend dier afgebeeld, waarschijnlijk een beer. De ruitvorm wijst erop dat het om het wapen van de vrouw gaat, dus Margaretha. Het wapen van de familie Van Beresteijn is echter geen lopende beer, maar een zittend zwijn. Toch is het aannemelijk dat het wapen betrekking heeft op Margaretha: de glasgraveur heeft ervoor

↑ Bierglazen uit de afvalput.

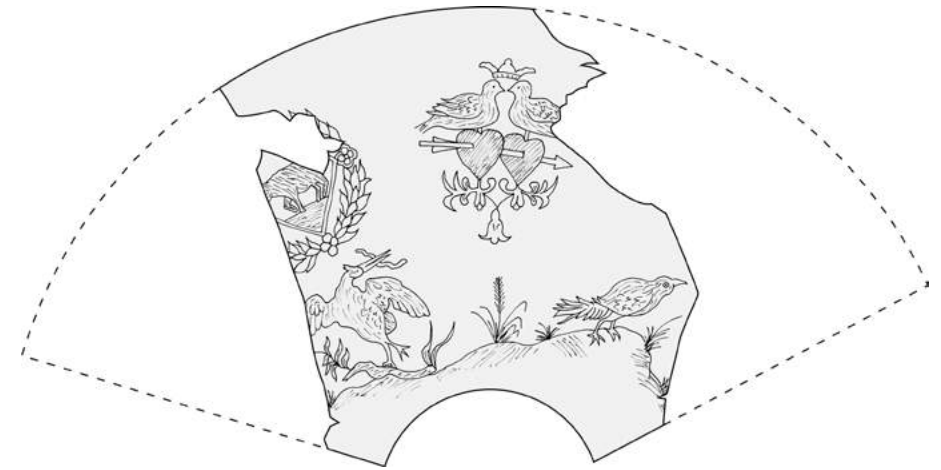
↓ Roemers uit de afvalput.

gekozen niet het familiewapen af te beelden, maar een sprekend wapen. Een dergelijk wapen toont een letterlijke verwijzing naar de familienaam, in dit geval dus een beer.

Het huwelijksglas is op zeker moment gebroken en weggegooid. We kunnen ons afvragen of dit per ongeluk is gebeurd of dat Zacheus of zijn kinderen dit expres hebben gedaan na het vertrek van Margaretha in 1649. De breuk tussen Zacheus en Margaretha was niet bepaald soepel verlopen en het glas riep misschien alleen maar negatieve gevoelens op ...

↑
De gravure op het kelkglas.

←
Het gegraveerde kelkglas.

↓
Een prent met vogels, naar een ontwerp van Hans Collaert uit de 16de eeuw.

Een elegant paar op een gravure van rond 1625-1630. De man rookt een pijp, de vrouw houdt een fluitglas in haar hand. Op de grond ligt een meloen.

REILEN EN ZEILEN IN HUIZE DE JAGER

Diverse vondsten uit de afvalput zeggen iets over het leven in het grote huis aan de Torenstraat. Hierboven is al vermeld dat de familie De Jager een hond moet hebben gehad. Ook is zeker dat in het huis één of meer vogels aanwezig waren. Tussen het afval zijn namelijk een vogeldrinkbakje van aardewerk en een zaadbakje van prachtig blauw glas gevonden, die beide aan de vogelkooi hebben gehangen.

De familie zal een flink aantal boeken in bezit hebben gehad. In de 17de eeuw waren boeken nog een kostbaar product. Dat er niet altijd even zorgvuldig mee werd omgesprongen, blijkt uit stukjes bladzijden met een handgeschreven Latijnse tekst die in de afvalput zijn gevonden. De pagina's van dit boek waren van perkament, gemaakt van de huid van dieren. Waarom stukken van het boek zijn weggegooid, is natuurlijk niet bekend. Had de hond misschien een paar pagina's te grazen genomen? Of werden pagina's uit het boek gebruikt als wc-papier?

In het gezin moeten één of meerdere personen hebben gerookt, want uit de afvalput kwamen elf tabakspijpen en tevens een pijpenwroeter van natuursteen tevoorschijn. De pijpenwroeter werd gebruikt om de pijpenkop van binnen schoon te schrapen. De pijpenkoppen waren in de 17de eeuw nog relatief klein: in de 18de en 19de eeuw werd tabak steeds goedkoper en groeide het formaat van de kop. De pijpen werden thuis doorgaans aangestoken met behulp van gloeiende kooltjes uit een bakje van aardewerk, een zogeheten test. Uit de afvalput kwamen vier testen, waarvan drie met een vierkant model. Die konden daardoor gemakkelijk in een vierkante houten stoof worden gezet, waarna je hierop je voeten kon warmen. Huizen werden in de 17de eeuw niet gelijkmatig verwarmd en extra warmtebronnen waren daarom prettig.

Wie 's nachts nodig moest plassen, ging in de 17de eeuw meestal niet naar het toilet. Dat stond namelijk vaak op het achtererf, waar het aardedonker was en koud. In plaats daarvan gebruikte men gewoonlijk een kamerpot, die in de ochtend werd geleegd. In de afvalput zijn vier kamerpotten van keramiek gevonden, maar aannemelijk is dat de familie ook exemplaren van metaal gebruikte. In de boedelinventaris van Margaretha wordt een kamerpot van tin genoemd.

In het huis leefde niet alleen de familie De Jager, ook de dienstmeisjes verbleven er. Zij kookten, maakten schoon en deden de was. Een houten kop van een handbezem, afkomstig uit de afvalput, is waarschijnlijk door hen gebruikt. Dat zij zich ook bezighielden met handwerk blijkt uit andere vondsten, zoals spelden en kledinggoegjes van metaal, stukjes stof van wol

←
Fragment van een pagina van perkament met handgeschreven Latijnse tekst uit de afvalput.

←
Geweven bandje van zijde uit de afvalput.

←
Links een lakzegel met huismerk en de letters PV. Rechts een reconstructie van het lakzegel.

←
Fragmenten van lakzegels uit de afvalput. Links het wapen van de familie Sonck (drie egels), in het midden het wapen van de familie De Jager (jachthoorns), rechts het wapen van de familie Van Beresteyn (zittend zwijn).

en zijde, houten knoopkernen en kantklosjes van hout en been. Wellicht hebben ook Margaretha of de dochters van Zacheus de kantklosjes gehanteerd, want voor sommige vrouwen uit de hogere klassen was kantklossen een hobby.

LAKZEGELS VAN BRIEVEN

Door het afval uit de put te zeven zijn ook heel kleine voorwerpen teruggevonden. Een mooi voorbeeld zijn de lakzegels, afkomstig van brieven. In de 17de eeuw verzegelde men een brief voor het versturen gewoonlijk met rode lak, waarin een stempel met een afbeelding kwam te staan, meestal het familiewapen of ook wel de initialen van de eigenaar. Uit de put kwamen fragmenten van minstens dertig lakzegels. Opvallend is dat dertien ervan dezelfde afbeelding laten zien, namelijk een wapenschild met huismerk en de letters P en V. Een huismerk is een hoekig teken dat mensen wel gebruikten in plaats van een familiewapen. Iemand van de familie De Jager heeft dus regelmatig gecorrespondeerd met de persoon P.V. Jammer genoeg valt niet te achterhalen wie er achter deze initialen schuilging. Aangezien hij of zij geen familiewapen had, gaat het niet om iemand uit de hogere klasse. Aannemelijk is dat deze persoon niet in Enkhuizen woonde, want een frequente briefwisseling was dan niet nodig geweest.

Op andere fragmenten van lakzegels zijn stukjes van familiewapens zichtbaar. Herkenbaar is onder meer een rond wapenschild met daarin drie egels. Dit was het wapen van de familie Sonck, een rijke familie uit Hoorn. Ook komt het wapen van de familie Van Cuijck voor op een zegel. Leuk is dat bovendien lakzegels met het wapen van de familie Van Beresteyn en de familie De Jager zijn gevonden, afkomstig van brieven van familieleden van Zacheus en Margaretha.

SPULLEN VAN DE DOKTER

Zacheus en zijn zoon Adolf waren beiden arts van beroep. Doktoren hielden zich in de 17de eeuw vooral bezig met diagnoses stellen en de behandeling van inwendige aandoeningen. Enkele voorwerpen die Zacheus en Adolf in hun praktijk gebruikten, zijn teruggevonden in de afvalput. Het meest in het oog springend zijn vier urinalen: zeer dunwandige glazen voorwerpen met een bolle bodem die waren bestemd voor het bestuderen van de urine van een patiënt. Dit piskijken, ook wel uroscopie genoemd, werd veel toegepast om een diagnose te kunnen stellen. Vaak werden hierna medicijnen voorgeschreven. Deze konden worden gekocht bij een

apotheker, maar sommige doktoren maakten zelf hun medicijnen. Ook Zacheus en/of Adolf lijken dit te hebben gedaan, want tussen het afval zat een glazen trechter. Ook de kleine glazen flesjes (acht exemplaren) en zalfpotten van aardewerk (negen stuks), zijn vermoedelijk door de heren gebruikt om zelfgemaakte medicijnen in te bewaren. Twee kleine bolle flesje met een platte bovenkant waren onderdeel van een zandloper. Dit voorwerp kan goed een functie hebben gehad in een dokterspraktijk, maar evengoed in de keuken.

'De bleekzuchtige dame' door Samuel van Hoogstraten, 1660-1678. De zieke vrouw zit op een stoel en heeft haar voeten op een houten stoof met daarin een test gevuld met gloeiende kooltjes. Haar echtgenoot en de dokter, gekleed in het zwart, bekijken haar urine in een urineglas.

Zalfpotten van verschillende soorten aardewerk uit de afvalput.

Enkhuizen in de 17de eeuw: de wereld binnen handbereik

←

Een kokosnoot, gevonden in een 17de-eeuwse waterput bij de opgraving op de hoek van de Davidstraat en Romeinstraat in 2012.

Zacheus en Margaretha woonden in Enkhuizen in de eerste helft van de 17de eeuw. In deze tijd beleefde de stad haar hoogtijdagen en mocht Enkhuizen zich de vijf na grootste stad van Holland noemen. De bloeiperiode kwam uiteraard niet uit de lucht vallen: hieraan ging in de 16de eeuw een periode van stormachtige groei vooraf. Woonden rond 1500 ongeveer drieduizend mensen in de stad, een eeuw later was dit aantal toegenomen tot ongeveer twintigduizend inwoners! Deze onvoorstelbaar snelle groei van de bevolking kwam doordat er in Enkhuizen volop werkgelegenheid was. En waar geld kon worden verdiend, daar trokken de mensen naartoe. Dit gold bijvoorbeeld voor de ouders van Margaretha: zij verhuisden in 1594 vanuit Haarlem naar Enkhuizen vanwege de gunstige economische perspectieven aldaar. Dat Zacheus na zijn opleiding koos voor een praktijk in Enkhuizen in plaats van in zijn thuisstad Alkmaar hangt hier ook zeker mee samen.

De grote werkgelegenheid in Enkhuizen had alles te maken met de haringvisserij op de Noordzee, waarin de stad koploper was. Rond 1650 telde Enkhuizen maar liefst 300 tot 325 haringschepen (buizen), wat neerkwam op de helft van de totale Hollandse haringvloot. Aan boord van de schepen werkten duizenden mannen, en ook in de stad zelf was veel werk bij de toeleveringsbedrijven, zoals de scheepswerven, touwslagerijen en kuiperijen. Ook de omvangrijke zoutindustrie was een gevolg van de haringvisserij, want voor de conservering van de vis was veel zout nodig. Langs de Zuiderdijk stonden rond 1630 ruim zestig zoutketen die het zout raffineerden, een enorm aantal! Het grove zout werd door schepen aangevoerd uit Frankrijk, Portugal, Spanje, West-Afrika en het Caribisch gebied. Ook voeren veel schepen naar Noorwegen en het gebied rond de Oostzee, waar ze vooral graan en hout vandaan haalden.

Gezien de sterke economische positie van de stad is het niet verwonderlijk dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) bij haar oprichting in 1602 een van de zes kamers in Enkhuizen vestigde. Haar schepen maakten lange reizen via Zuid-Afrika naar onder meer Indonesië, China, Sri Lanka (voorheen Ceylon) en Japan. Ongeveer twintig jaar later kwam hier nog een vestiging van de West-Indische Compagnie (WIC) bij. Haar schepen voeren naar West-Afrika, het Caribisch gebied en Amerika. Om plaats te bieden aan alle haring- en handelsschepen werden in Enkhuizen steeds nieuwe havens aangelegd. Op het hoogtepunt van de bloei bezat de stad negen havens, waarvan er nu nog slechts drie bestaan.

We kunnen zonder overdrijven stellen dat in de eerste helft van de 17de eeuw vanuit Enkhuizen handel werd gedreven met de hele wereld. De schepen voeren af en aan en brachten de meest uiteenlopende goederen naar de stad. De inwoners van Enkhuizen maakten hierdoor kennis met exotische voorwerpen en producten die zij nooit eerder hadden gezien. Deze spullen hadden een bijzondere waarde, want wat van ver komt en onbekend is, is speciaal!

Een rijke familie uit Enkhuizen, geschilderd door Christiaan Coevershoff rond 1635-1640. De man was vermoedelijk haringkoopman, aangezien op het schilderij achter hem vissersschepen zijn afgebeeld. Achter de familie staat een rijk versierde kast met daarop stukken Chinees porselein.

Een deel van de exotische goederen is op zeker moment in de bodem terechtgekomen. Ze worden tijdens opgravingen teruggevonden en vormen de archeologische neerslag van de grote bloeiperiode die Enkhuizen tussen ruwweg 1600 en 1650 doormaakte. De belangrijkste groep voorwerpen is de importkeramiek, oftewel keramiek die met schepen vanuit andere landen is ingevoerd. In Nederland behoort Enkhuizen tot de absolute top als het gaat om bodemvondsten van importkeramiek, zowel wat betreft de hoeveelheid die hier uit de grond komt als de diversiteit ervan. In Enkhuizen zijn bijvoorbeeld enkele zeer zeldzame stukken aardewerk gevonden uit Iran, destijds onderdeel van het Perzische Rijk, en Turkije. Op dit moment zijn slechts zes scherven van Turks aardewerk bekend uit Nederlandse bodem, waarvan drie uit Enkhuizen.¹⁶⁵ De teller van het Perzisch aardewerk staat landelijk gezien momenteel op vijf scherven en deze zijn allemaal gevonden in Enkhuizen.¹⁶⁶ Het gaat weliswaar om een gering aantal vondsten, maar het geeft wel aan dat hier keramiek uit verre landen in omloop was.

De meeste importkeramiek uit de bodem van de stad is afkomstig uit Italië, Portugal, Spanje, Frankrijk, China en Japan. Dit type aardewerk wordt ook elders in Nederland af en toe gevonden, maar voornamelijk in de havensteden van West-Nederland. Er bestaat een duidelijk verband tussen overzeese handel en de aanwezigheid van geïmporteerd aardewerk. De hoeveelheid importkeramiek die in de 17de eeuw in Enkhuizen op de markt is gebracht, moet bijzonder groot zijn geweest. Door het grote aanbod konden ook de lagere klassen deze voorwerpen aanschaffen. We kunnen stellen dat in deze periode in vrijwel alle woonhuizen in Enkhuizen stukken buitenlandse keramiek op tafel hebben gestaan of aan de muur hebben gehangen.

1 - TURKIJE

Een scherf van een bord uit de periode 1625-1675, gemaakt in Iznik, Turkije. Gevonden bij de opgraving Spijtbroektoeren in 1984.

3 - ITALIË

Een bord van Italiaans aardewerk (diameter 32,5 cm) uit de periode 1600-1650. Gevonden bij de opgraving Paktuinen in 2013.

5 - CHINA

Een bord van Chinees porselein (diameter 35,5 cm) uit de periode 1625-1650. Gevonden op het perceel Westerstraat 28 in 2011.

2 - PERZIË

Een scherf van een kom van Perzisch aardewerk uit de periode 1575-1625. Gevonden bij de begeleiding van rioolwerkzaamheden in 2010.

4 - PORTUGAL

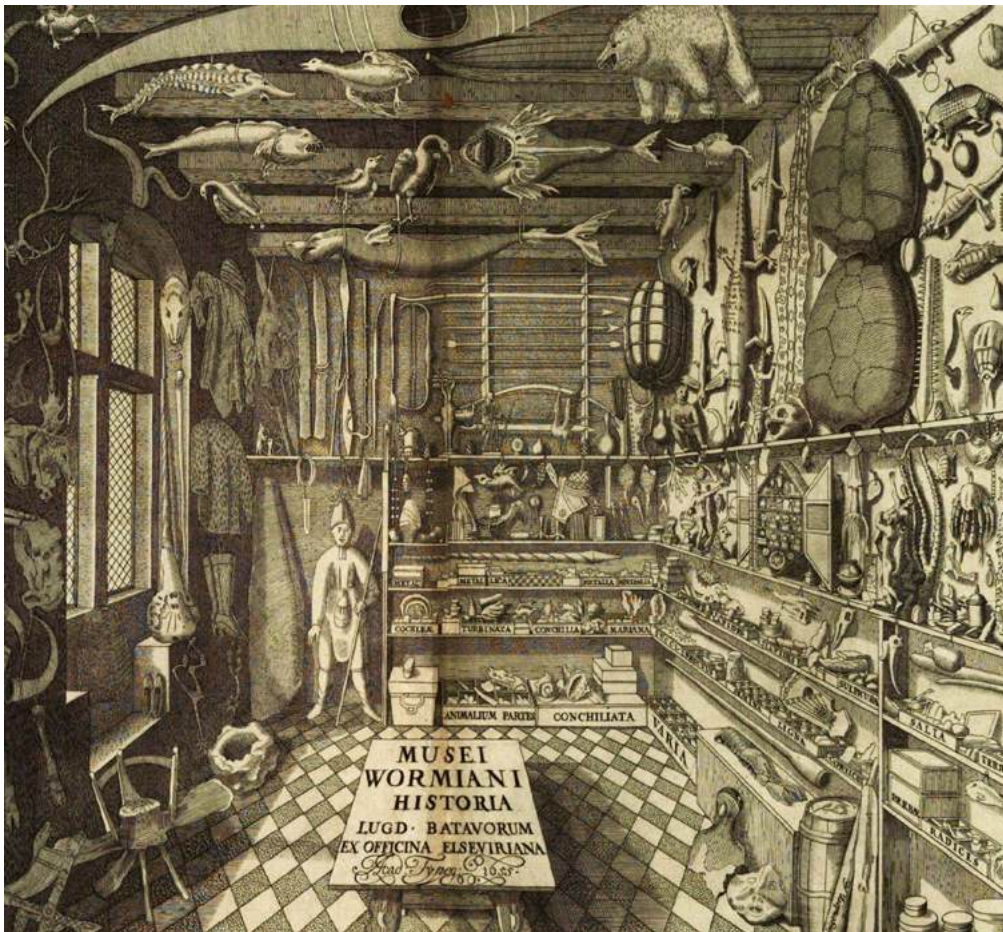
Een bord van Portugees aardewerk uit de periode 1625-1650. Gevonden bij de opgraving Enkhuizer Banketfabriek in 1994.

↑ Een fantasierijke winkel met Chinese producten, waaronder keramiek en meubels. Vermoedelijk geschilderd in Holland rond 1680-1700.

↓ Het rariteitenkabinet van de Deense verzamelaar Olaus Wormius. Afbeelding uit zijn boek *Museum Wormianum* uit 1655.

Andere exotische voorwerpen die met enige regelmaat uit de bodem van Enkhuizen tevoorschijn komen, zijn kokosnoten en tropische schelpen. Ook deze kunnen als handelsproduct zijn meegenomen door een schip van de VOC of WIC. Het verzamelen van dergelijke rariteiten was in de 17de eeuw in de mode en mensen die het zich konden veroorloven, bouwden graag een collectie exotische voorwerpen op. De bekendste verzamelaar in Enkhuizen was Bernardus Paludanus, wiens collectie rariteiten zelfs buiten de landsgrenzen grote bekendheid genoot. Hij kreeg veel stukken uit zijn verzameling van zijn goede vriend Jan Huygen van Linschoten, een ontdekkingsreiziger uit Enkhuizen.

Een andere mogelijkheid is dat de kokosnoten en schelpen door de bemanning van de handelsschepen zelf zijn opgeraapt op stranden van verre oorden en vervolgens zijn meegenomen als souvenir. Veel families in Enkhuizen zullen zodoende een kleine verzameling rariteiten in huis hebben gehad.

De handelsschepen brachten meer luxe goederen naar Enkhuizen: denk bijvoorbeeld aan olijfolie, vruchten, thee en specerijen. Ook dit soort producten worden bij archeologisch onderzoek teruggevonden. Uit de afvalput van de familie De Jager komen onder meer peper, olijf, perzik en amandel. Van andere dure goederen uit verre streken wordt juist niet of nauwelijks iets teruggevonden in het bodemarchief, zoals textiel en meubels. Dat mensen over deze spullen wel beschikten, blijkt onder meer uit boedelinventarissen. Ook de boedellijst van Margaretha uit 1649 staat vol met 'oosterse' en 'oostindische' stoffen, meubels en sier- en gebruiksvoorwerpen.

We kunnen dus met recht stellen dat in Enkhuizen in de eerste helft van de 17de eeuw de wereld binnen handbereik lag. Nooit eerder in de geschiedenis van Holland was dat het geval geweest. Deze unieke periode wordt tastbaar dankzij de verhalen en voorwerpen. Bodenvondsten, kunsthistorische objecten, boedelbeschrijvingen en andere geschreven stukken vormen samen het historische verhaal van deze bijzondere stad en haar bewoners. Dankzij Zacheus en Margaretha kunnen wij ons even in het Enkhuizen van de 17de eeuw wanen.

Een schelp uit het Caribisch gebied, gevonden in een 17de-eeuwse waterput bij de opgraving Enkhuizer Banketfabriek in 1994.

- 2 mannetruil's bruy
- 3 f' h loch huy's
- 4 de huy's
- 5 De fuy's de huy's
- 6 De ton op de keten
- 7 puy's foun
- 8 Duncie'se pacht fuy
- 9 De charp
- 10 f' huy's

Dunckerhuysen.

Boedelinventaris Margaretha van Beresteyn uit 1649

Transcriptie:
Christiaan Schrickx

Annotatie:
Christiaan Schrickx, Leontine Kuijvenhoven-Groeneweg,
John Brozius, Sebastiaan Ostkamp

Inventaris vande goederen
die joffr(ouw) Margrete van Beresteijn conform haer insinuatie
op heden door mij onderges(chreven)
seeckere getuijgen heeft doen
inventariseren en sijn dees volgende

Bevonden op de achter bovencamer
vande huijse van d(octe)r Sacheus de
Jaeger haer joffr(ouw) Beresteijns toe-
behorende volgens haer aenwijsinge
en sijn dees volgende, ab intesto

Een Brasilien houten¹ grote trecktafel² met een eekhouten deksel³ daer op
Een eecken houten trecktafel met een eecken lid⁴ daer op
Een eecken houten neerslaende tafel⁵
Een eijcken houten haerlems buffet⁶
Een eecken houten kiste
Een cleijn eijcken houten casjen⁷
Een viercante oostindische kiste
Een groote koffer met ijseren banden
Noch een grote d(it)o koffer
Een out koffer
Een groote goene⁸ gevernde⁹ eijcken kiste
Een kleijn kevijtus¹⁰
Een cleijn eijcken houten parsus¹¹ met het schameltien¹² daer het op staet
Een ijseren kiste met de houten voet daer toehorende
Vijer eijcken houten schameltien tot dekisten
Een eijcken houten wiege

Schilderijen

Een schilderije gen(aem)pt Marijen beelt van heemskerck¹³
Een stuck bilderij gen(aem)pt het Smitjen
De conterfeitsels vande oude Beresteijn ende sijn vrou sa(liche)r¹⁴
Een conterfeisel van Burgem(eeste)r Beresteijn van Delft¹⁵
Een conterfeitsel van haer Req(uiran)tes oom Hacssaet¹⁶
De conterfeitsel van Req(uiran)te ende haer zoon

-
- 1 Mogelijk wordt brazielhout bedoeld. Brazielhout of pernambukhout is afkomstig van de brazielboom (*guilandia echinata*), een inheemse loofboom van Brazilië. Het hout is oranje van kleur en werd ook gebruikt als grondstof voor rode verf. Het werd daartoe geraspt in de rasphuizen. Een andere mogelijkheid is dat een boomsoort uit Brazilië wordt bedoeld, bijvoorbeeld palissander.
 - 2 Trecktafel = tafel die door het uittrekken van bladen vergroot kan worden
 - 3 Deksel = plank ter bescherming van het tafelblad
 - 4 Lid = deksel. Bedoeld wordt het tafelblad
 - 5 Neerslaende tafel = klaptafel
 - 6 Buffet = buffetkast
 - 7 Kastje
 - 8 Groene
 - 9 Geverfde
 - 10 Kevie = kast
 - 11 Pers = linnenpers
 - 12 Schameltje = bankje
 - 13 Schilderij van Maria door Maarten van Heemskerck (1498-1574). Ook Paulus van Beresteyn, haar oom, bezat een werk van Maarten van Heemskerck.
 - 14 Gijsbert van Beresteyn (1533-1616) en Dirkje Pietersdr Raet?
 - 15 Paulus Cornelisz van Beresteyn (1548-1625)
 - 16 Het is niet bekend wie hiermee wordt bedoeld.
 - 17 Gijsbert Gael (geboren 1623 of 1624)

Noch een conterfeitsel van haer zoon Gale¹⁷
 Een prent bortjen¹⁸ van Marija met een ebben lijst
 Een schilderijtjen van geselschap¹⁹
 De twee conterfeitsels van Burgem(eeste)r Daijman²⁰ ende sijn vrou
 Noch een cleijn bortien
 Vijff cleijne lantschapjes
 Een bortien met schiepies
 Een somertien met een wintertien
 Een gemeen lantschapien
 Een bortjen van Esias²¹
 Noch vier slechte schilderijen onder alle van Leckerbetjen²²
 Twee casseboomen²³ stoelen
 Drie groene mansbeugelde stoelen²⁴
 Een groene vrouwen stoel met leunen²⁵
 Vier vrouwe groene stoelen sonder leunen
 Een cleijn oosters kisien²⁶
 Een cleijn sepressen²⁷ kisje
 Een lange hooge doose
 Een gemene doos, een d(it)o sonder ende een langere peet [?]
 Een roed walvisbeenen doosien²⁸
 Een groote cleermande met romlings goet
 Ses ende twintich soo roo als geel vernde²⁹ tafelborden³⁰
 Een cruiddoos³¹, een paer moscovise befiens³²

18 Bordje = schilderijtje

19 Een schilderijtje met meerdere figuurtjes in een interieur die feest vieren of musiceren

20 Cornelis Gael, de eerste man van Margaretha van Beresteyn, was een zoon van Guertje (Margaretha) Arendsdr. Deyman. Arent Deyman was burgemeester van Haarlem in 1590, 1595, 1598, 1600 en 1601.

21 Waarschijnlijk de profeet Esaias

22 Met Leckerbetjen wordt waarschijnlijk bedoeld Lekkerbe[e]tje (smulpaap). In verkleinvorm verwijst dit naar verschillende historische of niet-historische personen, onder andere aan een van de personages in Bredero's Lucille uit circa 1615. Er zijn ook talloze schilderijen bekend van de Slag van Lekkerbeetje, een historische slag uit 1600 op de Vugterheide met Gerard van Houwelingen, alias Lekkerbeetje, als bevelhebber.

23 Kersenboomen = kersenhouten

24 Mans = voor de man. Beugelde stoel = beugel- of vouwstoel

25 Vermoedelijk hadden vrouwenstoelen een lagere zitting dan mannenstoelen. Dibbits 2001, 77.

26 Kistje

27 Sipressen = cipressenhouten

28 Waarschijnlijk een rond doosje, gemaakt van walvisbalein

29 Geverfde

30 Tafelbord = vermoedelijk ronde houten planken om van te eten

31 Kruiddoos = doos om kruiden/geneesmiddelen in te bewaren

32 Befjes. Bef = linnen of batisten doek die tot een driehoek gevouwen om de hals geslagen werden, als bedekking van het décolleté

Twee fardeglijnen³³ ende drie portefrasen³⁴
 Een stroijen hoet, een leren vles
 Een bos jettien [?], twee dosien³⁵ met lussen
 Een mande met ontrent de twintich ponden garen
 Eenige wrongkies³⁶ ende kap ijsers³⁷ van haer Req(uiran)te hoofd,
 Een schrijff met groene sijden banden
 Twee cleijne fijne schilderijtjes lantschapies van Carel van Mander³⁸ met ebbe lijsies
 Een geteickent stuckjen onder glas ende gras met ebben lijsies
 Ses heele stucken fijn catoenen lijnwae³⁹, een dito blaust
 Vier ellen cleinren groff grijn⁴⁰
 Een stuck root sayen⁴¹ voeringh tot een rock
 Twee ende een vierendel geel carsaij⁴²
 Ruijm een ellen root scharlaken⁴³
 Root baijen⁴⁴ voeringh tot een rock
 Ruijm vier ellen brabant's stoff
 Vier gevernde linnen schorteldoecken⁴⁵
 Een deel lijften⁴⁶ van rocken
 Twee lappen fijn linnen tsamen inde dertich ellen
 Een bondel van verscheijden lappen soo van sijde als wollen stoffen
 Twee halve stucken fijn catoenen linnen
 Een lap fijn linnen van ontrent negen ellen
 Ses lappen fijn linnen tsamen ontrent ses ellen
 Noch een lappen fijn linnen van anderhalff ellen
 Een witte gestrepte borsrock
 Drie fijn stoffen capers⁴⁷ met gouden haecken ende oogen
 Een getrocken bortien⁴⁸

33 Fardeglijjn = een met baleinen verstevigde kegelvormige onderrok. Verbastering van vertugadin

34 Portefrase = een metalen ondersteuning/portefraise, van een gesteven ronde kraag

35 Doosjes

36 Wrong = ineengevlochten materiaal (bijvoorbeeld haar), stoffen rollen: schouderwrongen

37 Kapijzer = oorijzer, metalen band om de muts of kap op het hoofd op zijn plek te houden

38 Carel van Mander (Meulebeke 1548 - Amsterdam 1606), kunstschilder en schrijver van Vlaamse afkomst

39 Lijnwae = lijnwaad = linnengoed

40 Grofgrein = soort stof, graine, mengvezel: wol en zijde of kameelhaar en wol

41 Saai = soort stof, licht gekeperde wol of kameelhaar (camelot of serge)

42 Karsaai = soort stof, grove gekeperde wollen stof, voor soldatenkleding gebruikt

43 Scharlaken = soort stof, fijne wollen stof van helderrode kleur

44 Baai = soort stof, geruwde en gevolve wol of katoen. Soort molton.

45 Schorteldoek = schort, voorschoot

46 Lijf = kledingstuk, jak

47 Caper = ruimvallend hoofddeksel of gevouwen hoofddoek

48 Boordje = rand, kant of zoom van een kledingstuk

Een ellen ende derdalff vierendeel sijde floret⁴⁹
 Een wit ende blauw streept cleetjen
 Een bondeltien⁵⁰ met verscheijden coorden ende pometten⁵¹
 Twee borletten⁵², een witte wrongh⁵³
 Twaelft boeckjes⁵⁴, drie cussenees⁵⁵
 Een haren pruijcke, een brabant's hoetiens
 Een ghesierde croontien met twee hoetjes

Vrouwen clederen

Een laeckense gecrenkte⁵⁶ heuijck⁵⁷
 Seven satijnen⁵⁸ boorstlijven van verscheyden coleuren
 Een wit schijnen rock
 Een blauw laeckens onderrock
 Een fioletten⁵⁹ camelotten⁶⁰ rock
 Een root scharlakens rock met d(it)o baen
 Een swart laeckens rourock
 Een purperen camelotten rock
 Een swarte tassenilje⁶¹ rock
 Een boratten⁶² rock met drie satijnen coorden
 Noch een root scharlakens rock
 Een effen bratten⁶³ rourock
 Een fijn rassen⁶⁴ schort
 Een root saijen stuckt lijff
 Een coleurt camelotten stuckt lijff

49 Sijde floret = soort stof, grof zijde (van het harde binnenste van de cocon gesponnen)
 50 Bundeltje
 51 Pometten = gedraaide knoopjes die aan de kraag waren bevestigd. Mogelijk bedoelde de notaris akertjes: in elkaar gedraaide of kanten witte kwastjes aan kragen en halsdoeken.
 52 Borletten = bourreletten = opgestopte rol om de taille, waarschijnlijk een zogenaamde beuling of wijvenspek, vertaling uit het Frans van vetrollen
 53 Wrong = opgestopte rol, schouderwringen
 54 Boek = vierkante (edel)metalen versierselen aan weerskanten van een hoofddekseel/kap
 55 Cussineel = kussentje of een met kruiden gevuld zakje
 56 Gekrenkte = gekreukte = opgekreukte = geplisseerde
 57 Huik = lange cape die aan een hoedje met handvat vastzit
 58 Satijn = soort stof, meestal zijde met één kant glanzend en één kant dof door satijnbinding
 59 Violetten = tint paars
 60 Kamelot = soort stof, oorspr. kameelhaar, in de 17de eeuw mengsel van kameelhaar, zijde en fluweel, van Oosterse oorsprong
 61 Tassenel = soort stof, tussah, wilde zijde onregelmatig weefsel, glanzend
 62 Borat = grof laken, van gekamde wol
 63 Boratten
 64 Rassen = soort stof. Wol of zijde, gekeperd. Glad weefsel.

Een coleurd machoijen⁶⁵ stuckt lijff
 Noch een root scherlaekens rock
 Drie root schaerlaekens borstrocken
 Twee root scherlakens borstcappen
 Een sijd op saijen manteltien met een d(it)o paer mouwen
 Een caff⁶⁶ manteltjen met een paer mouwen
 Een tassenilje vlieger⁶⁷ met een d(it)o borst
 Een sijden damasten vlieger
 Een trucx⁶⁸ groffgreijnen vlieger
 Twee fijne laeckense heuijcken
 Een tassenilje schortecleed⁶⁹
 Twee nieuwe peerse schortecleeden
 Drie peers fluieren⁷⁰ tassies de twee daer aff met een silveren kettingkien
 Een gesteecken⁷¹ tas met een silveren kettingkien
 Een root fluwelen geborduijrt hartien⁷²
 Een gesteecken hartien
 Een paers fluelen beurs met een d(it)o cocker [?]
 Twee paer borduijrd hantschoenen
 Een gesteecken kussentien
 Een paer groene morsmouwen⁷³
 Twee Oostindische rottingen⁷⁴
 Een letterhouten⁷⁵ betstock
 Drie paer rasayetten⁷⁶ coussen
 Een witte met een swart behenger [?]
 Een borduijrt riempjen⁷⁷ met peerlen⁷⁸
 Een peers fluwelen spelde kussentie

65 Machoijen = soort stof, effen, zijden ketting, mohair inslag
 66 Caffa = soort stof, zwaar zijden weefsel in 16de eeuw gebruikt. Later Indiase geleverde katoen.
 67 Vlieger = kledingstuk, mouwloze mantel met schouderwringen, met losse mouwen gedragen
 68 Turcx grein = ook wel toers genoemd, een mengsel van zijde en wol, voor het eerst uit Turkije ingevoerd
 69 Schortkleed = schorteldoek, schort, voorschoot
 70 Bedoeld wordt fluwelen
 71 Gesteken = genaaid
 72 Hartje = inzetstukje
 73 Morsmouwen = smalle mouwen die om de onderarm worden gedragen ter bescherming van de hemdsmouwen
 74 Waarschijnlijk wandelstokken
 75 Letterhout = houtsoort uit Suriname
 76 Sajetten = wollen garen
 77 Riempje
 78 Parels

Vier teekte⁷⁹ peer kussens met haer sloopen
 Drie capocke⁸⁰ kussens met een sloop
 Twee groote staenden pronck kussens met wapens
 Twee vernaeyde v(oor)s(eide) kussens met vlessen⁸¹ ende wapens
 Een stroijien hoet
 Een wit linnen halff laken met een sijden cleetjen
 Vier tapijten sit kussens van Tobijas⁸²
 Twee zijden kussens, een nieu bedcleed
 Een tapijten pronck deeckenschort
 Een groot scharlakens spread
 Een groene gebeelde spread
 Een cleurd trijpen⁸³ bedspread
 Een witte spaense deecken
 Twee oostindische custcleetjes⁸⁴
 Een groenlaekens taefel cleed
 Een roesies⁸⁵ groen tafelcleed
 Een nieu bed teeckt⁸⁶ met een peul⁸⁷ ende twee kussens daer aen sijnde
 Een vernaeijt schoorsteen cleed met een rabatien⁸⁸ met flessen⁸⁹
 Een genaijt schoorsteen cleed met een rabatjen van engelse schilpies⁹⁰
 Een vernajit rabatjen van soompjes
 Noch een schoorsteen cleed met een rabatjen meest een sijde genaijt
 Een rabatjen van groenlaken met sijden franjen
 Een root scharlakens wijeg spreetjen
 Vier ellen root satijn
 Twee ende een halff ellen root sijden damast
 Vierdalff⁹¹ ellen root scharlaken
 Vijff ellen fijn swart engels laecken
 Swart bont tot een manteltjen

79 Tijk = soort stof, grove damastachtige stof

80 Kapokken = gevuld het zaadpluis van de kapokboom

81 Kwastjes, lussen

82 Vermoedelijk met vier taferelen uit het leven van Tobias, een populair oudtestamentisch personage uit het boek Tobit dat na de reformatie uit de Bijbel is verbannen

83 Trijp = soort stof, grondweefsel van linnen of katoen en een poolketting van wol

84 Kustkleed = genoemd naar de kuststreek Coromandel (India), waarvandaan de VOC textiel haalde

85 Russisch = soort stof. Stevig gekleurd linnen of katoen in keperbinding. Effen of gestreept.

86 Overtrek

87 Peluw = langwerpige onderkussen, hoofdmatras waarop kleinere hoofdkussens geplaatst worden

88 Rabat = omgeslagen gedeelte van een kleed, meestal met franje

89 Kwastjes, lussen

90 Schilp = stofsoort = schelpzijde, van mosseldraden, Middellandse Zee, 10 cm lang.

91 Vierdalff = drieënhalft

Een ongeschooren caffa bont manteltie met een sabels⁹² kant
 Een dito paer caffa mouwen
 Drie caffa ende een tassanielje borsies⁹³
 Ses oostindische geborduurde cussenblaetjes
 Noch twee dito cussenblaetjes
 Een geborduurjt oostindies tafelcleedtien
 Een oostindische geborduurjt bed spread
 Ses groenlaeckens stoelkussens
 Een stuck fijn linnen van veertich ellen
 Een dito stuck van tsestich ellen
 Een langwerpend sockien met cragen ponjetten⁹⁴
 Gebreijde huiven⁹⁵ als anders
 Twee roo saijen gordijnen gekrenckt
 Een cleijn root ditto gordijn
 Een blaeu sijden schoorsteen cleed met een dito rabatjen
 Een groen saijen schoorsteen cleed met dito rabatjen
 Een root saijen schoorsteen cleed met een dito rabatjen
 Een groen laeckens wijegspread
 Een verguld juweel coffer
 Ses gewapende rookkussens
 Twee deense kussens
 Een groene ruijge deecken
 Een groene spaense deecken
 Twee witte spaense deeckens
 Twee hals ende twee wiegkussens met haer slopen
 Een swarte bonsens⁹⁶ vel met 2 opslaegies
 Twee vande grootste oostindische schotellen
 Een cabas⁹⁷
 Een roesies diamant ende een diamant hoepring⁹⁸ een paer parelmoeren messen
 Twee gedreven silveren soutvaten
 Een silveren schael met het wapen van Leer⁹⁹
 Een silveren vergulde overdeckte cap
 Een silver vergult roemertien

92 Zwart bont van een marter

93 Borststuk of neerstik, werd in décolleté gedragen

94 Ponjet = klein witlinnen manchete of opslag aan de mouw

95 Muetsen

96 Bonsens = bunzing

97 Kabas = mand

98 Gladde vingerring

99 Leer = stad in Oost-Friesland (Duitsland)

Een groote silveren beecker
 Seventien silveren lepelen
 Een silveren kelckien
 Een dito mis schaeltien
 Een groote silveren puntschael
 Een silveren beltien, de contanten
 Twee silveren hooftijsertjes een met peerlen

Linnen

Vier kinderen swachtelties
 Een ende twintich slaep laeckens van vijff ellen
 Noch een dito van vijff ellen
 Negen dito laeckens van seven ellen
 Vijff peulu(w) doecken noch vijff ditto doecken
 Tien nieuwe vrouwen hembden
 Twee tafellaeckens van ses ellen
 Een van vijff talff ellen
 Noch negen tafellaeckens
 Acht schorteldoecken
 Vier ende twintich paer kussensloopen
 Twee tamasten¹⁰⁰ tafellakens
 Een nachthalsdoeck
 Vier cleijnne sloopen van linnen
 Een pronck bedlaken met kant
 Vier groote pronck sloopen met spaesiens [?]
 Vier dito wat cleijnder
 Twaelft luijermants¹⁰¹ doeck
 Negen dosijn serventen¹⁰² van verschijde waer
 Anderhalff dosijn damest werckt servetten
 Vier fijnen vrouwe cragen
 Een siert hoetien¹⁰³ met een vernaeijde doeck
 Een gesteecken beursien¹⁰⁴
 Een tapijten cussenblaetjen¹⁰⁵
 Een oostindies houten bosien en een verlact¹⁰⁶ bosien¹⁰⁷

100 Bedoeld wordt damasten = dubbelweefsel van wol of zijde.

101 Luijermant = mand waarin de kleertjes van een baby worden opgeborgen

102 Servet = tafellinnen

103 Hoedje

104 Beursje

105 Kussenblad = kussenovertrek

106 Van lakwerk

107 Bosje = busje = rond voorwerp om iets in te bewaren

Ses catoenen wijegsloopies
 Twee paer silverheften messen
 Een parlemoers mans mes
 Twee pennemessen¹⁰⁸
 Twee koperen snuijters¹⁰⁹
 Een geets¹¹⁰ conterfeitsel van Galen vader
 Twee ende twintich neusdoecken¹¹¹
 Twee bondeltjes met poveretten¹¹² en beffen
 Ses wiegloopjes
 Vier met sijd genaeyde neusdoecken
 Een paer poppe [?] vernaeijde sloopen
 Een doeckjen met candt werck genaeyt
 Drie beursies met een lappen root satijn
 Twee paer sijden coussebande¹¹³
 Twee cametietwerckte mansdoecken
 Een paer gele sijde hantschoenties
 Een rood sijden hoedband
 Twee vernaeijde huijven
 Een verguld boecken vanden naervolginge Cristi¹¹⁴
 Twee silveren signetten¹¹⁵
 Ses sierde¹¹⁶ bloempjes

vervolcht de XVIII dito

Twee root scharlakens rocken
 Een root engels rassen rock met buffels veert [?]
 Een peerse camelotten rock
 Twee swarte camelotten rocken
 Twee rassen ende een groff greijnen rocken
 Twee nieuwe sijden schortelcleden
 Een engels damasten reijsmantel
 Twee caffa jacken met een paer caffa ende een paer bontte mouwen
 Een boratten¹¹⁷ manteltien met dito mouwen

108 Pennemes = klein scherp mes bestemd om de punten aan veren pennen te snijden

109 Snuitter = kaarsensnuit, gereedschap om de lont van een kaars af te knippen

110 Geëtst

111 Neusdoek = zakdoek, hals-neusdoek = bedekking van decolleté

112 Poveret = manchet

113 Kousenband = band om de kousen onder of boven de knie te bevestigen

114 Thomas à Kempis, *Over de navolging van Christus*. Dit heette het 'gulden boeske'.

115 Signet = zegelstempel

116 Versierde?

117 Borat, brat = soort stof, zijde en wol, grof laken, gekamd weefsel

Een boratten bonte manteltien
 Twee rooden stuck lijven
 Een root schaerlakens borstroek
 Twee roosajie [?] borstroeken deen met ende dander sonder bont
 Een oude cafffa manteltjen met mouwen
 Een groot ende cleijn wit bomesije¹¹⁸ cussenteeckt¹¹⁹
 Een dagelijckse huijck met een damasten schorte [?]
 Entl(ijk) haer aen hebbende cleren

Noch seventien slaepplaeckens
 Twaelff kussensloopen
 Noch seventien kussensloopen
 Twee a drie ende twintich schorteldoecken
 Twaelff vrouwen hembden
 Negen peuldoecken¹²⁰
 Vijff a ses ende twintich neusdoecken
 Vijff bondelties soo met beste neusdoecken, cragen steeckt mutsen als ander lijffs toebehooren
 Een paer witte gebareyde¹²¹ cousen
 Noch wat ongenajite linnen ende een oosters kisien en

Twee sijden lovereijen¹²², een lang boeck [?]¹²³
 Een paer borduijerde hantschoenen
 Twee onder broecken, wat swart kant
 Acht hemden, een root fluelen beurs, twee mutsen
 Sijn kinder cleren, een oude bijbel

Een ruijters rocken, een paars hoetjen
 Twee paer sijden cousen, drie mutsen
 Een hemtroek, twee coleurde camelotten rocken
 Een geele saeijen rock
 Een tassanilje bonnien [?]
 Een cafffa lijffjen, twee borstroeken
 Een groen saijen overtreckseltjen
 Twee paer roo koussen

118 Bomesije = bommesijn = bombazijn = soort stof. Zijde, wol met zijde, linnen of katoen, sterk weefsel, achterzijde geruwd, voor voering

119 Kussenovertrek

120 Peuluwdoek

121 Gebreide

122 Mannenpak, uniform

123 Broek?

Een root satijnen huijff
 Een pluim¹²⁴, vier a vijff slaepmutsen
 Tien a twaelff beffen, als cragen, poveretten¹²⁵
 ende voort andere kinderen goet

Drie groote bedden¹²⁶ met haer peulen
 Seven hoeft kussens met haer overhebbende sloopen
 Een slaep banck met een bedtjen daer in¹²⁷
 Twee groote hoeft kussens elck van vijff vierendel langh
 Een groene ende een witte spaense deeken
 Een bedcleed, een groene tafeltien
 Noch seven groene stoelen
 Ses soo groote als cleijne doosen
 Vier stoffveegers, vier vrijvers
 Drie hengels mandcknens
 Twee vierkante manden
 Een paer gemene bed kussens
 Twee cleijne cussenties met blaeu stoff overtrocken

Tinnenwerck

Twee tinnen cofferen [?], een pijpcan, een vaesjen 2 lepelen
 Drie tinnen kannetjes, twee butterpoten
 Een schenckan, drie soutvaten, een mostertpot
 Een tinnen lampet kan, vier midels betielen¹²⁸
 Twaelff betielen wat cleijnder als d v(oor)s(eide)
 Vijff cleijne betielen, vier sausieren
 Een tuijtkantien, een tinnen vles
 Een tinnen pispot

Cooperwerck

Een cooperen aecker¹²⁹, een paer groote schoorsteen pijpen¹³⁰
 Een paer groote cooperen armen¹³¹ met haer cransen [?]
 Vijff cooperen pijpen, een paer roosjes armen
 Een schoorsteen blau blaecker, een blaeckertjen

124 Pluim = veer voor op hoed of muts

125 Geplooid manchetten

126 Waarschijnlijk worden hier matrassen bedoeld

127 Eenvoudige verplaatsbare slaapplaats. Dibbits 2001, 91.

128 Betiel = bord

129 Aker = emmer

130 Pijp = arm van een kandelaar?

131 Armen = wandkandelaar?

Twee koperen candelaers, een schuimspaen
 Twee cooperen ..., een stulp¹³² een fijn bort
 Een test¹³³, een belblaecker¹³⁴ met twee pijpen
 Drie groote candelaers, een lantaern
 Een cooperen tangh, een paer branders met cooperen cnoopen, noch een blaeckertjen
 Een paer schaaln met sijn evenaer¹³⁵
 Een blicken lantaern, twee candelaertjes, een hackmes
 Twee set ijsers als anders en een blicken trommel
 Noch een cleijn trommeltien
 Een paer groote albastene borden¹³⁶
 Een ebben houten spiegel
 Drie cleijne langwerpnde bortjes¹³⁷ met ebben lijsten
 Drie cleijne borties met schiepjen
 Noch drie clijene andere bortjes
 Een ijseren cnaep¹³⁸, een groote ketel, twee cleijne
 Twee cooperen potjes, drie water aeckers
 Twee vijsels d'een van metael ende dander van cooper
 Een cooperen aeckertjen, een pantjen¹³⁹, een vleesbak

Gemeen aerdwerck

Vijff haerlemme betielen¹⁴⁰, ses spaense schalen¹⁴¹
 Een spaense can ende drie delffsen¹⁴² betielen
 Twee blauwe spaense schotelten, een comme
 Een partije houten rommelingh
 Een tabletjen¹⁴³ met versch(eijden) cleijne sameltjes
 Een ende twintich serv(etten), noch een servet
 Vijff tafellaeckens

132 Vuurstolp

133 Vuurtest

134 Belblaker = soort blaker

135 Balans, bestaande uit twee schalen en een evenaar

136 De albasten bordjes zijn reliëfs die zijn beschilderd of verguld

137 Bordje = schilderijtje

138 Knaap = voorwerp ter ondersteuning van iets

139 Pannetje

140 Mogelijk worden hiermee borden bedoeld met een beschildering die is geïnspireerd op Italiaanse faience

141 Met Spaans aardewerk wordt waarschijnlijk Portugese faience bedoeld. Spaans aardewerk werd in de 17de eeuw bijna niet meer naar Nederland geïmporteerd.

142 Faience uit Delft, beter bekend als Delfts blauw

143 Schrijftafeltje, of eenvoudig een houten blad

Porceleijn

Tien naest grootste schotelen
 Een vierdubbelde¹⁴⁴ freuijt schael¹⁴⁵
 Vijftien heel cleijne witte copjes
 Sestien wit ende blauwe copjes
 Twaelff witte pimpeltjes¹⁴⁶
 Vijff witte potjes, noch twee dito potjes
 Vijff grootachtige kelckjes
 Achtien witte ende blauwe coppen van pappegaijs copjes¹⁴⁷ groote
 Acht witte gemermerde copjes
 Twee coppien met voeten
 Tien cleijne kelckies soo wit als blaeu
 Viertien cleijne copjens soo wit als blaeu
 Seventien stucx soo dubbelde¹⁴⁸ butter schotels¹⁴⁹ als drielingen¹⁵⁰
 Twaelff gemene freuijt schalen
 Noch twaelff freuijt schalen
 Seven cleijne cameels¹⁵¹ coppen
 Vier cleijne vlacke coppies
 Seven cleijne pappegaijs coppies
 Viertien tralijde¹⁵² copjens
 Acht bonte¹⁵³ sausierties¹⁵⁴ noch twee sausiertjes
 Seven ende twintich sausiertjes
 Negentien freuijt schaelties, noch twee freuijt schaelen
 Vijer ende tseventich enckelde¹⁵⁵ boter schotels
 Een wit schuijtien¹⁵⁶
 Vier gestreckte copjes
 Seven meest grootste cameel coppen

144 Vierdubbelde = aanduiding voor formaat (zie ook enkel, dubbel, drieling)

145 Freuijt schael = fruitschaal. De aanduiding voor een bepaald type bord.

146 Pimpeltje = kleine kop.

147 Pappegaijs copjes = pappegaijskopjes. Waarschijnlijk een ander woord voor kraaikoppen, de bekende koppen met afbeelding van een vogel op een rots van kraakporselein.

148 Dubbelde = aanduiding voor formaat

149 Botershotels. De aanduiding voor een bepaald type bord.

150 Drielingen = aanduiding voor formaat

151 Waarschijnlijk zijn 'cameels coppen' de aanduiding voor kommen met een bepaalde grootte.

152 Waarschijnlijk worden kopjes bedoeld met een opengewerkte wand

153 Meerkleurig

154 Sausier = sauskom of diep bord

155 Enckelde = enkele = aanduiding voor formaat (zie ook dubbel, drieling, vierdubbel)

156 Schuitje = bootvormig schaaltype?

Een wit gedeckt sautvatien¹⁵⁷, een blaue dito
 Een regnosters¹⁵⁸ hoorn, een stalen spiegeltien
 Een lacken coppien
 Acht cleijne clapmutsjes
 Dertien swaentjes coppies¹⁵⁹
 Twaelff cameels coppen
 Noch dertich dito coppen
 Sestien pimpelties
 Ses en twintich grote clapmutsen¹⁶⁰
 Vijff groote coppen
 Acht cleijne clapmutsen, noch vijff dito
 Acht witte clapmutsen
 Vier over deckte witte doosies
 Seven witte coppen
 Drie witte olijkantjes¹⁶¹ met decksels
 Een mostert ende een olij potien
 Twee cleijne sausierties
 Een cleijne flessien
 Twee cleijne witte poties met hengsels
 Een witte oijevaer¹⁶²
 Twee schilpadden¹⁶³ sausiertjes
 Acht lackt werckt sausierties
 Een groote craeck kop
 Noch twee andere groote coppen
 Drie muncke copies
 Een swaentjes ende twee duijckers kopjes¹⁶⁴
 Noch twee cleijne copjes
 Twee schulp copien, een cleijn kantien
 Twee cleijne kneep flessen¹⁶⁵
 Twee potten met decksels

157 Zoutvaatje

158 Rhinocerotidae = neushoorns

159 Een zwaantjes kop is mogelijk een kop met daarin een klein gemodelleerd beeldje van een zwaan. Dit soort objecten zijn bekend als imitatie in Nederlandse faience. Ostkamp, Duijn & Schrickx 2017, 47.

160 Klapmuts = kommetje

161 Oliekannetje

162 Waarschijnlijk een wit beeldje van een kraanvogel. Een dergelijke kop is onder meer gevonden in het Wanli scheepswrak (ca. 1625).

163 Gemaakt van schildpad?

164 Met 'duijckers kopjes' worden mogelijk kopjes met daarin een klein figuurtje bedoeld, een zogenaamde hansje-in-de-kelder. Wanneer drank in het kopje werd gegoten, kwam het figuurtje naar boven. Een dergelijke kop is onder meer gevonden in de Hatcher cargo (1643-1646).

165 Mogelijk worden hiermee glazen flessen bedoeld, een zogenaamd Kuttrolf.

Vier groote vlessen
 Twee spaense kanties
 Een tuijtcantien, drie heele fijne copjes en een doosjen [?]
 Drie schilpats kannen
 Een fijn hengels mantien, een waijertien¹⁶⁶

Twee feneetse¹⁶⁷ roemers¹⁶⁸
 Noch een dito op een voet
 Drie feneetse glazen met voeten
 Drie roemers, een glazen soutvat

Haer req(uiran)tes zoons clederen
 zijn dees volgende

Een fulpen¹⁶⁹, een swartlaeckens¹⁷⁰ broeck,
 Een fulpen, een satijnen ende een laeckes wammes¹⁷¹
 Een satijnen wammes van sijn vader
 Een coleurde¹⁷² mantel
 Fulp tot op slagen¹⁷³ ende een beff tot een mantel

Een capstock, een marckt emmertien
 Een cleijn mandeken¹⁷⁴, twee scherffborden¹⁷⁵
 Een stalen boochien, een houten tientjen
 Een grooten aerden kan, drie sit kussens
 Een boeck van paledanus¹⁷⁶
 Een oude doos daer in drie cleijne albasterde bortjes¹⁷⁷ twaelff cleijne borties soo met ebben als anderen houten lijstjes
 Een partije rottingh¹⁷⁸ betstocken roeden¹⁷⁹ als anderen romlingh, een sijtermdesijn kasje, drie gemene schilderije

166 Waiertje

167 Venetiaans

168 Roemer = wijnglas

169 Fulp = soort stof, soort fluweel

170 Zwart geverfd laken

171 Wambuis = nauwsluitend over het hemd gedragen kledingstuk bij mannen

172 Gekleurde

173 Opslag = mouwopslag

174 Mandje

175 Scherfbord = hakbord

176 Paludanus (1550-1633): stadsgeneesheer van Enkhuizen, vriend van ontdekkingsreiziger Jan Huygen van Linschoten (1563-1611) en verzamelaar van rariteiten/naturaliën uit allerlei landen

177 Albasten bordjes = reliëfs van albast

178 Rotan

179 Bedstokroede = stok die bij het opmaken van het bed werd gebruikt

Een leckleer ende twee leckstenen
 Twee magelborden¹⁸⁰, drie a vier mangel
 breken [?], twee groote vlessen
 Een catolijck¹⁸¹ sarmoenboeck

Noch enich linnen
 Vier a vijf brantsacken¹⁸²
 Ses bethemden, twee laeckens
 mitsgaders alle het vordere linnen
 soo van doecken sarventen¹⁸³ als anders
 waer in des Req(uiran)tes voors(eide) goederen ende clederen
 bespelt ende bewonden sijn

IJserwerck

Twee ijseren tangen¹⁸⁴
 Twee roosters¹⁸⁵
 Twee hanghijzers¹⁸⁶, een snuijter¹⁸⁷
 Een heerdijser¹⁸⁸, twee ijseren potten
 Twee breet pannen¹⁸⁹
 Een asschop¹⁹⁰, een blickken schuijnsaentien¹⁹¹
 Een twee tande vorekjen¹⁹²
 Een ijseren lepeltien
 Twee ijseren decksels
 Een scheltien¹⁹³ met een ijseren schel

Seven betspancken¹⁹⁴ als ander romling

180 Mangelbord = mangelplank, plank waarop men het goed mangelt met een mangelrol
 181 Katholiek
 182 Brandzak = zak bestemd om bij brand nat gemaakt te worden
 183 Servetten
 184 Haardtang
 185 Vuurrooster = rooster voor het braden van vlees
 186 Hangijzer = ijzeren ketting met haak waaraan een ketel boven het vuur hangt
 187 Kaarsensnuit
 188 Volgens Dibbits 2001, 171: een ijzeren plaat ter bescherming van muur of vloer
 189 Braadpan = vetvanger
 190 Asschop = schep voor de as in de haard
 191 Schuimspaan = brede platte lepel met gaatjes om het schuim van kokende stoffen af te scheppen
 192 Vork met twee tanden
 193 Schel = metalen (tafel)bel
 194 Beddeplank = op de kant staande losse plank voor een bedstee (om er niet uit te vallen)

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

WFA = Westfries Archief

RAA = Regionaal Archief Alkmaar

NHA = Noord-Hollands Archief

NA = Nationaal Archief

Een opgraving, een afvalput, een dokter

- 1 Brandt 1666, 205.
- 2 Op de kaart van Wagenaar uit 1577 is de steeg aanwezig.
- 3 Ter plaatse van Torenstraat 3 en 5.
- 4 Sonders 2010, 24-30.
- 5 Sonders 2010, 31.

De jonge jaren van Zacheus de Jager

- 6 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 203.
- 7 Paesmonje trouwde in 1636 met Grietje Cornelis in Alkmaar, hij is in 1678 overleden. RAA, inv.nr. 23, akte 7635. Filadelphus is waarschijnlijk in 1648 overleden. Alatea trouwde met Jeromias Goversz., Cornelia trouwde in 1625 met Dirck van Bengevoort. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 956, A47.
- 8 Hij is ingeschreven op 4 oktober 1617. Du Rieu 1875, 133.
- 9 Catharina is de dochter van Simon van Veen en Sijberich Willemsdr van Rietwijk.
- 10 RAA, Begraven (Grote Kerk), inv.nr. 40, akte 7209, maart 1622.
- 11 Adolf is gedoopt op 14-11-1624. Simon is gedoopt op 16-7-1626. Anna is gedoopt op 4-5-1628. Van Sijberich is de doop niet bekend. WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 5, F89, 102a en F119.
- 12 Catharina is begraven in de doopkapel van de Westerkerk in Enkhuizen. WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 74, 15 september 1631.
- 13 Anna is overleden op 17 november 1617. De Vries 1922, 156.
- 14 De Vries 1922; Van der Aa 1876.
- 15 Dit perceel is bij het archeologisch onderzoek niet opgegraven.
- 16 WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 944, F194.
- 17 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A168.
- 18 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A66 en A167. Vermoedelijk was in deze kamer een kachel aanwezig, mogelijk gemaakt van gietijzer. Een andere optie is dat het om een kacheloven van aardewerken tegels gaat. Dibbits 2001, 113-114.
- 19 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A69.
- 20 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A66.
- 21 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A80.
- 22 WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 944, F227. In 1630 waren de huurders Cornelis Cornelisz en Adriaen Fopsz.
- 23 NHA, digitale kadastrale leggers.
- 24 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 963, A48 en A49 (patiënt ernstig gewond door steekpartij); inv.nr. 928, A284 en inv.nr. 929, A88 (conflict tussen reders en Rem Jansz over genezing scheepsvolk). Ook uit latere jaren dateren akten waarin Zacheus als arts een rol speelt: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1015, A196 en A231 (behandeling krijgsgevangenen Duinkerken); inv.nr. 997, A353 (jongen heeft verstand verloren na klap op hoofd); inv.nr. 1020, A28 (behandeling ziekte in testikel).

- 25 Dit blijkt uit een testament uit 1647. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 998, A98.
- 26 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 911, A22.
- 27 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 970, A160; inv.nr. 911, A22, A34, A35; inv.nr. 917, A28; inv.nr. 972, A123.
- 28 In een akte is sprake van een 'interregatorie' van een getuige. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 911, A22. Ook uit het feit dat de zaak in hoger beroep gaat bij het Hof van Holland, blijkt dat in Enkhuizen een rechtszaak heeft plaatsgevonden.
- 29 Het schepenregister ontbreekt tussen 1629 en 1682, de schepenrol ontbreekt tussen 1631 en eind 1636.
- 30 Haks 1985, 13-15.
- 31 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 911, A22.
- 32 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 911, A22.
- 33 Haks 1985, 83, 88-96.
- 34 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 911, A34.
- 35 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 911, A35.
- 36 Haks 1985, 90-91.
- 37 Zacheus stelde Cornelis van Hijselendoorn aan. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 917, A28. Juttemoer stelde Pieter van Luchtenberch aan. De notariële akte hiervan is niet gevonden, maar dit blijkt uit de gewone rol.
- 38 NA, Hof van Holland, toegang 3.03.01.01, inv.nr. 3874, 8 en 23 september 1636; inv.nr. 3875, 1 mei 1637.
- 39 NA, Hof van Holland, toegang 3.03.01.01, inv.nr. 3874, 23 september 1636. *De verbalen van de commissarissen zijn voor de betreffende jaren niet overgeleverd.*
- 40 Le Bailly 2008, 43-44.
- 41 NA, Hof van Holland, toegang 3.03.01.01, inv.nr. 3875, 1 mei 1637.
- 42 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 972, A123.
- 43 Geen sententie in civiele zaken te vinden in de jaren 1635 t/m 1650 (gezocht bij letters D, J, T en V). Ook in de dingtalen is geen stuk over het proces te vinden (gezocht van juli 1636 t/m juni 1640).
- 44 De doopregistraties zijn doorzocht van begin 1635 tot midden 1637.
- 45 Beroep Jacob wordt genoemd in: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 998, A343.
- 46 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 47, F64. Het huwelijk vond plaats op 24 april 1644.
- 47 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 6, F3.
- 48 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 74, 24 februari 1648.
- 49 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 47, F115.

Het gilde van doktoren en chirurgen

- 50 Al in 1630 is sprake van een pestgeval in Enkhuizen, Zacheus is bij dit geval betrokken. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 908, A220.
- 51 Centen 1747, 81-82.
- 52 Zwart-Kramer & Zwart 1993, 68; Van den Hoof 1667, 264.
- 53 WFA, toeg.nr. 0121, inv.nr. 1531, bij Willem Masquerier.
- 54 Van den Hoof 1667, 264-268. Zwart-Kramer & Zwart 1993, 68-69. WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 253 (vergadering 21-11-1636).
- 55 Zwart-Kramer & Zwart 1993, 70-71. Slenders 1981, 165-166.
- 56 Van den Hoof 1667, 265; Zwart-Kramer & Zwart 1993, 69; Leeflang 1967.

- 57 Van den Hoof 1667, 269; Leeflang 1967; Zwart-Kramer & Zwart 1993, 73-74.
- 58 Zwart-Kramer & Zwart 1993, 73.
- 59 De ramen zijn in de jaren 1908-1910 gerestaureerd door het glasatelier Le Nobel in Amsterdam. Hierbij zijn (ontbrekende) delen van de ruiten nieuw gemaakt. Welke delen dit zijn, is helaas niet vastgelegd. WFA, toeg.nr. 0161, inv.nr. 146. Zie ook Westra van Holthe & Brouwer 1930.
- 60 In de geschenkenlijst wordt Zacheus genoemd als een van de schenkers van een raam. WFA, toeg.nr. 0121, inv.nr. 1531. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke cartouche met tekst verloren gegaan en is bij de restauratie uit 1908-1910 een nieuwe, lege cartouche gemaakt. In 1918 had men het voornemen om de naam van Zacheus in de cartouche aan te brengen, maar dit is niet doorgegaan. WFA, toeg.nr. 0161, inv.nr. 37 (vergadering 9-11-1918).
- 61 WFA, toeg.nr. 0121, inv.nr. 1531, geschenkenlijst.
- 62 Van Eeghen 1981; Slenders 1981; Ekkart & Reichwein 1990, 84-85.
- 63 Van Eeghen 1981; Slenders 1981; Ekkart & Reichwein 1990, 84-85.
- 64 Van den Hoof 1667, 267-268. Zwart-Kramer & Zwart 1993, 78-81; Leeflang 1967. WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 256 (vergadering 3-12-1660).
- 65 WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 1253; Zwart-Kramer & Zwart 1993, 81-82; Leeflang 1967.
- 66 WFA, toeg.nr. 0121, inv.nr. 1531.
- 67 Dirkje was de nicht van Gijsbert, zij trouwden in 1579.

Margaretha van Beresteyn

- 68 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 219-222, Band 2: 58-63.
- 69 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 129-132. Paktuin: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 859, A66.
- 70 Erminia trouwde in 1611 met Albrecht Borst/Ban, zij woonden in Haarlem. Cecilia trouwde in 1604 met Meijnernt van Huessen en in 1629 met Dirck van Steenberg. Zij woonden in Enkhuizen. Catharina trouwde in 1624 met Pieter Dommer, zij woonden in Amsterdam. Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 129-132. Van het laatste huwelijk bestaat een huwelijkspenning (www.rkd.nl).
- 71 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 129.
- 72 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 199-202, 208-212.
- 73 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 206-207.
- 74 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 203. Huwelijksaankondiging op 8 juli 1622, zij trouwden op het stadhuis van Enkhuizen. WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 45, F34.
- 75 Gijsbert is in 1623 of begin 1624 geboren, wat blijkt uit een akte uit 1638. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 953, A127. Een doopakte van hem is niet te vinden, waarschijnlijk doordat hij in een katholieke schuilkerk is gedoopt.
- 76 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 204.
- 77 Van der Heijden 1998, 41; Haks 1985, 175-180, 184.
- 78 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 902, A171.
- 79 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 902, A176.

- 80 Albert Cooman was van 1601 tot 1619 schout van Enkhuizen. Brandt 1666, 59-63 (bijlagen).
- 81 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 902, A172.
- 82 Haks 1985, 153. Wanneer in gemeenschap van goederen was getrouwd, kon de man vrijelijk beschikken over de roerende en onroerende goederen van zijn vrouw. Huwelijksvoorwaarden van Margaretha en Cornelis zijn niet bekend.
- 83 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 882, A29.
- 84 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 902, A256.
- 85 WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 944, F5.
- 86 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 951, A3.
- 87 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 951, A132.
- 88 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 204; WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 971, A13; NA, Hof van Holland, toegang 3.03.01.01, inv.nr. 710, akte 198; NA, Hoge Raad van Holland en Zeeland, toegang 3.03.02, inventarisnummer 39, dd. 7 februari 1635.
- 89 In een akte van 25 februari 1635 (WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 971, A13) wordt Margaretha geen weduwe genoemd. Op 28 juni 1635 worden de schilderijen van Cornelis in Haarlem verkocht door zijn neef, Cornelis is dan overleden. Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 204
- 90 Cornelis testeert op 15 oktober 1633 (notaris en plaats onbekend), hij is dan ziek. Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 204.
- 91 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 203. Huwelijksvoorwaarden: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1006, A54.
- 92 Dit blijkt uit een verklaring van de buurvrouw van Zacheus in 1637. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 972, A123.
- 93 Willem was schout van Grootebroek.
- 94 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 953, A122.
- 95 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 953, A123.
- 96 Margaretha heeft ook een nieuw testament laten opstellen: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 953, A118. In januari 1638 liet haar zoon Gijsbert, op dat moment 14 jaar, bovendien een testament opmaken. Zijn moeder is zijn universele erfgenaam. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 953, A127.
- 97 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 46, F69. Met dank aan Pim Verweij.
- 98 Haks 1985, 114-115.
- 99 Haks 1985, 114-115.
- 100 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 131.
- 101 200ste penning. WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 991 (F27v), 992 (F26r) en 993 (F29v).

Ruzie in huize De Jager

- 102 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A68.
- 103 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A66.
- 104 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A66, A68 en A80.
- 105 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A59.
- 106 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A58 en A59.
- 107 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A62.
- 108 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A63.
- 109 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A64.
- 110 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A65.
- 111 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A67.
- 112 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A69.

- 113 Dit kan worden herleid uit het kostgeld dat Margaretha aan Zacheus betaald op 21 december. WFA, toeg.nr. 1685, inv. nr. 984, A167-168.
- 114 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A157.
- 115 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A168.
- 116 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 984, A167.
- 117 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 203, 205.
- 118 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 203. WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 75, F11.
- 119 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 205.
- 120 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 205.
- 121 Van Beresteyn & Del Campo Hartman 1954, Band 1: 205. In het kohier van de 200ste penning uit 1646-1648 staat in de kantlijn bij haar naam: "is verstorven op Leijden over te schrijven". Mogelijk is Margaretha dus in Leiden overleden en begraven. WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 993, F29v.
- 122 Adolf is ingeschreven op 4 november 1642 aan de Universiteit van Leiden met als aantekening dat hij 21 jaar is. Dit kan niet kloppen, want hij is op 14 november 1624 gedoopt en was ten tijde van de inschrijving dus nog geen 18 jaar. Heeft Adolf bij zijn inschrijving gelogen over zijn leeftijd? Du Rieu 1875, 336. In diverse akten uit de periode tot 1656 wordt Adolf genoemd als dokter. WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 985, A280; inv.nr. 968, A26; inv.nr. 1046, A129; inv.nr. 959, A24; inv.nr. 987, A170; inv.nr. 1070, A55.
- 123 Dit blijkt uit de kohieren van de 200ste penning.
- 124 Brandt 1666, 164 (tweede boek). Eed afgelegd op 31 december 1656.
- 125 Brandt 1666, 72-73 (tweede boek).
- 126 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1116, A102
- 127 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 48, F103. Huwelijksafkondiging op 18-9-1660.
- 128 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 75, begraven 20-12-1660.
- 129 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 6, F139v en F158.
- 130 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 76, 23 december 1669; inv.nr. 67, F233 (grafnr 380).
- 131 RAA, archiefnummer 10.3.001, Collectie DTB, inv.nr. 26, akte 11997.
- 132 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 7, F31, F47, F70.
- 133 WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1148, A94.
- 134 RAA, archiefnr 10.3.(6), Oud-rechterlijk, inv.nr. 949, akte 23278.
- 135 De doop van Sijberich is niet bekend. Haar moeder is overleden op 7-9-1631.
- 136 RAA, Begraven (Grote Kerk), inv.nr. 41, akte 19036.
- 137 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 48, F97. Huwelijksafkondiging op 10 januari 1660.
- 138 De doop van Catharina is niet te vinden. Zeker is dat zij een dochter is van Adolf Tieleman en Anna de Jager, zie WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1115, A149.
- 139 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 6, F131v.
- 140 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 75, inschrijving 29 november 1660, graf 380.
- 141 Dit blijkt uit de kohieren van de 200ste penning.
- 142 WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 49, F74; WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1117, A19.

- 143 Volgens het lidmaatregister zijn zij vertrokken naar Alkmaar. WFA, toeg.nr. 1702-09, inv.nr. 15, datum 17-8-1672.
- 144 200ste penning. WFA, toeg.nr. 0120, inv.nr. 1005, F44v. Er is geen nieuw persoon ingevoegd ten opzichte van het kohier uit 1672. Schepen Blaehulck wordt voor een veel hoger bedrag aangeslagen, dus mogelijk heeft hij het pand gekocht. De verkoop van het huis is niet te vinden in de Transporten & Hypotheken in de jaren 1671-1674.
- 145 RAA, Dopen (Grote Kerk), archiefnr 10.3.001, Collectie DTB, inv.nr. 07, blad 33375, blad 33362, blad 33376, blad 33365, blad 33364, blad. 33363. RAA, Begraven (Grote Kerk), inv. nr. 41, akte 20878, akte 21118, akte 21467, akte 21556.
- 146 Gegevens Thijs Postma: <http://www.thijspostma.nl/Commissarissen.pdf>; WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1121, A66.
- 147 Brouwer 1677: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1137, A222. Weesmeester 1684: WFA, toeg.nr. 1685, inv.nr. 1148, A94.
- 148 Ook in 1692 is een Adolf Tieleman in Alkmaar overleden.

De spullen van Margaretha

- 149 Met dank aan John Brozius.
- 150 Met dank aan John Brozius.
- 151 Schram-Van Gulik 1994b, 52.
- 152 Met dank aan John Brozius.
- 153 Dijkstra & Ostkamp, 2006, 160.
- 154 Rinaldi 1989, 118-119.
- 155 Met dank aan Sebastiaan Ostkamp. Een dergelijk beeldje komt voor in het Wanli wrak, zie Sjostrand & Lok Lok 2007, 248.
- 156 Met dank aan Sebastiaan Ostkamp.
- 157 Ook de twee schilderijen van Maria die in de boedelinventaris worden genoemd, wijzen op een katholiek persoon.

De vondsten uit de afvalput

- 158 De vondsten uit de afvalput worden meer gedetailleerd beschreven in een rapport van Archeologie West-Friesland. Zie Duijn *et al.* 2018.
- 159 De botten zijn gedetermineerd door Josje van Leeuwen en Lia van den Akker.
- 160 De botten van schapen en geiten lijken zoveel op elkaar dat zij niet van elkaar kunnen worden onderscheiden.
- 161 Walsmit 1994.
- 162 Met dank aan Bob Beerenhout. Beerenhout 2017.
- 163 Met dank aan Sebastiaan Ostkamp.
- 164 In de 18de eeuw wordt beschreven dat dit een algemeen gebruik is in West-Friesland. Le Francq van Berkhey 1773 (deel 3), 974.

Enkhuizen in de 17de eeuw: de wereld binnen handbereik

- 165 Schrickx & Duijn 2012. De andere scherven zijn gevonden in Hoorn en Edam.
- 166 Ostkamp, Duijn & Schrickx 2017.

Enkhuizen in 1767

Summary in English

In the winter of 2008/2009 an excavation was carried out along the Torenstraat and Baansteeg in the old city centre of Enkhuizen. The excavation revealed several features, including a well. A thick layer of domestic refuse had been dumped in this well. When excavated this layer was found to contain a large amount of broken pottery and glass dating from the years 1625-1675. The dump layer included several special finds including an engraved wedding glass, fifteen pieces of porcelain from China and Japan and wax seals from letters. It also contained food remains in the form of butchered animal bones, fruit stones and pips (including olive), vegetable and herbs seeds, and nut husks. All in all this evidence suggests that this refuse was derived from a high status and well-to-do household.

The dump layer also contained four urinals and a funnel made of glass, suggesting a link to the medical profession. Historical research in the municipal archives has linked the objects from the well to the household of Doctor Zacheus de Jager, who lived in Enkhuizen in the first half of the 17th century. This is a fairly unique discovery, as it is rarely possible to attribute archaeological finds in urban contexts to specific people or households. The fact that the former owners of the objects are known historical figures and that a lot of information about them can be found in the archives makes this discovery even more special.

Zacheus de Jager was born in Alkmaar in 1599 and was the son of Adolf de Jager and Anna Cornelis Spont. His father, Adolf de Jager, was an immigrant from Germany who had studied theology and became a minister in Alkmaar. It is known that De Jager had many followers in the city, but because of his liberal views he also had many enemies.

The young Zacheus started his medical training at the University of Leiden in 1617. After his studies he married Catharina Simons van Veen, who was also from Alkmaar. The couple moved to Enkhuizen, where Zacheus started a medical practice. In 1636 Enkhuizen was struck by the plague. This epidemic led to the formation of a new guild, which united the city's doctors and barber surgeons. It is likely that Zacheus de Jager played an active role in the foundation of this guild. The guild met in the first floor of the weigh house, where their meetings took place, lessons were given and exams were taken. In 1640 a painting was made of the leaders of

the guild during an anatomical lesson. Zacheus de Jager is depicted in the centre, as the teacher. His coat of arms may still be seen painted on one of the windows of the Surgeons' Room in the weigh house. The guild was not long-lived, however, and was abolished after only eight years, in 1644, due to frequent quarrels between the doctors and the barber surgeons.

Zacheus and his wife Catharina lived in a large house in the Torenstraat. We know that they had two sons and two daughters, and that Catharina passed away in 1631. A few years later, in 1635-1636, Zacheus got involved in a serious dispute with a young woman of a lower class, named Juttemoer Teunis. Juttemoer claimed that Zacheus was the father of her unborn child, but Zacheus refused to marry her, or to give her financial support. The dispute resulted in a lawsuit in Enkhuizen, with an appeal in The Hague. Following the appeal it seems that Zacheus agreed to give Juttemoer money to settle the case.

At the end of 1637 or early in 1638, Zacheus entered into his second marriage with Margaretha van Beresteyn. Margaretha was the daughter of a very wealthy family. She had been born in Haarlem in 1590, but had moved with her family to Enkhuizen when she was four years old. Her father, Gijsbert van Beresteyn, was a merchant in herring and also 'bewindhebber' for the famous Dutch East India Company from the foundation of the company, in 1602. Margaretha's first marriage in 1622 had been to Cornelis Gael, a painter from Haarlem, and it is recorded that they had one son. But the marriage was short-lived and they separated after just one year. In those days an official divorce was not possible, so this meant that even though they were separated Margaretha could not remarry until after Cornelis's death, in 1635. Following her new marriage to Zacheus she moved into his house on Torenstraat. She was 47 years old at that time, nine years older than Zacheus.

The first signs of tension in the marriage of Zacheus and Margaretha may be seen in 1644. Testimonies given by housemaids on the request of Margaretha record that Zacheus bullied her, ignored her, and called her names. It was also alleged that Zacheus had pushed her over, causing her to fall on the ground. The archival sources indicate that Zacheus had tried to further marginalize Margaretha by putting one of the daughters from his first marriage in charge of their household. In the testimonies Margaretha comes across as an innocent victim, but the question is

whether this is an accurate representation of reality. Considering the course of events surrounding her first brief marriage, it may be that Margaretha was not an easy person to be with. Zacheus and Margaretha had another major domestic dispute in 1649. Statements written down by a notary at that time indicate that Margaretha had then decided to leave her husband and to take all her belongings with her. A list was made of all the things in the house owned by Margaretha in December 1649. The list is enormous and contains among other things paintings, furniture, clothing and home textiles, such as cushions and bedding. It seems that Margaretha owned an extraordinary amount of porcelain, numbering more than 500 pieces. Margaretha left Enkhuizen soon after, and probably moved in with her son in The Hague. She died just a few years later, probably in 1653. Zacheus, although younger, had passed away three years earlier, in 1650. After his death the children from Zacheus's first marriage had carried on living in the house on Torenstraat. They all married later in life, which was unusual in the 17th century. The eldest son, Adolf, was a doctor just like his father and also 'bewindhebber' for the Dutch East India Company. Zacheus's daughter Anna married a man named Adolf Tieleman, who was also a medical doctor. Anna died in 1660, but Adolf Tieleman lived in the house on Torenstraat with their daughter until 1672. In that year he moved to Alkmaar and the house on Torenstraat came into the hands of a different family.

Zacheus and Margaretha lived in Enkhuizen in the first half of the 17th century, which was a time of great prosperity for the city. The couple belonged to the rich upper class. A combination of archaeological and archival research has allowed us to reconstruct a complete picture of their possessions and household furnishings. The archaeological finds from the well mostly comprise simple ceramics and drinking glasses which were used on a daily basis. These type of low cost objects are not mentioned in the list of belongings that Margaretha compiled in 1649, as the list only took account of objects of a certain value. One particular type of material, namely the porcelain from Asia, has a prominent place in both types of research. This is perhaps not a surprise, because Enkhuizen was a Chamber of the Dutch East India Company and our main characters were linked to the trading company, giving them easy access to imported ceramics.

Aa, A.J., van der, 1876. *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden deel 19*, Gorinchem.

Bailly, M.-Ch., Le, 2008. *Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. De hoofdlijnen van het procederen in civiele zaken voor het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland zowel in eerste instantie als in hoger beroep*, Hilversum.

Beerenhout, B., 2017. *De afvalput van een artsengezin in Enkhuizen*. Intern rapport.

Beresteyn, E.A., van & W.F. del Campo Hartman, 1954. *Genealogie van het geslacht Van Beresteyn*, Den Haag.

Brandt, G., 1666. *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomst en voortgangh. Mitsgaders verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, aldaer voorgevallen*, Enkhuizen.

Centen, S., 1747. *Vervolg der Historie van de vermaerde zee- en koop-stad Enkhuizen, behelzende verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, die zo in als omtrent dezelve, en door geheel Westvriesland en het Noorderkwartier gebeurt zyn*, Hoorn.

Dibbits, H. 2001. *Vertrouwd bezit. Materiële cultuur in Doesburg en Maassluis 1650-1800*, Nijmegen.

Dijkstra, M. & S. Ostkamp, 2006. Vondsten uit een beerput van huis Rosendaal te Lisse (ca. 1590-1630). Een kijkje in de keuken van een VOC-beambte, in: *Assembled Articles* 3, 139-167.

Duijn, D.M., B. Beerenhout, J. van Leeuwen & L. de Sitter-Homans, 2018. *De afvalput van de familie De Jager. Onderzoek naar een 17de-eeuws vondstcomplex uit Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 111.

Eeghen, I.H., van, 1981. De anatomische les van Christiaan Coeurshof of van Dr. Zacheus de Jager te Enkhuizen (1640), in: *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 35, 175-176.

Ekkart, R.E.O. & G. Reichwein, 1990. Portret van Enkhuizen in de Gouden Eeuw, Zwolle.

Franq van Berkhey, J., le, 1779-1811. *Natuurlyke historie van Holland*. Deel 1-9. Amsterdam/Leiden.

Haks, D., 1985. *Huwelijk en gezin in Holland in de 17de en 18de eeuw*, Utrecht.

Heijden, M. van der, 1998. *Huwelijk in Holland. Stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht 1550-1700*, Amsterdam.

Hoof, E., van den, 1667. *Handtvesten, privilegien, willekeuren ende ordonnantien der stad Enchuysen. Daar noch bij gevoeght zijn de handtvesten en privilegien der steden Alckmaer, Hoorn en Medenblick, mitsgaders andre West-Vriesche en Drechterlandtsche voorrechten*, Enkhuizen.

Leeflang, M, 1967. De Chirurgijnen en de “Gemeene Faculteit der Medicijnen” te Enkhuizen, in: *Medisch Contact* 51, 22e jaargang, 1233-1237.

Ostkamp, S., D. Duijn & C. Schrickx, 2017. Perzische ‘porselein’ en een gedateerd majolicabord uit Enkhuizen. Keramiekvondsten uit Enkhuizen als spiegel van de materiële cultuur in een globaliserende wereld, in: *Vormen uit vuur* 233 (2017/1), 28-51.

Rieu, W.N., du, 1875. *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula*, Den Haag.

Rinaldi, M., 1989. *Kraak Porcelain. A moment in the history of trade*, Londen.

Schram-Van Gulik, L., 1994a. De aardse goederen van schipper Willem IJsbrantszoon Bontekoe, in: *Oud Hoorn* 16/1, 3-10.

Schram-Van Gulik, L., 1994b. Bontekoe’s rijke boedel met “costelijck” bezit uit Oost-Indië, in: *Oud Hoorn* 16/2, 50-56.

Schrickx, C.P. & D.M. Duijn, 2012. *Handel met sultan en sjah. Archeologische vondsten van Turks en Perzisch aardewerk uit de Gouden Eeuw in Hoorn en Enkhuizen* (publieksfolder Archeologie in West-Friesland 8).

Sjostrand, S. & S. Lok Lok, 2007. *The Wanli shipwreck and its ceramic cargo*, Malaysia.

Slenders, J., 1981. De anatomische les van dr. Zacheus de Jager (1640), in: *Tijdschrift voor de geschiedenis der Geneeskunde, Natuurwetenschappen, Wiskunde en Techniek* 4, 159-167.

Sonders, M., 2010. *Archeologische opgraving Torenstraat-Baansteeg te Enkhuizen, gemeente Enkhuizen*. Hollandia Reeks nr 317.

Vries, de, J., 1922. Adolphus Tectander Venator, in: *Oud Holland* 40 (1922), 124-160.

Walsmit, E.H., 1994. Vogelvangst, in: *Enkhuizen en het Grootslag. Twee schilderijen bekeken*, 49-53.

Westra van Holthe, J. & D. Brouwer, 1930. *Catalogus van de voorwerpen in het Waagmuseum en de Chirurgijnkamer te Enkhuizen, met een inleiding van D. Brouwer*, Enkhuizen.

Zwart-Kramer, A.G. & P.A.M. Zwart, 1993. *Van pest tot pokken. Vijf eeuwen gezondheidszorg in Enkhuizen*, Enkhuizen (Maelsonreeks 6).

